

იველი

1881

წელიწადი ჰორველი.

№ 1, იანვარი.

თფილისი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აჯამანის ქუჩაზე.

1881

Handwritten notes in red ink on the right side of the page, including the date 14/17 and other illegible markings.

იანვრის წიგნის შინაარსი

I. შიკრიკი — მის. ასათიანისა.	3
II. მტკვრის ბაასი როინთან (მოქმ) — იმისივე.	12
III. შექთხევის მსხვერპლნი (ამბავი ქიზიყის ცხოვრებიდჳმ) — გიორგი ჭრელაშვილისა.	32
IV. ოსეუას ანდერძი (ლექსი) -- მის. ასათიანისა.	47
V. რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მეუზნეობა- ზედ — ***-სა.	50
VI. ერთი ჩვენი სიღარიბის მიზეზი — მასკალ გურგენიძისა.	63
VII. ქართული მწერლობა — სტ. ჭრ. — შვილისა.	84
VIII. ბიბლიოგრაფია — დ. ა. აბდუშელიშვილისა.	102
IX. შინაური მიმოხილვა — ჰ — მონასი.	127
X. პოლიტიკის მაგიერი — ტატ:ლასი.	138
XI. რელაქციისაგან.	152

«იმედის» რედაქცია გიგზაყნისთ თაკის ჟურნალის ჰირველ ნომერს ნიძუძათ, და უმორჩილესათა გსთსოკთ, რაც შეიძლება მალე, აცნობოთ მას—
გსურთ მისი გამოწერა თუ არა?

რედ.

№ 30.

ი მ ე ლ ი

ყოველ-თვიური

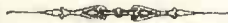
ხალხმებადსო და საოლოხოო

ჟურნალი.

წელიწადი შირველი.

იანვარი.

6067

თფილისი.

ექითიმე სელაძის სტამბა.

1881.

რეю. Тифлисъ, 24 Января 1881 г.

შიპრიკი (*).

ჯერეთ არ შეგვეტანა თხოვნა „იმედის“ გამცემის წებ-
რთვაზედ, რომ მივიღე ერთი ვიღაც უცნობი პირისგან ზარა-
თი, რომელიც ლექსათ იყო დაწერილი. ახ არს იწერებოდა:

პირველ უოვლის, როგორც ქართველს
შგენის, გუტეგით: გამარჯვება!
და ღმერთსა ვსთხოვ, რომ თქვენ მოგცესთ
სიმტკიცე და ძლიერება.

* *

შემდეგ ამის, გთხოვთ გაიგოთ
მოკლეთ ჩემი ჳინაობა
და, თუ თქვენც არ შეტყობებით,
მომცეთ რამე შემწეობა.

* *

არ გასლავართ მდიდრის შვილი,
არც თავადი, აჩნაური, მან უფლის
ამის მეტათ, ჳერეთ სელმაც
არც მსკრამა მე ჩანგურის...

(*) განსვენებულს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზედა-
შედეველს, მიხეილ იოსების ძეს ასათიანს, რომელსაც ეკუთვნის ჩვენი
ჟურნალის დაარსების აზრი, შემდეგ იმის მოკვლისა, დარჩა ბევრი
ხელ-ნაწერი თხზულებათი, თუ ლექსათ, თუ ისე. ეს იმისი თხზულებ-
ათი იმისმა მეუღლემა, ქვრივმა ეკატერინე ასათიანისამ, გადმოგვცა
ჩვენ და დაიბეჭდებთან ჩვენ ჟურნალში. ამ იანვრის წიგნში იბეჭდე-
ბიან: შიპრიკი, პოემა და ოსეფას ანდერძი.

* *

მამა მეკანდა მიწის მეშა,
დედას მე არ მოკვწრებოვარ!..
დაბრეყებსა, სისაწყლესა
თვის უბეში გაუხდივარ...

* *

გავხდი ოც და ათის წლისა,
ფიქრებისგან მეწვის თავი,—
სიკეთეს ვარ მოძოვრებულ,
გარს მარტყია მარტო ავი!..

* *

ვისაც კსთხოვე სკლის მოწვდა:
„წადი იქით, რეგვენოა!
სოფლის ღვინში არ გაჭკვ წილი,
უნდა იყო უკნოა!..“

* *

ჩამოძვრთვა ძალა-ღონე,
მართლად ძუნღებიც ჩამეგეტა!..
აღარა ვარს, ჩემს ნუგეშით
განდა მსოფლოდ ერთი ზეცა.

* *

ამ უოთაში მე მოძესმა,
რომ მოსდისართ თქვენ „იმედით“
და ქვეყანას თურძე რაღაც
ქველ-საქმეს დიდს ვჭირდებით!..

* *

სკოტმა ხმამ უკანასკნელ
შე სიცოცხლე მომიბრუნა:
უძლეური და მკვდარი კაცი
ურცუბ ფეხზედ ამასტუნა!

* *

ესთქვი, რომ სწორეთ ის იქნებუ
დაჩაგრულთა გამოისსნელი, —
წმიდა ვინმე, თვით რეციოტან
სწორე სიტყვის გამგონელი!

* *

თუ ასეა, მართლად, საქმე,
ნება მომეც მამ გიასლო:
ჩემი ჭირი, საჩივარი
ახლად თქვენ წინ განვაასლო;

* *

ეგებ ღმერთმა გადმოხედოს,
ნათელი დღე დამანასოს;
გამცოცხლებელ თქვენ ,,იმედის“
ცოტა რამე მეც მომაცხოს!..

13 იანვ. 1879 წ. მ. ტ. ტუტიკაშვილი.

თავზედ ეწერა ამ ლექსს ასრუ: ბარათი ,,იმედის“,
რედაქტორთან

ჩაკვიითხუ თუ არა ბოლომდის ეს ლექსი, მაშინვე დაკ-
კარე მძიმეთ, ჩაკვიდე ჯიბეში და წამოკვიდი ჩემს ამხანაგებისკენ.
ასინი შეკრებილი იყვნენ ერთ ჩვენ კარგ მეგობართან, რომე-

ლიც ცნობილი არის თბილისში თავის ნამდვილ ქართველ-კაცობით. შევედი იმ დროს, როდესაც ლაშარაკი ჭეხნდათ მოძაგალ-
 „იქედან“ ჩემი მისვლა ყველას გაესარდა, მით მომეტებულათ, რომ შესვლისათვის გავსაძინებდი საგანგებო ბარათის მი-
 ლება. ამ ბარათის წავითხვამ ყველას რაღაც გაუგებარი ღიმი-
 ლი მოჭკვარა ტუჩებსედ. ქართველად შეიღმა სთქვა, რომ ებ-
 სწორეთ, დაცინვით იქნება ვისგანმე დაწერილი და განგებ მო-
 უწერია ბოლოში მადისთანა სასელი და გვარი, რომ, რა არის,
 არ გამოგონო. ამ ჭზნის, თითქმის ყველანიც, დავიჯერებდით,
 თუ, იმედაშვილს არ ეთქვა, რომ ტერტიკაშვილი ნამდვილი გვა-
 რია და მაგ ვაცს თვით მეც კარგათ ვიცნობო. ამასთან ისიც
 დაატანა. რომ ის კაცი, მართლა, ბედისგან ძრიელ დატანჯული
 კინება და, თუ, მართლა, მოახერხა როგორმე და ჩამოვიდა აქ,
 ბევრს უურადღების ღირსს და თავ-საზრ დასაცემს ამბავს გი-
 ამბობთო. გადავსწვიტეთ იმისი მოწვევა. აქ იმედაშვილი სელ-
 ძეოართ წარმოსდგა და სთქვა, რომ ლექსაობის გუნებასედ ვარ
 და ესლავ დავსწერ ვასუსსაო. მსპინძელმა გამოუტანა იმას
 საწერ-კაღაში და ერთი თაბანი ქაღალდი. იმედაშვილი მიჰდა
 ფანჯარასთან, ცოტასანს რაღაც იბუტბუტა თავისთვის და
 მერე მოვიდა ჩვენთან და წაგვიკითხა. ვასუსი, მართლა, ლექ-
 სათ იყო დაწერილი, რომელშიაც იყო გამოსატული ჩვენი
 საერთო ჭზნარი. მხოლოდ ერთი გუბლეტი კი წავაძლეკინეთ,
 რადგანაც იმისი დაბეჭდვა შეუძლებელი იქნებოდა.

აი ის ლექსი, რომელიც ვასუსად იქნება როგორც
 ტერტიკაშვილისათვის, აგრეთვე სხვებისათვისაც, რომელნიც
 კი მოინდომებენ ჩვენს გაცნობას:

ძლიერნი და უღონონი
სწორე გზასედ დაჰყენათ.

* * *

.
.
.
.
* * *

აჲ გვეშინის მუხთაღ ბედის,
რომელიც ავ თვალით ვიციტქვს:
ვინც თავსა სდებს მამულისთვის,
იგი მას ფეხს ვერ აუძგვებს!..

* * *

ვისაც მოგწონი ზვენი საქმე,
მოდით აქეთ!.. გაძლეკოთ სელას:
„იმედისა“ სამეიუოში
ადვილს მოგვადით, სსსსსდეს!...

* * *

მ. ი. იმელაშვილი

ზვენს ძეგობანს მოეწონა ეს ლექსი და უთხრა იმელაშვი-
ლსა, რომ აბა ერთი ზოეძის დაწერაში სცადე შენი კალამიო.
ძეგე მოგვიბრუნდა ზვენ და სხუოკელთათ გვითხრა, რომ
თქვენ მაგისტანს ბანათებს, რომელსაც ტეტიკაშვილისა, ბევრს
შიიღებთ ამას შემდეგ უფრო და აშოტომაც საჭირო იქმნება,
რომ „იმედის“ ბელადიტრისტოულ განუზოვილებში მოაქციოთ

სოფელე ყველა მავისთანა, დაბეჭდვის ღირსი, რამ თხოვნა და რედაქციის მასზედ ვასუხიდაო. ეს ჭასრი ყველას მოგვეწონს და „იმედის“ პირველ სტატიათ დავნიშნეთ „შიკრიკი“. აგეთი სასული მას მივეცით იმისათვის, რომ მისი დანიშნულება იქმნება — მოკრიფოს ყველა გუთხიდეგან ჩვენთან გამოსატყუანათ გამწადებელი რამ თხოვნა და ჩვენგანაც, რაც შეიძლებაოდეს მალე, ყველას ვასუხი წაუღას.

შემდეგ ამისა, მალე მივეცით ჩვენ მოთავრობას თხოვნა „იმედის“ გამოცემის ნება — როგორც და განვიზრახეთ ამ განათხუფლხედვე იმის გამოცემა. ბევრი პრაგტიკული კაცი გვეუბნებოდა, რომ წააგებოთ. განათხუფლს მოსდევს წათხუფლი, წათხუფლი კიდე ყველა აქეთ-იქით წავა და, მამა სადამე, თქვენს „იმედს“ არაინ უფოლება ხელის მომწერი და წამკითხველიო. სჯობს ისევ შემოდგომიდეგან დაიწყოთ საქმე, მამინ უფრო გულ-უხვობაც არის და გასავალიც ექმნება თქვენს უფრანლსაო. ამასზედ ჩვენმა პოეტმა იმედაშვილმა თავი მოიღლა! იმანა სთქვა: განათხუფლზედ სიტოცსლე იშლება, ქვეყანა იღვიძებს, სიყვარული იღვრება გულში და ყველა ეს რა იქმნება „უიმედოთაო“. შემოდგომასზედ კი ყველანი მოღლილ-მოქანცულობასა გრძნობენ, შესვენებისგან, ძილისაგან მიეღტვიან და მამინ ჩვენი „იმედის-თვის“ ვის რა ეცხელება! არა, სჯობდა ისევ განათხუფლზედ საქმის დაჭერა, გამოღვიძებულ ქვეყანაში შესვლა. თუნდ ოთხი ოდე ცოცხალ ადამიანთან ღაპარაკი, მათთვის „იმედის“ მიცემა, ვიდრე..... აღარ დაათავა სიტუვა და ერთი თავისებურათ შემოსძის თავის პარანობის სიმღერა:

ამ სიძულესამ იგეთი გავლენა იქონია უკვლასზედ, რომ
იქით გადავსდეთ მაშინვე პრაკტიკული კაცების რჩევა-დაჩიგე-
ბა და გადავსწევიტეთ უთოვოთ ამ გაზაფხულზედვე „იმედის“
გამოცემა (*).

მედიკოსი მისი მოძრაობა

მის. ასათიანი

1879 წ. 26 თებერვალს.

მედიკოსი მისი მოძრაობა
დასაწყისში წინა დროს
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი
დასაწყისში იმდენი იმდენი

(*) გადაწყვეტილი ასე გვექონდა, მაგრამ არამც თუ იმ გაზა-
ფხულზედ, მეორე გაზაფხულზედაც ვერ მოხერხდა „იმედის“ გამოცე-
მა, ჩვენზედ დამოუწიებელი მიზეზისა გამო; ვეღარც უბედური იმედა-
შეილი, რომელიც ასე გულ-მსურვალეთ და აღტაცებით მოელოდებოდა,
მოესწრო ამის განხორციელებას; დიდი ხნის ლოდინმა იმ ნაირათ
მოგვაწყინა თავი, რომ მომავალს გაზაფხულს ვეღარ მოუცადეთ და
გამოვეციეთ უურნალი ამ შუა ზამთარში.

რწმ.

მთავრის ბაასი ჩიონთან.

(პოემა.)

I.

შავი ზეწარი ლურჯ სახოვანსა
 ცასა ხელ-ხელა ზიარს ესდებოდა,
 მის ძაგიერი თეთრი მანდილი
 განიერს მხრებზედ ესურებოდა.

დიდის ცისკარი, ძარად მდიმარი,
 აღმოსავლეთის კარებს ალებდა
 და მზე ბრწყინვალე, სპეტაკ მოსილი,
 დიდის დიდებით გამოდიოდა.

ურიცხვ ვარსკვლავთა, ამის მნახველთა,
 ჩვეულებრივი ფერი ჰკრთებოდათ
 და, ვით მოციქულთა თაბორის მთაზედ,
 თვალნი სრულადც ესუტებოდათ...

შირ-ბადრი მოვარე დასავლეთიდგან
 მრთელი თვის სახით იყურებოდა
 და საამურის რაღაც ამბავსა
 მუინვარს, იაღბურს ეუბნებოდა...

მრთლად დედა-მინა სულ განბოული,
 გაბტერებული იყურებოდა
 და ჰკეუნის მნათის მისაკებებლათ,

გასწრებულა, ეძსადებოდა.

აი ამ დროსა, როს ბუნებაში
აშბავა დიდი ესე სდებოდა,
როცა შავს ღამეს ნათელ დღისაგან
სასე სრულად ეგაწრებოდა.

სწორეთ ამ დროსა რიონთან მტკვრისა
ცხარე და გრძელი ბაასი ჰქანდა,
და რომ მე იგი მართლად ამკერიფა,
სწორეთ, ძვირფასი რამ იქმნებოდა!..

II

მტკვარი, რომელსაც იმავ თავიდან
ძილი თვალეხედ არ მიჰკარვია,
რომელიც, ღამის კარგ მესრესავით,
დაუღეძელი იკრთ მცავია,

რომელსაც თვისსა გრძელს სიცოცხლეში
უნასამს კარგიც, ბევრიც ავია
და რომელს წითლათ ამომავალი
მისე თავსედ ბევრჯერ გამავებია,

აი ეს მტკვარი, ჩვენიფისა მკვდარი,
ჩვეულებრივ სმით მობუტბუტობდა
და სურამიდან მთებ ვაღმა რიონს
ძრისსანეთ აძას ეუბნებოდა:

...სოდანღუნადგან აქეთ გადმოვსტოვ
ნავარდი შევქმენ, ამუშტი ვიჭრიე
და უთფალავთა იკრის მტკრთა
მუქარების თითი ვუქნიე...

უდაბურ ადგილს გზა უკომოვანე,
 წაღ დაძვდა წინა, დავეც თავს წაწი,
 მთა და კლდე ურთავ მიველენ-მოველენ
 გავაღებინე უოკელგან კარი...

შორიდგან თვალი შენ მამოკასწან,
 მეგონს, რომ მე წინ დამხვდებოდით,
 სუდ გადაძვებდი მეგობრულ მეგავსა,
 და ერთათ ჩემთან წომილხვიდოდით.

მაგრამ შენ კი გზა ავიჭრე,
 თითქო რომ ვიყო მოსიხსლე მტერი!
 აწა, მშობილო, მე მოყვარე ვარ!
 ჩემთან იქმნები შენ ბედნიერი!..

III.

ეს სიტყვა რიონს არ მოეწონა,
 უცებ შეიქმნა შუბლ-მოქრეშული,
 და, თუმც უსუსი მას წარდილი ჭკადრა,
 მაგრამ კი იყო აღშფოთებული...

—მანდ როგორ მოვალ, შე აკუბედურო...
 რავა ჩავაგდებ ჩემს თავს მასეში:
 შენ დაღლილი ხარ და ძილს გიჭირს,
 მე სტომა მინდა, ცეკვა და ტაში...

შენ შენი დაწვით საწყალი სღვაც
 მრთლად დაბერე, თეთრ-სასე ჭყავი,
 და მე რას მიხამ დაწვ მეუჩეველს?!...
 მამინებ!.. თუმცა არა ხარ ავი...

უთხრა რა ესა, შესტა-შემხსტა
 თავისებურათ, უსწარებელი,

მასთან დღინჯიც შემოიყარა —
თავი მიანდა გამარჯვებულად.

IV.

— გატეობ, ძმობილად, მიუგო მტკვარმა,
ტკვარად ხარ ისეც, შენ ჯერეთ თხელი
და გიჯობს ეხლავ გუდა მოიკრა,
გამოიწოდო სამთხროტო სელი!..

ეს მანც მითხარა — რა თვე-პირს იმტვრევ?
რა მოგდევს უკან? ან წინ რას ელი?
რატის მთებშია რა მტერი ჭნასე,
რომ გაწბი, ვითა დამოვითხალი მშველი!..

V.

— შე კუბედურო, კვლავ უზსუსა,
შენის ტკუითა მამ ის სჯობია,
რომ თავში გიჯდეს შენ მძლავრი მტერი
და ფესტიოთ უფრო „უკუარესია“!..

რას გაწბინხარ?... — მე მამომესმა,
რომ ზენა ქარი აქეთ მოჭქროდა,
მის სუსსი ვიგრძენ, მან შემაშინა
და გამოვიქე, სანამ დრო მქონდა...

ქარხროსი პირით თერგს შეუთვალე —
წამო აქეთ-თქო, მიუგდე კარი,
თორემ ინანებ... მალე დაგკარუნხსამს
შეჩვენებულე ეტ ცივი ქარი....

მან ქარგი იქნება, რომ შენც ეხლავე
ფეს-მარდა არავს მისკენ აფრენდე

და ფარლალა კარებს მუინკართან
მაგრათ ესლავე აუქოლაძე;

თორემ, იცოდე, თუ გადმოვარდა,
მითლად დაგისეთქმს მაგ ლამაზ პირსა,
ნაყოფს დაგიძრობს ისევე კოკოქში
და ნაყოფის სეს გაუსძრობს ძირსა...

VI.

— თუ მე დამძართამს, მიუგო მტკვარმა,
მაგ ძნელსა საქმეს, მაგ დიდსა ჭირსა,
შენც ხომ, შვილსა, ვერ სად წაუხვალ,
ვერ გადურჩები მის მწვავე სუნსა!...

მაშ სუ სულელობ, აქეთ მობრუნდი,
მოკიხმით თერგიც ესლავ ჩვენგან,
ერთობა დაესდვას, პირობა შევერათ
და ამ დიდ საქმეს გვიკურთსებს ზენა!...

VII.

— ანა მცალთან მე მაგისათვის,
უთხრა რიონმა, ვერ სხვა მწადისა:
მიგებქარები ქვევიფ სღვისაკენ—
იმისი ჭავრი დიდი მჭირისა.

რომ ის სრულად არ გავაშავო
და არ დავასსა თავს ლათვი მასა,
რავქნა, მე გული სულ არ გამიძლებს—
ვერ ვუღალატებ ჩემს გულის თქმასა...

VIII.

— ცუდ წინეს, ძმობილო, შენ შეჩვევისა,
მიუგო რიონს დიმილით მტკვარმა:

მტერს რომ უზამდე, — ის სხვა საქმეს, —
მაგრამ მოკეთემ რა დაგიშავს?!

— ზღვა რომ არ გუვანდეს, რა გეშველებს?
მაგდენს სიკეთეს სხვა ვინ გინდობს?
გამძნალსა გულსა ვინ დაგისველებს?
ვინ გაგზდის მაგრე ენა წყლიანსა?

მასთან, ძმობილად, ისიც იფიქრე,
თუ მავ საქმიდგან რას გამოეღი?
რა საზღებლობას, რა კეთილს ბოძლას
შენთვის და ანუ ქვეყნისთვის ელი?

IX.

მტკერისა სიტყვასეუდ რიონმა მოართო
უშვერი კრეჭა, სიტყვილ-საწესარი,
ფუჭსობის გუდას ჰირი მოუხსნა
და მით შეიქმნა ძეტათ დამტკბარი.

— თუ ის შევიძელ — ზღვა გავაშავე,
(კარგათ ვქენ, თუ არ — ეს სულ სხვა არი!..)
შენ ის იფიქრე, რომ ჩემში ძალა
და სიძამაცე რავარი არი!..

ეს ზღვა გი არა, ისე მაქვს სამსე
უბე და კალთა შავ-ნახსშირითა,
რომ თვით უბსკრულსა რკვანსაც ვბ
მაღე ფერს ვუცვლი ჩემის ჭუჭყითა...

აგწო შავ გულთან, საბუდნიერით,
მე მაქვს საგვირვლად თეთრი კბილები
და, თუ მწადაინ, ისე მოგიდნობ,
რომ დატყუტილი დაგწიეს თვალები...

სანამ გაქვს წამე თვალში სინათლე,
 მე სულ არ ვარ მოსვენებული.
 და რომ წავსადქნ, თუნდა მეც წავსდე,—
 ამასი იყავ დაწმუნებული...

X.

—ლოცონ ივეები ძაგ უძველეს საქმეს
 მე ამასედ ვარ გაკვირებული.

სუთუ დაჯვარებუ პატროსნებს
 და კაცობა ჭყავ შენში დახმული!..

შენს ადგილასა დედა-მიწასედ
 მე სიწმინდითა გერ გაგივლიდი
 და ჩემს სახესა ადამიანსა,
 ვიციტამ, ჩიონო, ვერ ვახველებდი...

შენ კი ამასა აინუმიანც
 არ იტლებ და სარ მართლად კმაყოფილი,
 თითქო შვებობდე წამე ვარც საქმეს,
 თითქო სათელით იყო მოსილი!...

XI.

—შენ გეჩვენება გლახათ ეგ საქმე,
 თორე სამრახი აბა რა არი!..

მამ ის სკობია, სიძაწთლეს სდიო,
 რომ ჩავყვაროს თვალში ნაცარი!..

არა, მე ასე მიჯობნებია
 და შენც რდესმე დამეთანხმები,
 რომ ვარც კაცობას თუ ვერ ასეჩსებ,
 ცუდსა მანც სუ მოეჩიდები.

მე მიტომ ვეგლას ეგჯავგურები,
 ხალისიცა მამც ვეგლათგურშია,

და ყოველთვისაც სულს მიტომ ვურქვე
განუჩეველად ვარვს და ავშია.

რომ ეგებ რამეს მე ამით ვავხდე,
ჩემოდან ითქვას რამე საღვშია,
ცოცხალ აწიებათ ვინმე ჩამავდოს,
საგნათ გამხადოს ღაშაწავშია...

XII

— ვაწგი, გაჩუბდი! უთხრა მას მტკვარმა,
მიწუსს მე გული, სისხლი მექვას.
შენც შეგარცხინოს ღმერთმა და ისიც,
ვინც მოგვიწინოს მაგეთი ქტვას...

XIII

— შენის დაძვლარი სიძარტლისა მე,
უთხრა რიონმა, სულ აწა მწწამსრა:
ვერავერს ვაწხდი ძაგით აქამდი
და შემდეგშიაც არას გიწამის...

მე სიცოცხლით ვარ ვეღამდი სამსე,
მჩქეფარე სისხლი მიღუღს ტანშია,
მიტომც ვარ ესრე მოუსვენრათა
და ვერ ვსტეულვარ ჩემსა ვანშია...

ახა შენ რაში მოგვიწინება,
რომ მინდა ესლა ცაში აფრენა,—
შენ აზიისკენ საწ მიქტეული
და მეგი ვიმწერ ვერაზისკენა!..

შენ მოისვენე, მიღი ვაკვლია,
და ნურც თავს იტკენ განღვიძებასედ.

თორემ, გაწმუნებ, მაგ სასიათით
იქმნება მარად ცუდ გუნებაზედ.

მომავალსედაც ნუწას იფიქრებ, --
შენ ვერ გახდები იმისი ღირსი:
ახალ სოფელში მე რომ ფეხს შეგდგამ,
მაშინ გეკვება შენ თვალსედა ივისი...

აქ კი რიონი აღტაცებასა
მითელას აწსებით თვისით მიეცა:
მიწა ლაფხანათ აღარ მიაჩნდა
და ფაფანაკათ მალაღი სეცა...

XIV

ამაზეა შტეკანო, თითქო შეკრთაო,
მწარე ღამილიც ტუხს მოუვიდა
და უწასუსა: მითხარ, მობილო,
მაგ ტრახახობით რა გამოვიდა!...

ჯერ აღრე ჭყვი შე ცრუბენტელა
მამაღისავით მომავალსედა...
მაგრამ ვი გეტყვი, სჯობს სულ არ იყოს
კაცი, თუ არ სდგას კეთილს გზაზედა...

რა გზას ვადგივარ მე, ანუ შენა,
ამას ფასს მისცემს შთამომავლობა...
ამასკი გეტყვი, რომ ვეწას ვარგებს
შენ ყოველთვის ეგ ფუჭსაობა...

ჩხავანა კატას, ვინ გაიგონა,
რომ თავი სადმე დაეჭიროსა,
ანუ ქვეყანა აჩქარებითა
ვინმეს როდისმე მოეჭამოსა...

შენ ჰატარა ხარ, ფიცხი, მხსავანა
და შეძლებაც გაქვს თითქმის ჭიისა,
მაგრამ გული ვი მაკედონელის
და შემუსვრაც გაუფრს მრთელის ქვეყნისა.

მაგით შენს საქმეს თუ არ აფუტებ,
მერწმუნე, კარგსა ვეძას უმუცრები,
თუ არა გჯერა, ცოტა წინ გასწი—
მამის ამ სიტყვით მოგაგონებდნენ

ბოლოს უნდოდა მას რიონსათვის
მოკეთის გულით ეთქვა ესეცა:
— დიერთს რა უნდოდა, მაგ ცნაჭე სისხლთან
შეძლებაც დიდი შენთვის მოეცა!

XV.

მაგრამ რიონმა არ დაატყდა,
გაწვევებისა სიტყვა თავისა
და მოსხლეტილი მას კითხვა მიიტყდა—
რამი კარგისა? ან რამისა?

შენ რა კაცი ხარ? და ანუ ფეხი
შენ ჩემთან რავა გამოგეწვდება?
ერთი სისხლისა შენ ხომ არა ხარ,
ვერც ერთი ქუდი დაგეხურება?

შენ წმინდა წყალთან არეული გაქვს
ხრამ - არაქს — ბორჩხალ - მორჩხალოები
და ცხრა ხაინაფი გირევენ ჭკვასა
ჭაიოზ - ოსმალ - ყიზილბაშები...

მე ვი ესლაცა მარტო ქართულის
ძველი სისხლიდგან ვარ შედგენილი

და სსვა სისხლ-სოფტთა ჩემს კიდებზედ
ან აქვსთ მუდმისი თვისი ადგილი;

ჩემი ყვირილს და ცხენის წყალი,
სსვაც წმიდა სისხლით გატენილია.
ზოგს კოხტათ სურამს თავს იფათანაკი
და ზოგსაც ძველი ჩაზღასია...

XVI.

მართალსა გეტყვი, ჩემო ჩიონო,
და ძბიელ კი ნუ დამენდურები:
ან ჩამოგესლია, შენა ძმობილო,
გატყობ, ჯერ კიდევ სიბრძნის კბილები...

მე კი ივინი გაზგა სანია,
თუმცა დამცვივდეს, დამეცვაღნენო;
მაგანძო რჩიოდ აქამდისინა
ჭია ნაჭამნი მანც შემჩხნენო.

წინათ რაც სსქმე მომიქმედნია,
თითქმის სასლავროთ იგი დარჩების!..
ბეკას ნურას ვიტყვით, ამის თქმა სომა
მე შამიძლიან ვეკვდნ, ყოველთვის:

„ისპანს დაგსდე დიდი ბეკანა,
სტამბოლს საზაჯა კარგი ავიდე,
თეთრს შღვანში რკინა ღრმათა ჩავაგდე,
სმელეთი ჩემსკენ დიდი მოვიგდე“..

შენ კი ანამც თუ სსვა ასე კინმე
დაგუყროს, შენკენ მოგეზიდოსა,
გბო თვით შენი შინა კაცებიც
შემოგუნტეინ სოგვად, შვილოსა.

აბა შესედე თუნდა ენგუისა,
 როგორ გზა შენთვის აუქტეკია,
 განზედ გაძღვარა, სრულად გაგურის
 და სსგებიც თვისთან გაუქტეკია...
 აწაქსსა, სწამსა და ბოწხალოსა
 მისთვის ჩაკვიდე წინათ სელეები,
 რომ შეკრებულის ძალით შეიხარა
 მძლავრის მტერისთვის ძაგრა თვალები...

მსოფლოდ შენ დამჩხი, განზედ გამეჭე,
 ვერ მოგიყენე სულ ვერაფრითა;
 მოხვევა სელის უცებ მიხდოდა,
 ძაგრამ გამეჭე შენ მთებს იქითა.

თუმცა კი რაღა საქმე გიჭირდა —
 უოკელთვისინა ჩემსგენ იწევდი,
 ჩემს დახმარებას, ჩემთან ერთობას;
 უელ გამოწევით მაშინ ისევწდი;

ძაგრამ ჭბრუნავდი, ვით თევზი ზღვაში,
 მარტივით სშირათ ფერსა იცვლიდი:
 დღეს ჩემი მონა, ჩემს ფესთა მტკერი —
 ხვალ ჩემს ვაებით შენა ჭხარობდი...

რაღა მე ცუცხლი შეკვიდებოდა,
 მაშინ შენ ზედა სელებს ითბობდი:
 ჩემს განაცრებას, განავლებას
 და სიკვდილსაცა სშირად ჭნატრობდი

ის არ იცოდა მაშინ, საწყალო,
 რომ ამით ისევ შენს თავს აზნეუდი —

ჩემის სიკვდილის შემდეგ თვით შენცა,
ძმობილ ჩემო, ვერას გასძლებდი...

XVII.

რა შამოესმა ჩიონსა ესე
უკედრება დიდი მტკვარისაგანა,
მან არ იცოდა, სად წასულიყო,
ანუ რა ექნა სიცილისგანა...

— შენ მე დამცინი — მოკლე ჭკების საწოლ,
არც კი შენა სასწოწინ წარმსედგელი;
არა ჭყოფილხარ შენ არას ოდეს
მტკის და მოყვარის გამომცნობელი!...

მტკმა რა გიყო შენ იმისთხნგ,
რაც რომ მოყვარემ დღე მოგაყენა,
მტკის ყოველთვისა შენ მაგრა უდექ,
მაგრამ მოძმემ კი თავათ დაგიყენა...

განებოთ თავი იმას, რაც გიყვებ
ლექებ - ოსძალა ყიზილბაშებმა
და რა ცეტსლ - ნავთი თაგზედ დაგასხეს
მაგ შენ მეგობარო — ურჯულთებმა, —

ავიღოთ თუნდა ეგ ჭაიოზი,
თუ რა საქმესა ეგ შენ გიმხრება,
როგორ შეგჭამა, მართლათაც გამოგხრება
და შემდგომშიაც რასა გპირდება...

მე ძრეელ მიკვირს, რატომ აჭამდი
თავს არ მიჭსეღამ; არ ეშველები,

და სანამ გიჭრის მუხლი კიდევ
 რატომ სზარსეთში არ ემგზავრები...
 გიჯობს ისწავლო იქ ჭიანჭური,
 მასევე სიმღერა, ბაიათები
 და, რაღაც თვალდ დაგეშრიტება,
 აშუღათ უველას გამოადგები...

XVIII

მტკვარსა ეს სიტყვა დახვანისაგით,
 შიგ შუა გულში მაგრა დაესო,
 წარმოიდგინა თვისი შეცდომა
 და მწუხარებით თვალი გაემსო

— მართლაც ამბობ, ძრეულ მართლაცა,
 ნანგით მიუგო რიონსა მტკვარსა,
 მართლა რომ სისხლი მე გამომწოვას
 მაგ შეხვეწებულ ჭიოსსაძა.

მე ჩვეულებრივ გულკეთილობით
 მას ის სიკეთე დიდი ვუყავი
 რომ კალთას ქვეშა ამოვიფარე
 და ავანტილე თავს ბევრი ავი...

იგი კი შესე ჩემსა სიკეთეს
 ბოლოს დროს როგორ და რით მინდისა!
 თითონ იჯარვარებს ჩემს ვრცელს გულსებედ
 და მე სამაჩეს ჩუმით შითსრისა...

ეს უველათერი, რაც რომ მომიხდა,
 მართლა, რომ მარტო ჩემი ბნაღია:
 მე გულ-ქარლათა იმას მოკეპეტ —
 არ ავადევიე უკან თვალია...

ჩაღა თქმა უნდა, „იბედოვლათო...“ —
 ამისთვის ყველა მე დამიძახებს,
 მას „ყოჩაღ“ ეტყვის სიამოვნებით
 და მე კი ჩივისლით შემომიკურთხებს...

მაგრამ თუ ესღა მე დროებითა
 ალასნის ხანგმა მართლად გადამძლია,
 ყელამდის ვალში, ვასწში ჩამაგღა,
 ამომიშრიტა რჩივ თვალია,

თუ მომაგალი მე დამიშორა,
 აწ - მყოთ გახადა ჩემთვის გენია,
 წასრულს სომ მანტ კერ ვინ წამართმევს —
 რაც რამ მე საქმე ჩამიდენია!...

სანამ ვიყავ სომ გულით ვხარობდი,
 ხან ია ვიყავ და სანაც ვარდი,
 რაზმისა რმსა ბეკრსა შაკვსწარ,
 შაშვივით შეკქენ ყველგან ნავარდი, —

სადაც კი მტერი მე გამომიჩნდა,
 თავს დაკვარ, უმაღ ბოლღს გაკვარდი
 და ბოლღს დროს კი, ჩემს შესარტსკენათ,
 უყურე იღბალს, ესე დაკვარდი...

დაკვარდი!... მაგრამ... მართლათ არა კვადები, —
 ამასუდა მაქვს დიდი იმედი,
 მაღალი, ზენა წინაც მიტავდა
 და არ გამწირავს ესლაც ბოლღომდი...

აქ შედგა მტკვარი... სული მართქვა,
 თან გულიანათ ამოიღსრა,

მერე ისეკა თავის გრძელს სიტყვას
თავი აუღო და ესე უთხრა:

— ხომ იცი, ძმაო, გაცალკეებებში
რამდენს ვაებას, ჭირს შეგვამთხვია!
უგელა ის ცუდი, რაც დაგვმართვია,
ზენასა ვუვიტამ, ჩვენთვის ასია!

თუ დღეს მე მსუდამ ცუდსა ყოფაში,
სვალ ეს დღე მწარე შენც დაგადგება,
მაშ განზედ გასვლა, ზურგ შემოქცევა,
მერწმუნე, სულ არ გამოგადგება...

შესედე ღმერთსა, მობრუნდი აქეთ,
სელი მომეცი — ვიყოთ ერთთა,
ძმანი ძმათ დავრჩეთ, ერთმანეთს შევრჩეთ,
ნურც ცავასრებთ ჩვენზედა მტერთა...

მო, შევაზავოთ შენს ჭაბუკ სისხლსა
მოსუცისა ჭკვა, გამოცდილებსა,
ერთათადაც დავსვდეთ, მამაცათ შევსდეთ,
რაც რომ წინ გველის და გვემუქრება!...

XIX.

— ხომ იცი, მტკვარო, მე ჩიონი ვარ,
მაშა სადამე, არას გარგივარ!
შეგვამ და შეგვამ მეც სხეებსაკითა
და მერე ისეკა განზედ გაგივალ...

ამას ვი გიზამ: გუდას ვავბეჩამ
ჭოროთ, სიცრუით, თვალთმაქცობითა,
დაუკრამ... და სულ არ მოგასვენებ
შურით, ჩსუბითა, ინტრიგებითა.

სთქვა ეს და შეტათ გასარებულმა,
დადუნა თავი, გასწია წინა,
მას გულში ჰქონდა მარტოთა ყოფნა,
თავის გატანა ზოლომდისინა...

მაგრამ როდესაც ორზის ჩავიდა,
აქ კი იქვს უგლო, თქვიში შევიდა
და, ნელა-ნელა წინ მიმავალი,
გულსაკლავათა ამას მოსთქმिდა:

სომ კარგი მითხრა, მართლა, იმ მტკვარმა,
მე გიყმა რათ არ გაუგონეო,
ის რომ მე ესლა გვერდზედა შევანდეს,
გი შექნებოდა დიდი ღონეო...

დიდი მანძილი წინ აღარა მსჯეს,
უნდა შეგაკვდე ახლა ზღვას მეო,
ველარ ვინარო ჩემს კიდებზედა,
დაგვარგო სრულათ მსე და მთვარეო....

სირბილ ნახვევსა, მარდსა რიფსსა,
ესლა სიკვდილათ ტარება უჩნდა,
წინათკენ წასვლა, ზღვასთანა მისვლა,
მას აშინებდა, აღარ უნდოდა...

მაგრამ რას იქმდა, გვიან-ღა იყო,
შედგომა, ანუ გამობრუნება;
აქ იყო მისი მოძრვულებული,
აქ იყო მისი დღის დასრულება...

აი შევსვდა მან უტეზ ზღვასა,
შეკრთა... თვალზედა ხელი იფარა...

უგანასკნელი ძალი მოიცა,
უბგერა... მალეც დაიღრიალა:

ოხერ - ტიანო, ბრწყინ შავი ზღვარს
რათ მიმისაღე, მინაცვალე, —
ნუ მიწამ მაგა მნელსა საქმესა —
ცოტათი მიხინც შემიბრალე...

მეგონა, რომა რამეს მარტობდი,
მისთვის მოუგარეს გავიყარე,
მაგრამ კი, შესე ჩემსა იღბალსა,
ბოლო დამისვდა მეტათ მწარე...

თითქო ეძსდა აქედგან მტკვარსა:
მოდი, მშობილო, მომეშველეო,
მასწრობს ურჯულეო, სელი მომეცი,
გამწი უგანა, შენგენ მალეო...

მაგრამ შოჩს იყო მასვდა მტკვარი
და ან კი ესლა რას უშველიდა!...

იგი თვითც იყო მუსლ მოკვეთილი,
თვით მისაც საქმე ძრინჯ უჭირდა...

მაგრამ მინცა ან დაიძალა,
უგანასკნელი სიტყვა მოსმასა,
ნიშნი მოუგო მრისსახეობითა
და ეგედრებითა გადმოუძასა:

— ავი გითხარი, გაუგონარო,
როდესაც ჩასვალ შენ ჭალებშიო,
იქ მოიგონებ ჩემსა სიტყვასა,
იქ ჩაჭვარდები მხოლოდ ჭკვარშიო.

ჩასაც გიშვრება ესლა დიდი ზღვა,
 ეგ და მეტიცა შენთვის ასია!...
 შენთვის, ძმობილო, როგორც ჩემთვის,
 შავი დღე ბედსა დაუსასია

XX.

გათენდა დილა... მსემ თვისი სასე
 ძალაღთა მთებთა ამოცაღლა
 და ღრმასა ძილსა, სიზმრებს სელიდგან
 ქართველთა ერი გამოცაღლა...

მტკვარი სდუმოდა... არცლა ჩიონის
 ჩქარი, ძალაღი სმა მოისმოდა...
 მხოლოდ გი კვსესა, ჩემი წესილი
 და ბედის წეველა გამოისმოდა...

ესეც კი იყო — ვიყი ჩიონი
 ფესებს მანცა კიდევ იქნედა,
 თითქო რომ თვისსა ბედის - წერსა
 საბოლოოთა არ ნებდებოდა...

ძაგრამ ნუგეში აქ სულ არ იყო,
 ამით ვერაფერს ვერა სდებოდა. —
 შავის კეშპის დიდის პირიდგან
 მანცა ვერას გზით ვერ ესწეოდა...

XXI.

ლოდესაც ესე მტკვარი, ჩიონი
 ერთმანეთს ასლო ვერ უდგებოდნენ;
 თუძცა უჭირდათ მათ ერთმანეთი,
 ძაგრამ ერთობას ვერ ასეჩსებდნენ, —

რადესაც შავსა ბედის - წყრასა
 მაგრის ხელიდგან ვერ ესწეოდნენ
 და, თითქმის სრულად იმედ მისდილნი,
 მუნთალ თვის ბედსა ემონებოდნენ, —

აი ამ დროსა ჩვილ სურამულა
 და ჩხიბიძელა ჩჩეკას აწყობდნენ,
 ქაჩორის მთაზედ ერთათ ამდგარნი,
 თითქო რადაცას იმედოვნებდნენ...

ეს ჩვილნი ლეკბნი დიდთა ლომთანი,
 მალლა ასულნი, შორისა სჭკრეტამდნენ
 და მოძავალსა, თითქო სპეტაკსა,
 დარწმუნებული წინა ჭხკდავდნენ...

ამ მოძავალსა, მეტათ შორს მეოფსა,
 აქეთკენ სწეკდნენ, იახლოვებდნენ
 და თვის სიხარულს, თვის გულის პასუხს
 რძედაშვილსაც უზიარებდნენ...

მინ. ასათიანი

7 დეკემბერს 1879 წ.

შემთხვევის მსხვერპლნი.

ამხავი ქიზიყის ცხოვრებიდამ (*).

ქიზიყის ერთ სოფელში, სახელდობრ მადაროში; სცხოვრებდა ერთი კარგათ გაკეთებული გლეხი — სესიკა ბედკრულაძე. სესიკა ბედკრულაძეს ჰყვანდა ცოლათ ეფემია გიო შავშავაძის ასული. სესიკა, როგორც ზევით მოვასხუნეთ, კარგი ქონების პატრონი იყო: იმას ჰყვანდა რამდენიმე ასი ცხვარი, ძროსა და რამდენიმე სული ცხენი, — ერთის სიტყვით, დულდა და ზადმოდირდა იმისი ოჯახი, როგორც იტყვის ხალხე ჩვენი გლეხკაცობა. მაგრამ, საუბედურათ, სესიკამ ვერ მოჰხამ თავისი მონაგარი ერთს საფხურის სალამოზედ, როდესაც სესიკამ გათავა ნიაობა და, სიცხისაგან გულ-შემოყრილმა, შიდა ჯელღუდ თავი დასასვენებლათ, — ამ დროს საშინლათ რაღაცამ ჰგებინა იმას. წამოვარდა სესიკა ზეზედ, მაგრამ მტერმა უგვე გაასწრო — ის იყო გველი, რომელსაც შეშურდა სესიკას წუთის ცხოვრება და რომლის ნაგებნაც ერთის დღის შემდეგ მოაშორა უბედური მსეს. სესიკას დაჭრის ოსრათ: ცოლი ეფემია და ორი ვაჟიშვილი — სანდრო, რომელიც მამის სიკვდილის დროს იყო სუთის წლისა, და გიგა, რომელიც იყო ოთხისა. ეფემიამ დიდის თავში ცემით მიზარა შავს

(*) თუმცა ამ ამბავს, როგორც მოთხრობას, აკლია ხელოვნური ღირსება, მაგრამ, სამაგიეროდ გავგაცნობს ქიზიყურ ცხოვრებასთან და ამიტომ ვაძლევეთ მას ადგილს ჩვენს ურნალში.

მიწას თავისი უძვირფასესი მეუღლე, დაიდგა შვიი გლჳკის კანკი და მიეცა დადს მწუნარებას. რაკი გავარდა სესიკა ბედგრულადის სიკვდილის სმა, აუტრეს იმის ქონებას ხელი მტრებმა, მომეტებულათ მეზობლებმა — სვიმონამ და სოსანამ, და დღითი დღე ამზობდნენ უკვე წყალ წაღებულ ოხერ-ობლებს. ეფემია ჰკრძნობდა, რომ ასეთი შეუნანებელი ყოფა-ქცევა მეზობლებისა, დღეს იქნებოდა თუ ხვალ, იმას ნარყა-ლაზე გაიყვანდა, მაგრამ რა ექნა ახალ ქვრივს? გარეთ გამო-სულა სცხვენდა.

როდესაც ბიჭმა მოუტანა ეფემიას ამხავი, რომ ამ ორი დღის წინეთ იმის გომიდან (ბოსლიდან) რვა უღელი ხარნი გაიყვანეს ყჩაღებმა, მამინ კი გულმა აღარ მოუთმინა იმას და წამოვარდა ზეზე, გადიგლა თავიდან გლჳკის მანდილი და შესძახა: ჰაი, დედასა! ლამის არის ამ უკეთურებმა ნარყალაზე გაგვიყვანონ! გამოძეგარეთ ჩქარა თავლიდან სესიკას საჯდომი ცხენი! მყაბარა სანდრო და გიგა მეზობლის ქალს, მოაჯდა და გასწია იორისკენ (იორი მალაროდან ოც ვერსზედ არის). არ გამოსულა სულ ზარი დღე, რომ ეფემია ისევ მოაქრო-ლებს შინისკენ ლურჯას. მოვიდა ეფემია შინ. შემოესვივნენ გარს მეზობლის დედაკაცები და დაუწყეს დარბევა, რომ ამ ნაირი იმისე ყოფა-ქცევა სამკახისია მისთქის. ეფემია ჯერ გაჯავრებული ყურს არ ათხროვებდა მეზობლებს ბოლას კი უთხრა: „რას ზმობთ, ქა! რა დროს მკვდარია, ლამის არის ვინც ცოცხლები დავჩნდით, ისინიც შიმშილით გავწყდეთ. გუშინწინ რაჯება, შესრე, მოვიდა ძროხიდან და მითხრა, რომ რვა უღელი ხარნი წაიყვანეს ყჩაღებმა; მამინ, როდესაც ჩემი ხარები ჩვენებთან გოგოს გომში გაელაწათ, რა არის, ჯერ შემატყობინონ იმითი დაკარგვა და შემერ თითო-

თითოთ დაყიდონ. გავსწიე და სულ ავაქოთე იორის გომები და კიდევ კნასე საქონელი. შინ ჯდომს და მიცვალებულის გლავა, სწორე გითხრათ, ჩემისთანა ხელ-ფეს-შეკრული ობლების ჰატონისათვის ცოდვაც არის!“ გათავა ეთეძიამ მუზობლებთან ჰასუსი, გადუსვა სანდროს და გივას თავზე ხელი, დაჭკოცნა სათითაოთ და შეიყვანა სასლში. აქ ნასა, რომ გამომცხვარი ჰური აღარ იყო; მაშინვე შეუდგა ჰურის ჯამოცხობის თადარიგს, ეშინოდა ემაწვილები არ დამემშივნენო. სანდრომ და გივამაც იგრძნეს თავიანთი ობლობა და დედის მათზედ ზრუნვა და, სანამდინ დედა ჰურს გამოაცხობდა, იმათ სიმიინდი დაბატეს, თითონაც ჭამეს და დედასაც მიუტანეს; კუჭები რომ მოატყუეს, შეუდგნენ უფრო დიდს საქმეს, იმათი შესხედულობით, — კომბლების კეთებას, რა არის, ჩვენ ძროხას ახლა კი ჩვენ უნდა უზატონოთო, რადგანაც მამა აღარა გყავსო. ამაობაში ეთეძიამ ჰური გამოაცხობა და არ დაივიწყა კვერების გამოცხობაც ემაწვილებისათვის. ამ კვერების სისარულმა სანდროს და გივას სულ დაავიწყა თავიანთი ობლობაც, ძროხაც და კომბლებიც. ბინდმაც მოატანა და შეეპარა ორივეს ძილეთ-ძილეთი. ეთეძიამაც ივასშამა; ვასშამთ უკან, მოიყარა ხატის წინ ოთხი მეტანია, გამოიხსნა რამდენჯერმე ჯვარი გულზე, პირზედაც, რომ ეშმაკი არ ჩამოძლია, სთქვა შემდეგი სიტყვები: „ამოვიარე სიონი, კიტეოდი აღსარებასა — მამა მაცვია, ძენი მარტყია, სული წმიდა გარე გემოსია; ეშისა, მეშისა, წინდა მეცვა ბეწვისა, ქალამანი ხეშისა, წმინდა გიორგი, დასწევლე ეშმაკების ფერსისა,“ გაათურთხა სამჯერ და მიწვა დასაძინებლათ. მეორე დღეს, ჯერ ქვეშაგებიდან არც კი ამდგარიყო ეთეძიამ, რომ კალღადამ მოვიდა მემცხვარე და უთხრა, — ცხვარი და-

სურათ, თორემ მალე მთაზე უნდა წავიდეთო. (ჩვეულებრივ, ქიზიუელების ცხვარი ზაფხულობით თრიალეთის მთაზედ მიდის ხალხი). ეგემია წამოდგა ამ წამსვე ქვეშაგებიდან, ჩაიცვა ტანისამოსი, ცხენი შეაკმაზინა, მიაბარა ბიჭები ასევე მუზობელს, შეჯდა ცხენზედ და გასწია ცხვრისაკენ.

ჯერ არცა იწინებოდა ეგემია კალოზე ჩასული (კალაობა მდაროელებს სასლიდან შვიდი ვერსის სიშორეზედ აქვს), რომ იმის სასლს მოადგენ ვილაც ალალო კარაპეტიჩ და მივირტუე არტემიჩი. როგორც ამბობდნენ ისინი, იმათ დუქნიდან რთხი წლის წინეთ სესიკა ბედროულაძეს რთხი გირვანქა ბრინჯი წამოეღო საყველეიროთ, ერთი თვის ვადით, ამ შინაობით, რომ რამდენი კვირაც გადასცდება ვადას, სესიკას იმდენი რთხი გირვანქა მარლი უნდა ეძლია. მოვიდნენ თუ არა ალალო და მივირტუემა სესიკას სასლთან, მოვიტოვეს სესიკა და, როდესაც გაიგეს, რომ სესიკა უკვე ვადიცვალა, შეცვივდნენ იმის უკაცურ სასლში და დაიწყეს მარლის ქვების თვალთვრება. გაჭკრეს, გამოჭკრეს ჩოტქს და სულ რვა ქვამდის ავიდა გადმოიღეს ქვები და გამოიტანეს ღერეთანში. დაინახეს თუ არა სახდრომ და გივამ, რომ იმათი სასლიდან ვილაც კაცებს მხრის ქვები გამოუტანიათ, წამოავეს კომბლებს სულს, მოუცვივდნენ ალალოს და მივირტუემს, უტურტურებენ კომბლებს და ეუბნებიან: „თქვე მძამაგლებო, ჯათ მიგაქო ცვენი მარლის ქვები ჭა? დაიცადეთ, მოვიდეს დედა, თუ ქალ უთს-ჯათ!“ ამ საუბარში და ჩხუბში რომ არიან ჰაწაწა ბიჭებო, კიდევ მობრუნდა ეგემია კალაობიდან, შეიტყო მწარე ამბავი და შრისხანეთ შეუტია ალალოს და მივირტუემს, რომლებიც ამ დროს კერაზედ უგუდმა იყვნენ ჩამომჯდარები. ალალოს ეწინა, თითონაც გაცხარდა და დაუწყო ეგემიას გინება.

ევემისამ ბეკრი თმენის შემდეგ, წამოაგულა მეგუზაღს სელი და ერთი თუ ორი კისერში თქვენ აღაღლა და მიკირტუძას. მოგეცათ სიცოცხლე, იგადგეს მარლის, მძებნელებმა კუდის ამოძეება და გასწიეს ტუსტუსით შინისკენ.

მეზობლებს უკვირდათ, ევემისა კაცური გარჯილობა და ეუბნებოდნენ ერთმანეთს, რომ მართლაც და დედა-კაცის ტოლს გაწევა ცხრა უღელ ხაჩსაც არ შესძლებიაო. ერთი კვირის შემდეგ წავიდა მთაზე ცხვარი და ევემისა შეუღლა მიწის ხვნის თაღარიკსა. მიწის ამოწევაზე რომ მიდგა საქმე, ევემისამ დაიწყო ზრუნვა მასე, თუ რა ქნას და ვინ გაგზავნოს მიწის ამოსაწევათა. აქ ზოგიერთა მკითხველს გაუკვირდებოდა და იტყვის: „რა მიწა უნდა ამოიწიოს ევემისამ, რას ამოებს ეს კაციო? რა მიწა, ჩემო მკითხველო, და ქიზიყელებს მამაპაპიდანვე მიწები კვამლეულათ არა აქვთ გაყოფილი. მიწა საზოგადო კუთვნილება არის, რომ ერთმანეთს არ შეეცილებენ და რაიმე განსეთქილება არ მოჰხდეს მათ შორის, იმათ აქვთ ერთი დანიშნული ვადა, როდესაც ყველა კომლის კაცი გუთნიოდ თუ ცხენით უნდა გამოვიდეს დაწინაშულ შინდოვრედ. აქ განყოფილებიან ორ ნაწილათ, გუთნიანები ერთათ დადგებოან და ცხენიანები ერთათ. გუთნიანებს ნახევრები აქვს ერთი მსარე მინდვრისა და ცხენიანებს მეორე; ერთ რაიმე ნიშნის ჩვენების შემდეგ, დაიძვრებიან გუთნიანები ცალ მხრივ და ცხენიანები მეორე მხრივ, ვინც რომელ მიწაში მივა წინ, იმ მიწას იმ წელიწადს ის მოჰხნავს; ესრეთივე წყობილობა აქვსთ სართიკების შესახებაც. ესაა კვონები, რომ ყველა ცაიგებს, რა მიწის ამოწევაზე ღონდებოდა, ევემისა—მიწის ამოწევაში მამა-კაცნი არიან ხელმე საზოგადოთ და ისა კი დედა-კაცი იყო.“

ბიდან გამჩასტუნა თავისი ლურჯა, მოვიდა პირ ახვეული
ხალხში და მამასახლისს ბოლოში მოსთხოვა დაგვიანებისა-
თვის.

მამასახლისმა ერთი ც კიდევ გაუარ-გამოუარა დასტებს,
დადგა წაწმის ბოლოში და ორი შინუტის შემდეგ დაიძინა:
„ჭერი! ჭერი!“ ამ სიტყვის გამგონე ცხენოსნებმა დაჭმრეს
ცხენები ცალ მხრივ და ვინ წინა და ვინ უკან; გუთნებმა
გასწიეს ჭრიალით მეორე მხარეს. ეფემიამ მიაგლო თავისი
ცხენი ერთსელ თვალ გადავლებულ მიწაში, გადმოხტა ცხენი-
დამ, წამოჭყარა ლაგამი, დაუჭიმა უფრები და დაღლილ მოკეთეს
დაუწყო თვალბეზედ ხელის სმა. ეფელამ ამოიჩჩიეს სათითა-
ლთ მიწა და დაბრუნდნენ შინისკენ. ეფემიამ ამოუარა კალ-
ბედ ბიჭებს და უთხრა, რომ გუთანი წაქლოთ დავით
გარეჯის მიწაში. შემდეგ თიბვის დროც მოვიდა და ზედ
დატანებით ქერიც შემოვიდა. ეფემიას აჩაფერი წლის მოსა-
გალი ან მოუგროვებია სხვაზედ ნაკლებად. ჯერ გაათიბინა
ბიჭებს თივა და მეტეე მისცათ ხელში ნამგლები. ბიჭებმაც
ჩაიციეს სამკვდილები, გაიკეთეს ნეკებზედ სათითურები, გას-
წიეს ყანებისაკენ. მოსტრეს თითო ხელეური ყანა და დასძა-
ხეს:

მალაჩაულა ყანაო,
შენ აქ რამ მოგიყვანაო?
—სარმა მხნა, კაცმა დამთესა,
ფუფივალამ მომიყვანაო.

ეფემიამ გაათავა სამკვდილი. გავიდნენ მომკვლები უკანასკ-
ნელი მიწის ბოლოში და დასძახეს:

ოცნის ჩადი,
 ძველათ გადი,
 შენ ძველი და
 სსვა ასალი.

შეჭერეს თავთავებიდგან ჯვარი და წამოვიდნენ სიმღერით შინისკენ. რაკი გაათავა ეფემიამ სამკალი და შის კალაში დაიწყო მხების დგმა, ეფემია გაიხარვა კალაქსკენ და დაიწყო ლაწვა.

ერთ დღეს, როდესაც ეფემიამ თავსედ მოსასვევ წაერეული ყინხათ უვლიდა ქერის სვავს და ნიხით უსვავებდა გარშემომოვიდნენ იმის კალაქსე ტომარა გადაკიდებულები გალუსტა და გეო და ჭკითსეს ეფემიას: „ქერს სომ არ გაჭყიდომ!“ ეფემიას მამინვე მოაგონდა ადრინდელი ბრინჯის და მარლის საქმე, იფიქრა, რომ ესენი ჩემთან სასეირნოთ არ მოსულანო და გაჯავრებით უთხრა: გასწით იქით, გამეტალეთ, თორემ ჩემი მიტვალბულის ცსონებამ, სულ ტუტას ავადენტომ. ამზედ გული მოუვიდა გალუსტას და შეუბრუნა ეფემიას სიტყვა: „ოსერო, ხატის ღვინო სომ არ დაგილევიაო!“ „ოსერო, ხატის ღვინოო!“ იფიქრა ეფემიამ და გაქანდა ფიწლისკენ. გეომ კი წაჭჩურჩულა გალუსტას—არქა თავს უშეკლოთო, მაგრამ გალუსტამ ფესი მოიბოროძიკა, იტყუადა კაცი, რამეს ედავება კალოს ჰატრონსაო. მაგრამ მამინ კი, როცა იგრძნო ფიწლის ნათითურები გისერში, ისეთი მოსცხრილა შენმა გალუსტამ, რომ გეო კი არა, ნაგეში ძაღლიც ვერ მოეწეოდა; სწორე გითხრათ, სულ გუდით ქვა აკრეფინა ეფემიამ გალუსტას და უკანაც მიამსა: „შე ვაჭირელი, ან ანაგელი არ გეკონო, რომ ჩემი დედულ-მამული სამუცლავზედ დაგიგირაო!“, ამ დროს სანდრო და გიგა არსეინათ თამაშობდნენ იქვე კალოს შირ მდგომ

ფურცელ (თუთას სკა) ქვეშ. ეუემიამ გაათავა სალწი, გაამსო-
 რმოები და გამოიხარვა მადროსაკენ გულ დაწუნარბული.
 ამ ნაირათ გადიოდა წელიწადი წელიწადზედ და დღე დღეზედ.
 რადა სანდრომ და გიგამ მოისკეს თავზე სელი და ეუემი-
 მაც ჰუმკა მათში მამულის სიყვარული, დაულოცა რჩივეს
 დედულ-მამული და დაიწყო დინჯათ ცხოვრება.

რკი შიქნა სანდრო ცხრამეტის წლისა და ჩაიცვა ჭკუ-
 ლი წინდები და წითელ გულის პირიანი პერანგი, დაუწყო
 დედას ვეკლაფურის დაწუნება; ეუემიასას აღარც გარეცხილსდა
 ჰქონდა მისთვის შნო და აღარც დაკერებულს. დედს მალე
 მიჰხვდა შვილის აზრს და ეუებებოდა: კიცი, შვილო, რისთვი-
 საც გერევა გულიო. მალე სანდრომ გააცხადა თავისი გულის
 ჰასუხი. ერთ ვეკლაფურის საღამოზე, რადესაც უამოუფინენ
 საქანლებზედ ათას იერათ მორთული ქალ-რძლები და დასანიშ-
 ნავიბიჭები და დაიწყეს „ქმართუკერის“ და „ცოლთუკერის“ მ-
 სილით საქანელაზე ქანაობა, სანდრომ ჩაიცვა ტანისამოსი, და-
 ისურა შავი კალმუხის ქუდი და გაექანა სწორ-ამხანაგებისკენ,
 უმწვილმა ბიჭებმა გადააბეს მკლავი მკლავს და გაუსკეს სსუა.
 სოფლებიკენ საქანლებზედ შემდეგი სიმღერითი:

ბიჭო, პირი მოგიპარსამს,
 საღამაზოთ კისერიო,
 რატომ, ბიჭო, ცოლს არ ირთამ?
 ურუმსადო, ვის ელიო?

ბეკრან უთხრეს კენ სანდროსაც ცოლთუკერიო, მგო-
 რამ სულ „არა მუავსო“ იძახოდა; ბოლოს დადლილ დაქანტუ-
 ლი მობრუნდა შინ, რაზედაც ეუემიას ძრეელ გაუჯავრდა, მგო-
 რამ სანდრომ აინუმიდაც არ ჩაიგდო. საქანლებზედ სიარულის
 შემდეგ, სანდრომ დაიწყო საშინელი ნადვლობა. თუმცა ეუემიას

რამდენჯერმე ეცადა გაეგო, ვინ უფროდა სანდროს, მაგრამ კერას გზით წერ ათქმევინა. გადიოდა ხანი და სანდროს ილეოდა თანდა თან. ბოლოს შეწუსებულნი დარდიწყანნი ევემდნენ მიჭკარს და სანდროს, შოკალე უფროს ბიზნესოზე სული და ჭკრთხა: „მითხარე რასა ჭდავლობა, თარქმე მარგაგლიჯე უფრო.“ სანდროს სიმწეობით წამოიძახა: „თამარი! თამარი!“ ვინ თამარი?! ჭკრთხამდა სანდროს ევემდნენ შოკალეს სანდროს გამოუტყდა დედას, რამ სწავლობას იმანი ნახა ჯანგულანთ თამარი და ჯიღაც უეკარს. ევემდამ მამონვე ჩაიგვა უფროთაჯებოანი ქათობი, ჭრელ წინდებზედ ქოშები და გასწიან ჯანგულანთაგენ; გადიოდა თამარის დედა, მათია, და უამბო ქოველიჯე ტარქმეობა. მათიას ძალიან გაეხარდა თამარის გაბედნიერება და მიიხატოდა ევემდამ სანდროს ევემდამ მისკლის უმაღლო მითხროვა თამარი და უამბოთა თვალები, სქლები, თმა, კბილები, რამდენჯერმე ჯიღაც გაატარ-გაშოატარს და ძალიან მარჯობს. გადიოდა მის რჯახის ქალებმა პური; მოილაპარაკეს მხრთეგზედაც; მამარამ მხრთეგზე ცოტა არ იყოს შეაჩერა ევემდამ. მათიას ჭკრთხამდა ევემდამ სანდროს სანდროს ეველა ფარქიულობას და რამ რამ სულს ავევეულობას; საწინეს, ქაფქაინს; ტამტს და სხვას. ევემდამ მერდინიც უნდოდა და იყოს ერთი ვანი-ვაგლასი. მამდროს სად იყოს, სად არა. შოკიდა ტიტია, თამარის ძმა. ტიტიას უამბო მათამ ეველაფერი და, სხვათა შორის, დამაბრკაფლებული მიხეზიც. ტიტიამ თაჟის მხრით თავს იღვა მერდინის მიცემაც. გაიხრეს ერთმანერთი ევემდამ და ტიტიამაც შეჭკრეს პირობა და გამოსწია ევემდამ შინისკენ. მარჯიდა თაჟარა ევემდამ შინ, უამბო ეველაფერი სანდროს. სანდროს თანაწრულით ფესზედ აღარა დგებოდა და მსწრთად აჩქარებდა ევემდამ ნიშნის წაღებას.

ერთ მშვენიერ დღეს ეფემიამ გაგზავნა სანდრო კალა-
ზედ, მოაყვანინა ერთი მსუქანი ჭედოლა, გამოაცხრა რამდენიმე
გამტკიცული ჰური, ერთი ტიკი ღვინო აჭკიდა ცხენს, გადა-
ათარა ზედ ლურჯი სუფრა და გასწია სანდროთი ჯანგულა-
ანთკენ; სანდროს გარდა თან წაიყვანა ეფემიამ რამდენიმე მე-
ზობელი კაცები და დედაკაცები. დაინასეს თუ არა მათიამ და
ტიტიამ სტუმრები კარგა შორს მომავლნი, მაშინვე შეუდგნენ
სასლის თაღრიკს და წმენდას. თამარიც მეზობლისას წაიყვა-
ნეს მოსაჩთავათ. მივიდნენ თუ არა სტუმრები, ტიტია მოე-
გება სიმე-მძასალს და მიიპატიუა სასლში, გაიძარცა ღვინო,
სადაც ტიტიამ, სხვათა შორის, ისუძმა: „ჩოსა ჩოსას დაკაკრე,
დაკაკრე ასალსაო, ღმერთო, ნურას მიკანონებ-მიკეპნარო.
მძასალსაო.“ თამარიც შემოიყვანეს მეზობლის ქალებმა. სანდრომ
შეჭხედა თამარს, ჩადუნა თავი და აღარ აუსედნია ზეკით,
მანამ ეფემიამ არ მიიყვანა იმასთან. თამარი სელის ჩამოსარ-
თმევით.

სანდრომაც ჩაჭკიდა თამარს ხელი, ამოიღო ჯიბიდან
ეფემიას ნასყიდი ბეჭედი და მიაწოდა თამარს. თამარმა გამო-
ართვა ბეჭედი სანდროს და გაიკეთა თითზედ, გათავდა ნიშ-
ნობა, დაიშალნენ სტუმრები, ეფემიაც წამოვიდა შინისკენ თა-
ვისი მსლებლებით. სანდროს ჯერკი ფეხი უდგებოდა უკან,
მაგრამ რაკი ეფემიამ შეუბლი შეურა და ფეხი წაუბრაგუნა,
იკადრა შინისკენ წამოსვლა. როგორც იყო, მოჭყვა სანდრო ეფე-
მიას შინამდის, მაგრამ რაკი ღდის უკან ისევ იქითვე გაქუსლს
აქეთ სანდრო! იქით სანდრო! სად არის სანდრო? სანდრო თა-
მართან წასულა. აუპურა სანდრომ ყოველსავე საქმეს ხელი და-
ჭედი აღარას მიადო. როცა კი შესვლებოდა კაცი სანდროს,
დაინახებდა, რომ იმას ჩაუცვამს სანეილო ტანისამოსი, შეუგრამ

რადაც სილი წითელ ხელტასოცში, შამოუცვამ ჯოხსზედ, გაუ-
დგია მხარზედ და ჰქრი ცოლეუროთას, თამართან! მანამ გიგა
მთაზედ წავიდოდა, ეფემია არ უშლიდა სანდროს თამართან
სიარულს, რადგანაც ხან თითონ უგდებდა მოჯამაგირებს უუჩს
და ხან გიგა. რაგი წავიდა გიგა მთაზედ, ეფემიამ დაიბარა სან-
დრო ცოლეუროთიდან და დაარია, რომ ასე იმისი ცუდლუ-
ტობა ოჯახს არ გამოადგება. სანდრომ მართლაც შეისმინა
დედის დარიგება და, ცოტათ თუ ბევრათ, დაიწყო სასლ-კარ-
ზედ ზრუნვა. მაგრამ, მისდა საუბედუროთ, იმ წელიწადში კაი
მოსავალი არ მოვიდა, ზაფხულშივე სანდროს სასუიდელო ვა-
რსდა ჰური. როგორც იყო, სანდრომ გაიტანა ოჯახს გიგას
მთიდან ჩამოსვლამდის. გიგა ჩამოვიდა მთიდან, ჩამოიტანა თან
რამდენიმე თემანი მატყლის ფული, რომელიც ჩამოსვლის
უძანლვე გადასცა სანდროს, როგორც უმოწონს ძმას.

სანდრო მშინვე შეუდგა ქოჩწილის საქმეს. იყიდა
საქოჩწილო ტანისამოსი თავისთვის და თამარისთვისაც. შემ-
დეგ წავიდა თამართან ძალვით და ორივემ გამოთვალეს, თუ
რამდენი დღეა იყო დარჩენილი ქოჩწინებამდინ; სულ ორი
კვირა იყო დარჩენილი; სისარულისაგან აღარ იყო სანდრო
მაგრამ ამ სისარულში ერთი დარდიც ჰქონდა იმას გულში:
ქოჩწილი კი ახლოვდებოდა, მაგრამ საქოჩწილოთ ჰური არა
ჰქონდა მოტანილი. რა ქნას? საით ეცეს? ახლო მახლო ჰური
არსად იყო საშოვნელი. ბოლოს გადაწყვიტა ლეკებში გასვლა
და იქიდან ფქვილის მოტანა. ჩაიდვა უბეში ფული, შეაბა
ურემი, წაიყოლა გიგო (მოჯამაგირე) თანა და გასწია ყოჩა-
ღანში. შეუდგა სანდრო გზასა, მაგრამ რადაც იქნა უკან
უდგება: მიტრიალდება და მოტრიალდება; ბოლოს გადაწყვიტა,
რომ ერთი კიდევ ენასა თამარი და გამოჰმშვიდებოდა.

უთხრა ბიჭს „იარე მოგეწეო“ და თითონ გამობრუნდა და მიიწინა თამართან, რომელიც თავალ-ცრემლიანი მოეგება გზაში და გადახვია ყელზედ. სანდროს გაუგვირდა თამარის თვალებზედ ცრემლს და ჰკითხა: თამარ რა გატირებს გენაწვალე? თამარმა არ იცოდა, რაზედა სტიროდა და ვერც უთხრა მიხეცი. სანდრომ გაუცინა და გაუწოდა ხელი გამოსათხოვნულათ. მიაწოდა თუ არა თამარმა სანდროს ხელი, გადმოჰყარა სხვილ მსვილბ ცრემლები და ასევე ხელ მქორეთ დაეკონნენ ორივე ერთმანეთს. ეხრება ხანი იყვნენ იმ ღვთაებაში. ბოლოს სანდრომ წამოიძახა: კმაყ, თამარ, ასლა კი დროა წასვლისს, სომ იცი საქორწინლო პურის მოსატანათ მივდივარ! გაუშვეს ერთმანეთს ხელი მოუვარებმა და გასწიეს თავ-თავის გზაზედ, მაგრამ მანც კიდევ ვერ სტოკებდნენ ერთმანეთს; თითქო სამუდამოთ ესაღებოიანო. ბოლოს გადადგა სანდრომ ერთ ბოწცვსე, რომლის წვერმაც ორი შინუტის შეძევ გააშორა ერთმანეთს ჯერ ისეც დაუყვავებელი მეგობრები. მალე სანდრო მოეწია ჭავის ურემს, შეუხტა ზედა და გაუდგა გზას. მივიდა ლეკებში, იყიდა ხორბალი და მიიტანა იქვე წისქვილში დასაფქველათ. წისქვილში სხვაც ბევრი საფქველები იყო და სანდრო ვერ ასერსებდა მალე დაფქვას. შეესვენა ჯდება ლეკის ბიჭებს, რომ ჯერი დაეთმოთ, მაგრამ აჩაუნდა თანა-უგონო მის მწუხრებას. ბოლოს სანდრომ მოინდომა ძალაობის ხმარება და კიდევ გაჩნდა საშინელი ჩხუბი. ზინკელი მსხვერპლი ჩხუბისა გახდა სანდრო და შეძევ რამდენიმე ლეკის ბიჭები. გიგომ, ბევრი ცდიც შეძევ, გამოსწია მიწვალეული, დაუდო ურემს და წამოიჭრა შინ.

ეფემია ამ ღრის დიდ თვართი-ფურთში და ტანისამოჭრის კერვაში ხყო. იმან დაიბარა რამდენიმე მეზობლების

პატარძლები და ჭაი-ჭაჩით შეკერეს სანდროს ტანთ-
სამოსიც. ეფემიამ, შეკერვის შემდეგ, დაკეტა ღამისათ ტანთ-
სამოსი; ხალ სვივრში და დაუწყო სანდროს ლოდინი. ერთ
დღეს ეფემიას წაღაც ქეიფმა მოუწა და მოინდოდა სანდ-
როს ტანთსამოსის ნახვა: მივიდა სვივრთან, ამოიღო ტანი-
სამოსი და დაუწყო შინჯვას; შინჯვის დროს ეფემიამ დაიწყო
წაღაც წუხილი და წუწუნადამ ძალე სმაძაღლას ტირილზედაც
გადავიდა. ეფემიას თითონვე უგვირდა თავისი ყოფა-ქცევა და
არ იცოდა რისთვის მიეწერა ბოლოს ეფემიას წამოუწა.
ერთმა საძაგელმა აზრმა და წამოიძახა უცრათ: „რა გენა,
ძუძუები რათ მეწეება, ბიჭს სო არათეერი შექმთხვას? ჩაყარა
ისეც ტანთსამოსი სვივრში და გასწია თამართან, იქნება იცო-
დეს რამე სანდროსეო. გზაზედ ეფემიას შემოუყარა ლეკებში
გაგზავნილი ურემი, რომელზედაც იჯდა თვალ-ცრემლიანი
გიგო და ელალებოდა კამეჩებს; მივარდა ეფემიას ურემს მაგრამ
თქვენს მტერს, რაც იმან აქ სანახავი ნახა. ჩამოიკრა ეფემიამ
ლოყებზედ ხელები და ავარდა ურემზედ, გადასადა სანდ-
როს პირიდან ნახადი და დაემსო ზედ გვამს წაწვნიო და
გლეჯით. ხმაურობაზედ შეიკრიბნა ხალხი და ვინც, კი დაი-
ნახა სანდროს გვამი, გულ შეღონებული უეურება ეფემიას.
მოიტანეს გვამი სასლში, დაასვენეს ტასტზედ და მოუსხდნენ
აქეთ იქიდან ჭირისუფლები; გაგზავნა ეფემიამ კაცი ეკვლეპან
ნათესავეებთან შესატყობინებლათ. გაგო გიგასაც კალოზედ
ამბავი და მოვიდა საკინმ ჩამოწევეტილი და გულ-სელ და-
კრეფილი. მეორე დღეს თამარიც მოიყვანეს, თმა გაწეწილი
და თერ-მისდილი. დაითირეს სანდროს ეკვლა ნათესავეებმა,
დამარხეს მესამე დღეს და ქვაც დაადკეს ერთი წლის შემდეგ.
კვლარც გიგამ განიხარა, სანდროს სიკვდილის შემდეგ.

ერთ სასურველს დღეს, როდესაც გიგა იჯდა ბერის თავზე და სწველიდა ცხვარს, უცნაო წამოუარა რაღაცა ბოლმა, გახდა ავთ და ორი გვირის შემდეგ განუტევა უზიარებელმა სული. შეცხვარებმა, წესისდა გვანათ, გასჭრეს, გამოიღეს შიგნეულმა; დაამარჩილეს და, შინ დაბრუნების დროს, წამოიღეს თან. მადაროლებმა მალე შეიტყვეს გოგას სიკვდილი, მაგრამ არ უძლავსებდნენ ეფემიას. ბოლოს, როდესაც ჩამოიკრიფა მთიდგან ცხვარი და ჩამოვიდნენ უკვლავ შემცხვარები, ეფემიამ დაიწყო წუხილი გიგასად და ჭკითსავდა შეცხვარებს: გიგა რა იქნა აქამდისინა? მოდისო, ეუბნებოდნენ უკვლავნი. ეფემიას აღარ მოჰთმინა გულმა და გაქმზადა ვითომც გიგას მისაგებებლათ. შეიტყვეს მესობლებმა ეფემიას აზრი, შეიკრიფნენ რამდენიმე კაცი და დედა-კაცი, ჩასსვენეს გიგას გვამი რომელიც აქამდის მესობლის სასლში იყო შენახული; დაინახა თუ არა ეფემიამ კუბო და ხალხი, შემოირტყა ორივე ხელებით თავში და გადაეხვია თამარს; თამარმაც გადასდო ეფემიას ხელი და შესტირეს ორივემ ერთმანეთს; რძაღვადმთილი მეტის მწუსარებისგანაც შესდნენ ჭკვიდან და დაჩჩნენ სამუდამოთ ხელ გადახვეულები.

დღესაც ეფემი და თამარი ხელ გადახვეულები დადინს საილაკებსად და უტირებენ ერთმანეთს: „კაიმე სანდრო და გიგაო!“

გიორგი ჭრელიაშვილი.

მსეფას ანდერძი

მიქეილ - გაბრიელი
 მსეფას მოველინა,
 შიშის ზარბი თავს დასცა,
 თვალი დააჭყეტინა! —

* *

სთქვან: „ხომ გერსად წაუფად
 მე ამ სუფთა მხუთაგებს
 და სეკუნა, თუ ფულები
 გერ მიშველის გერაფერს!...“

* *

უბრძანა: მომიუვანეთ
 ესლავ ჩემი შვილები,
 უნდა იმათ გარდავცე
 რჩიოდ რამ სიტუებები.

* *

მეღქო, გასზარ, ბაღდასარ
 საღამოსვე მოვიდნენ,
 მამა ნახეს ამ გვარათ,
 მეტის მეტათ შეწუხდნენ.

* *

— რას გვიშვრები მამაჯან!
 ესლავ ჩვენც თავს მოვივლავთ!
 ნუ დადუშავ შენს რჯახს,
 ნუ დაგვატღებ ჩვენ რბლათ...

* *

აწა, შვილო, ამ უამსა
 მე ველარ გადურჩები —
 თავს მადგია სმლებითა
 მიქელ — გაბრიელები!

* *
 *

თქვენ იტოცსლეთაჲ. ემე ქენთ...
 უაინათი გასწოთ
 და ჩემ საცხოვნებლათა
 გთხოვთ, რომ ესე მოქცეთ.

* *
 *

მე ხომ, შვილო, თქვენც იტოთ,
 ხალხი მისთვის მლანძღავდა,
 რომ თუმანი თვეშის
 ოთხ აბაზს მიგებდა;

* *
 *

თუ გინდათ სიკვდილ შემდეგ
 ვინმემ შითხრას ცხოვნება,
 თქვენ ნურავის ნუ მისცემთ
 თუმანს მანეთ ნაკლება...

* *
 *

მაშინ მაინც იტყვიან:
 ისეკ ცხონდეს ოსეფა —
 ის ასე არ გვლვარცლავდა,
 იტოდა შებრალება —

* *
 *

ის თუმანზედ ოთხ-აბაზს
 უკველთვის გვკვებდებოდა

რამდენიმე სიტუაია ჩვენ მუშარემოებაზე.

თბილისი, 1928 წლის აგვისტო 26

ჩვეულებას განცობრიობაში ისე აჩაფქვნი ან ემოციონირებს, როგორც სასოგადობრივი ცხოვრება გაუნათლებელ პირებისა და ნამეტნავად გლეხებისა. დაწმუნებული ვარ, რომ ასოციაციისკენ მიმდრეო ჩვენებურ განცდ შესასებ საქმისა, რომელსაც იგი მუდამ დღე განაგებს, ერთსეულ ვერ მოგცემთ იგი საფუძვლიან მიგებას, თუ რისთვის მოქმედებს იგი ასრე და არა სხვა ნაირად. თქვენ კითხვაზე ის მარტო ამას გეტყვიან: ჩემ ძამა-პაპას ასრე უცხოვრია და მეც მათ გზაზე მივდივარო. რაც გინდ გულ მოდვინეთ და სედ მიწვინით აუსსნათ გლეხს საქმე, თუ როგორ უნდა გაუმჯობესოს მან თავისი გლეხური საქმეები: მიწის ხვნა, ურმის გაკეთება, საქონლის მოვლა, მიწის სასუქით შეზავება და სხვ. იგი თქვენ დაწმუნებულზე გულ-გრილად შემდეგ სიტყვებით მოგმორდებათ: ნუ დაჭკარგავ შეკლას გზასა, ნურცა შეკლას შეგობასაო; დმერთს დაულოცავ უწინდებური გზაც და ცხოვრებაცაო.

ამისთანა განცა ისეთი მოწინებით უკიდება ჩვეულებას, რომ მას არამც თუ ერთი პირიგანი დარიგება, არამედ მთელ სასოგადობრივ გაუმჯობესებულ ცხოვრებაშიაც რომ ჩაყენოთ, ისიც კი მასზედ ვერ მოიღებს მოქმედობას.

გარდა ჩვეულებისა მკელ ცხოვრებისადმი, მიწეზი ამისთანა ახირებულ უარ-ჭყოფისა ახალ მუშარენობის შემოდებაზე, თითონ სასოგადო ცხოვრების ლტოლვილებამია. კარგათ

რომ საქმეს დავაკვირდეთ, შევატყუობთ, რომ ესლანდელ დრო-
ში არც გლეხობა და არც თავად-ახსნაურობა სრულიად მეურ-
ნეობის გაუმჯობესებაზედ არ სცდილობს. პირველებს ღვდელ-
დააკონობა მიახნიათ ნეტარებად და მეორეებს ჩინოვნიკობა.
რამდენად ეს აზრი მართალია, შევიტყუებთ უფრო კარგათ.
როდესაც გლეხის და თავად-ახსნაურობის ცსოვრების მიხსნს
გავიგებთ, როდესაც მათ გულის აღმძვრელ მიხეცს, რომლის
ძალითაც იგინი თავიანთ შვილებს შეკლავდა აძლევენ, გამო-
ვივლევთ. როგორ ჭფიქრობთ, შეითსველო, გლეხი თავის
შვილს სასწავლებელში იმ განზრახვით უშვებს, რომ მან
თავისი შვილი სწავლის გათავების შემდეგ თავის გლეხურ
საქმეში გამოიყენოს?... თუ იგი მასინ თავის-თავს უფრო
ბედნიერად ჩათვლის, როდესაც თავის შვილს ანაფორაში
დანახავს? ან რას ფიქრობს დიდი შემამულე თავადი, რო-
დესაც იგი თავის შვილს სასწავლებელში წდის? აძლევენ იგი
თავის შვილს ისეთ სწავლას, რომელიც მას შემდეგში თავის
საკუთარ მამულის გამგეობაში დიდ სარგებლობით გამოად-
გება? რომ ბევრი ღაღ განვაგრძელო, მე თითონ ავსსნი ამ
კითხვას მოკლეთ და სწორეთ. აი რას ფიქრობს ჩვენი მეტის-
მეტი უწინდელი ჩვეულების მიმდევნი თავადი: ჩემს კავს
გვარეულობა კარგი აქვს, ამისგამო შროტეკციაც, და, თუ
უნივერსიტეტის დიპლომიც გამოიტანა, მასინ ხომ ჩინოვნი-
კური ასპარეზი მისთვის ყველგან გასსნილიაო. ჩემ აზრით,
წდის თავის შვილს რეჟო აღნიშნული თვისების კაცო და
მისი შვილიც, სწავლის გათავების შემდეგ, შედის ჩინოვნიკად
და ხშირად მთელ მხარეებს, ცუბერსიებს და მარტებს გან-
გებს, მასინ როდესაც თავისი მამულისა და თავისი სახლის
კუთხისა კი არა ეუურება-რც მას იქნება სათავალითაც მიახნია

რომ მან თვის სახლის და მამულის გარემოებას თვითონ
 ხელი მძევალად, თითონ გაისაჩქაროს და ნაწარმებს გზა
 უჩვენოს, ხუ სად და ჩანაირად იგი უნდა გასაღდეს, რო-
 გორც მისთვის, ისე თვისი სამშობლოს სასარგებლოდ. ასე
 და ამ ნაირად დღიდან-დღეზე გადადის ჩვენი მამა-მამაურ
 ძველზე გავერდილი ცხოვრება. ვინც ეს გარემოება ჩვენის
 ქვეყნისა იცის, იგი ადვილად წარმოიდგენს, როგორი სიძ-
 ნელე უძვეეს კაცს წინ, როგორი ცოდნა და სწეობითი ძალა
 უნდა იმართოს მან, რომ განარღვიოს წინ აღშენებული კედ-
 ლები წარსულის წარსისა და ცხოვრებისა, რათა სეირიანი და
 საიუდეოლიანი მეურნეობა შემოიღოს. მაგრამ შემდეგი კითხვა,
 რომელიც ამ სახლ მეურნეობის თაობაზე მაგონდება, არ
 შემოიღიან არ წარმოვსთქვა: საჭიროებას თუ სარგებლობას უნდა
 უტყდავს კაცმა გონივრულ მეურნეობის შემოღებაში? — საჭირო-
 ჯბა შევიწროებულ ცხოვრებიდან და სისაწყელიდან წარმოსდგება და
 სარგებლობა თითონ მომავალ საქმეზე დაძვრადებული. მად-
 ლობა ღმერთსა, ყმასე დრდი შევიწროება და ხსნაწყლე ჩვენ
 გლეხს ყიდე უნდა, რომ მის თაგმა და გულმა შეიტყოს რა
 აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს შიშოვის მისი გლეხური
 საქმეობა გაუმჯობესობა, ანუ საზოგადოთ ვსთქვათ, გონიურ
 პრინციპზე დაყენებული მეურნეობა? რაც შეეხება სახლ მეურ-
 ნეობიდან სარგებლობას ანუ გამოჩინებას, მის წინააღმდეგი
 ბეჭნი თქმულა და ესლაც ბეჭსა ლაპარაკობენ, თუმცა საქმე
 არავის არ გამოუტყდა ჯერ, თუ რამდენად სასარგებლოა, ან
 საზარალოა ყოველი სახლი შემოღება მეურნეობის სიყვარში.
 ბეჭველ კამიგია, რომ ჩვენ მსარქში იუერგუნნი ან ოთხ-თვა-
 ლიანი ურქი — როგორც გინდათ ისე დაუძახეთ — მინამ-
 დინ არ გამოდგება, მინამ გზებს არ გააკეთებენ, მინამ

ყოველ სოფლებში მისი მცოდნე და გამკეთებელი მჭედელი
 ან აღმოჩნდებაო და სხ. რამდენად ეს აზრი მართალია,
 შემდეგი მსჯელობიდან დანახვამთ შევითხველო. ჩვენი მხარე
 ბუნებით მთიანია და გორაკებიანი — ეს თქვენ თათონაც
 კარგათ იცით — მაშასადამე ჩვენ ისეთი სათრუალებელი
 იარაღი ანუ სიმძიმის გადასატან-გადმოსატანი უნდა გქონდეს,
 რომ ჩვენ მხარეს შევთეროდეს და მის მოთხოვნილებას აკმა-
 ყოფილებდეს. ახა ახლა გავშინჯოთ, მართლა ურემი უფრო
 მის მოთხოვნილებას კარგათ აკმაყოფილებს, თუ ფურგუნი?
 ამ კითხვის მიგება თითონ ურემის და ფურგუნის ახსნაში
 შედგომარეობს და ეს ახსნა გამომსატება ჩემის აზრით ასე:
 ურემი თანასწორ მსიანი ახარმადია, (რინაგია), რომელსაც
 ალაგი სიმძიმის ძალისა მართლ ერთს ღერძსედ აქედანდგინ-
 ლი, რისგამოც ეს ძალა ყოველ ურემის უმცირეს აწვე-დაწვევაში
 აქეთ-იქით გადად-გადმოდის, აქედან წარმოადგება ურემის
 თავ-მძიმ — თავ-მსუბუქობა ამისთანა აშენებულობისა-გამო
 ურემი, რაც გინდ სწორეთ იყოს დადებული, მაინც აღ-
 მართზე ატანის დროს იგი თავ-სუბუქია და თავ-
 ქვემ ხაშვების დროს თავ-მძიმე. რა შედეგი ანუ შედე-
 მოქმედება აქვს ამ შემთხვევას საქონელზე ეს უნებოთაც
 შევითხველშ, გგონებ, კარგათ იცით. რამდენად განიჩქევს
 ფურგუნი ანუ მოთს-თვლიანი სათრუალებელი იარაღი ჩვენი
 ურემიდან, ადვილად წარმოსადგენია. ფურგუნი განსაკუთრებით
 მით განიჩქევს ურემიდგან, რომ სიმძიმის ძალას მასში უფრო
 ფართო ადგილი უჭირავს, ე. ი. სულ ის ადგილი, რომელიც
 წინა და უკანა ღერძების შუა არის. თუმცა ეს სიმძიმის ადგი-
 ლი (точка давления) აღმართ დადმართში იცვლება, მაგრამ
 უკანასკნელი წერტილები ამ ძალის მიწოდისა (райня

Точки давлєнія) წინა და უკანა ღერძების უოკელთვინ. ამ წერტილებს სიმძიმის ძალა ძრეულ იშვიათად გადასცდება, მხოლოდ მასშინ, როდესაც ფურგუნი ისე აყრისკდება, რომ ვუთსე დადრეკილებისა (УГОЛЪ НАКЛАНЕНІЯ) 90° მეტია. აქედან სჩანს. რომ ფურგუნი მთიან ალაკასუფრო-სასარგებლო სატარებელია, ვიდრე ურემი. ერთი ხეი-რთან თვისება ჩვენი ურემისა ის არის, რომ იგი იათვად ვდება და ხესებოს ძალა (СИЛА ТРЕНІЯ) ცოტა აქვს, ვიდრე ფურგუნს, რადგანაც ორთვანლიანია. ესლს იმულებული ვარ, რომ ორიოდე სიტუვს შესახებ გზებისა ვსთქვა, რადგანაც კარგი საურმე გზები მეურნეობისთვის მართლაც აუცილებელ საჭიროებას შეადგენენ. მე აქ გზების მიმოხილვასში არ შევალ მე მარტო წინააღმდეგ ზეგით სათქომ აზრისას ამას კიტყვი. რომ ფურგუნის შემოღება გზების გაკეთებაზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ გზების გაკეთება ფურგუნის შემოღე-ზისა.

მართლაც, წარმოვიდგინოთ, რომ სასოფლო გზები ეკვლა ადგილას გააკეთეს ისე, რომ ფურგუნი თავისუფლად იტარება; იქნება გგონიათ გლესმა ამ შემთხვევით ისარგებ-ლოს და ურემის მაგიერათ მან ოთხ-თვლიანი ზოკოსკა ან ფურგუნი შემოიღოს?!... არა უგონია. იგი აი მასშინ რას იფიქრებს: თუ კი ოღრო ჩოღროიან გზასზე ჩემ დაბზასელ ურემს წინად ვატარებდიო, ესლს უფრო კარვად ამ გაკვავებულ გზასზე არ ვამუშავებო!!.. რა ძალა მადვს, რომ ფურგუნი შემოვიღოვო! ამ შემთხვევასში გზის გაკეთებას არა შესანიშ-ნავი სარგებლობა არ ექნება. ჩვენი მხარეები, რომელნიც ქამეურნეო წარმოებით უფრო შესანიშნავი არიან, მადლობა

დმერთსა, კიდევ ისეთი გზებით შეერთებულებიან, რომ ფურცუნიც კარგად იმუშავებს, თუ კი ატარებენ.

ფურცუნის. გზასე გატეხვა და აქედან საზოგადოებრივი მოთხოვნილება მჭედლებში, ან ფურცუნის გამკეთებელში, ან შეიძლება რომ ფურცუნის შემოღების წინააღმდეგ მივიყენებ ჩაითვალოს, როგორც ძველი ჩვეულების მიმდევრე მეურნეები იმასთან. ჩვენებურ მჭედლებს ფურცუნის რკინეულობის გაკეთება ან გაუჭირდებათ. ფურცუნის რკინეულება მჭედელმა რომ ერთხელ ნახოს, ანა მგონია, რომ მას მისი გაკეთება გაუძნელდეს იგი ან თხოულობს ძრეულ წმინდა ხელობას, როგორც საათის მესხანისში, ვსთქვათ. ზოგიერთ შირს ფურცუნის წარმოადგენს რომ ნამდვილი ქჭმდეს, იგი ადვილად დანწმუნდება, რომ შეშის და მისი ფურცუნი ზოგიერთ ჩვენ ურემზე გაცილებით მაგარი და უბრალო გაკეთებულობისაა. ჩვენ არც მჭედელს უნდა ვეძებდეთ, არც გამკეთებელს; გამკეთებელიცა და მჭედელიც მისი თითონ მეურნე—ვატრონი განდება, როდესაც მას სარგებლობას დაინახავს; ჩვენთვის ახალ მეურნეობის შემოსაღებლად გზები და მჭედლები კი არ არიან საჭიროდ, არამედ ცოდნა და მისი განვრცელებაა ხალხში.

მაგრამ ცოდნა ცოდნიდან განიჩქევა. საზოგადოდ რომ ვსთქვა, ჩვენი ხალხი ცოდნას მოკლებული არ არის. მაგრამ ის ძალა, რომელიც ცოდნიდან უნდა გამოდიოდეს, ხალხში კი სრულიად არა სჩანს და, შემძლიან კიდევ ვსთქვა, არ არსებობს. ეს მითი კი არ აიხსნება, რომ ჩვენ მხარეს ცოტა სასოილო სასწავლებლები აქვს, საიდანაც უბრალო ხალხს შეუძლიან საჭირო ცოდნა გამოიტანოს, არამედ თითონ ცოდნა, რომელიც ჩვენ ხალხს ამ სასწავლებლებიდან გამოაქვს, არ ჰძლევეს მას ისეთ ძალას, რომელითაც კაცი თვით—მოქმე-

დროს ეჩვენება და მონური დამოკიდებულებიდან ძველის ჩვეულებითადმი განთავისუფლებას ცდილობს. ესლანდელ დროში გლეხი კაცისთვის მარტო წინაჰკითხვა კი არ არის საჭირო, არამედ ცოდნა ისეთი საგნისა, რომელიც აუცილებლად შეესება მის საქმეს. ასეთი საგანი არის მეურნეობა. რომ უზოგიერთ მკითხველმა ფილოსოფიურ თვალთაქმ შუხედოს ამ ჩემ გამომთქმულ აზრს შესახებ მეურნეობის ცოდნის საჭიროებისა გლეხისთვის და სპეციალური მნიშვნელობა არ მისცეს ამ სახესს. საჭიროდ ვსდი განვიმარტო, თუ რამდენად მოსათხოვნი არის ჩვენი სასოფლო-სასწავლებლებისაგან მეურნეობის ცოდნის განეჭვლება გლეხებზე. ამისათვის მათი რასანგებობა, მე აქ მეურნეობას იმ სპეციალურ (თვინიერ) მნიშვნელობას არ ვაძლევი, რომელიც მას მალა სადმეურნეო სასწავლებელში აძლევა, სადა იგი თითონ სასწავლებელის დანიშნულებისა გამო ყოველად განყოფილებებით შეისწავლება. მე მინდა ვსთქვას, რომ მეურნეობის ტეორიები და წესები, რომელსაც საგნისა კი არ არის საჭირო ზავშეკებრს გადასაცემად, არამედ ჯერ თითონ იმ წესების უზარტფლობის აღსნა, რომელნიც ჩვენ მეურნეობაში მოქმედობენ და მერმე ხსლის მეურნეობის შემოღება, რამდენსათაც იგი ამ ჩვენ ძველებურ მეურნეობას მიუღება. ამისათვის მეურნეობის სწავლას უნდა ჰქონდეს უტეო ზრატკტიველი მძინართულება და ამიტომ აუცილებლად საჭიროა ყოველმ სასოფლო შოლისთვის ვატარა მამულის მოზრავება, რომელსაც ფერმის მნიშვნელობა ექნება, სადა ზავშეკებრ მასწავლებელის სელმძღვანელობის ქვეშე მოქმედებენ. ჯერ იმ სადმეურნეო ინსტიტუტს, რომელიც ჩვენ მეურნეობაში არსებობენ, და მერმე, რომელსაც დასკლოვნდებიან მიწის შემეშავებაში,

მიეცემათ ახალ სისტემაზე გაკეთებული იარაღები. ურძის გარდა რა ბაჩალი მეურნეობისა უნდა იქმნას შეცვლილად. ამას მე შემდეგში ვიტყვი, ხალხი ესაა უფრო საჭიროა რამდენიმე სიტყვა ვსთქვათ მასზედ, თუ სად ამოკება ისეთი მასწავლებელი, რომელსაც ამ საქმეებში მოთავებდა შექმლას.

საუბედუროდ, საქართველოში ერთი სამეურნეო შკოლაც არ არსებობს, საიდანაც სამეურნეო საქმეში დასწავლავნებულნი მასწავლებლები გამოდიოდნენ. თუმცა იყო ერთად ერთი ლეონტი ჭინიის შკოლა, მაგრამ ისიც ისეთ უბედურ მდგომარეობაში ჩააგდეს, ასე ჭკონი იკაცს, უნდათ დაამტკიცონო, რომ ჩვენ ქვეყანაში კონიგრულ პრინციპზედ დაუენებულნი მეურნეობა ვერ იგვარებს, ვერ გამოადგება. რასაკვირველია, ამ შემთხვევას დიდ ვედ-მოქმედება აქვს ჩვენ მამულზედ სამეურნეო მხრით მაგრამ ამდთ ვიდე არ შეიძლება დამტკიცებით ვსთქვათ ვითომც ყოველი სასოფლო შკოლის მასწავლებელი, თუ ვი მას ერთი ბეწო ლტოლვილება ჩვენ მამულის მეურნეობის გაუმჯობესობისაკენ აქვს, სრულიად უგარგისი იყოს წმ საქმეში. ვინ არიან ჩვენი სასოფლო შკოლის მასწავლებლები? — სწამენარიელები და სამასწავლებლო ალექსანდროვის ინსტიტუტელები, რომლებიც პირველნი ისე უქანასკნელნიც მიულ არიან სამეურნეო საგნების სწავლას მოხლებულნი, მაგრამ გურსის გათავების შემდეგ, ორივენი იმდენად გონებით გასასნიდნენ და მოძინადებულნი გამოდიან მასწავლებლიდგან, რომ ვგონებ, არ გაუჭირდებათ აუცილებელი საჭირო სამეურნეო ცოდნის ბაკშემათვის გარდაცემა. შემდეგ ერთისა, ანუ ორის წლისა, თუ ვი იმით ყოველ ნაკლულევანებას ჩვენ სამეურნეო სოფელში ყურად უბდეს და თვალნი ადევნეს, დარწმუნებული ვარ, პირველნი ისინი წასწავენ ჩვენი ქვეყნის ღარიბობის მიზეზს, მეურნეობის დაცე

მასში, პირველად ისინი დაიწყებენ მეურნეობის გაუმჯობესებას. იქედ დასაწყისს და, უკველია, კიდევ მიაჭერენ მთელ საზოგადოებას ყურადღებას ამ უმთავრეს ჩვენის ცხოვრების საკუთარებაზე. ზოგიერთი სასოფლო შოლის მასწავლებელთაგანი იქნება კიდევ გულწრფელად და ნათლად გრძობდეს მთელ ჩვენი მეურნეობის უვარგისობას და მის ესლანდელ დროსთან შეუფერებლობას, მაგრამ რა ჭქნას საწყისად ამისთანა დროში, როდესაც მას ჩანთებს ბრძოლა მარტო თავის ამ საგანში უცოდინარობასთან კი არა, არამედ მთელ საზოგადოებრივ უმცირესობასთან შესახებ ამ საგანისა. რა ჭქნას ახალ-გაზდა მცოდნე კაცმა იმისთანა საზოგადოებაში, სადა ყოველ მის სიტყვას, ყოველ მის მოქმედობას სამეურნეო საქმეებში ისე დამცინი თვალთ უყურებენ ისეთ სწიკებს უდებენ და ყოველის მისწით ენერჯიას უკარგვენ, რომ ერთადერთი შეცდომილება მის მეურნეულ — მოქმედებაში ჩვენი მეურნეობისთვის საკმაოა, რომ ამ უკანასკნელებმა მტკიცე დასკვნა გამოიყვანონ ჩვენ მსაჩუში ახალ მეურნეობის შემოღების უვარგისობაზე. მკითხველო, ყოველი ახალ-გაზდა კაცის სასიძოლოთი ხოლო მასში იხატება უფრო საშინლად, როდესაც მის ბატონსან დტოლოვილებს ტაღასში ავლებენ და იქნით სჭულებენ; როდესაც მის ცოდნას უმცირესობას ადარებენ. ერთი ცხადი ფაქტი რომელიც შესახებ ამ საგანისა მაგონდება, არ შემიძლიან არა ვთქვა, მით უფრო რომ ჩვენ ახალ-გაზდას საშინლად დიდი სნეობითი ძალა, სიმსნე და დაუყოვნებელი შრომა სჭირდება, რომ მან გულ-გრილად და დაუშავებლად თავის სასიძოლისა ამ უმცირესობასთან ბრძოლა აიტანოს.

სახელდობრივ ვერ ვიტყვი, ვინ ეკუთნის ეს ფაქტი, მხოლოდ მოგასხსენებთ, რომ ერთს ახალ-გაზდა მცოდნე

უმაწვილ კაცს, რომელიც თავის მამულში დაუსოგავად თავს მეურნეობის გაუმჯობესობას სწირავდა და თავისი მომავალი ბედი და სიტყვადღე მეურნეობასკენ უნდოდა დაემყარებინა, მისი პატრონი ისეთი უნდობი თვალთ უტყქროდა რომ თავისი შვილი საუგუნოდ დაღუპული ეგონა. მას ძალქმად დასტოვდნენ და ჟველის კეთებაში ჩვენ შემცნარეებს ამჯობინებდნენ; მაგრამ გაიარა დრომ, იგდომან თავისი მამული, როგორც სრული კუთვნილება, სულში დაესხდა მას სამაგალითოდ განაგებს.

დავანებოთ ესლა თავი ამისთანა ზეატებს და დაუბრუნდეთ შემდეგ აზრს: ხეივანად მეურნეობის წყევანა რამდენხდაც პატრონის ცოდნაზე, იმდენად ხეივან მანანდასედაც და ნაწარმოების გასაღებასკენ არის დამოკიდებული. კარგი მემამულე რაც გინდ ცოდნით და ბეჯითად ეტყობდეს თავის საქმეს, რაც გინდ მაგარ იყოსკენ ჰყვანდეს დაეკნებულთ თავის მამულის მეურნეობა, მაინც კიდე იგი იმ გამორჩენას მეურნეობიდან ვერ დაინახავს, რომელიც მას კაი მასანდის დროს შეჭევირის. აქედან წარმოსდგება ის სასოგადობრჩვენი ჩვენი მემამულეების ჩივილი, რომელიც ყოველ-დღე ბრეკურება შესასებ მამულის გამორჩენლობისა. ეს ჩივილი, ვბთეორებ, მითი წახსნება, რომ მამულის ნაწარმოებს წესიერი გასავალი არა აქვს, რომ გლეხის მამული ყოველ წელი იყვლითება და იცარცვება. მამული იყვლითება და იცარცვება ყოველ შემთხვევაში, როდესაც მასსკენ შეგროვილ ჭირნახულს მიელაიათ-ივასად ჰყიდიანა გარკვანი შეხედულაზით თითქმის მამულის და ჭირნახულის ივასის შიქს არა ვითარნი ჯავშირი არა სხანს, მაგრამ ავრიკულტურის მხრით კო ამ ორ სავასს ერთი ერთმანეთზე ძალიან დიდი დამოკიდებულობა

აქვსთ, ამ დამოკიდებულების ძალით, ყოველი მამული იმ
 ფასიდან, რომელიც მისი პატრონი მამულის ჭირნასულიდან
 იღებს, თხოულობს თავის შესავსებლად და კასაკეთებლად.
 ჯერჯერ ნაწილს. თუ მემამულე დანიშნულ ნაწილს ფასისას
 სავსადაც არ აძლევს მამულს და მისგან კი მომართებულ ჭირ-
 ნასულს თხოულობს, უკუკელია, რომ იგი ამ შემთხვევაში
 თავის მამულს თითონვე ჰკლავს. მაგრამ სიბრძნის შეუძლიან
 ისეთ მეურნეს, რომელიც მარტო მამულის შემოსავლით
 ცხოვრობს, თავის მამულის მოთხოვნილებას დააკმაყოფილოს,
 თუ ვინ თავის სახლობის შესანახად ფასსაც მამულის ჭირ-
 ნასულიდან ძლიერ იღებს. აქედან, ვგონებ, მკითხველი დანის-
 ხავს, რომ ერთი უმთავრესი მიზეზი ჩვენის მეურნულ ცხოვ-
 რებისა არის ისეთი ადგილის უკონაობა, სადა რომ ყოველ
 მემამულეს შეეძლოს ჭირნასულის რივიანად გასაღება.

ჩვენს მეურნეები თავის ჭირნასულს მომართებულ ნაწი-
 ლად სომხებსად ახალბენ ისე და იმ რიგად, რომ კაცს ამის-
 თანა გასაღებაზე გული ეძვრება, რომელსაც ჰხედავს, რადიდი
 ნაწილი ჭირნასულისა უსარგებლოდ და პატრონის სახარალოდ
 იღუპება. თხოუტმეტვერ მივა სომხის სიბრძნის ღვინის პატ-
 რონიან ჭაშნიკის გასაშინჯად და თხოუტმეტვერვე ისე გამოი-
 თრობს, რომ პატრონს ამისთანა მასშინძლობა თითქმის ერთ-
 ხვეამდინ უჯდება. შემდეგში, თუ ღვინო მოეწონა, ურიგდება
 ვგი პატრონს ფასში და დანიშნულ დღეზე მიუსვენს მის მარ-
 ნისკენ ათიოდ მეურნეებს და მოჯამაგირეებს ღვინის ამოსა-
 წვევლად. ამისთანა შემთხვევაში თითონაც იყიდის კაი სუჯის
 სამწვანებს, ანუ ერთ პატრონს თუ შაქარს, თუ ღვინის მიმს-
 უდევლი შინ ჩაის სმარობს, და უკემგზავრება ღვინის პატ-
 რონისკენ რომელთანაც ღვინო ამოსაწვევლი ეგულება. რამ წამს

ქვევს ღვინის ამოსატყობად უჭნდნან, ჯერ ერთი კარგა ისა-
 უბებენ ახლი ქვევრის პირზედ და შემდეგ შეუდგებიან ამო-
 წევას. ამოწევის შემდეგ, სირაჯო პატრონს უთავსებს ნახე-
 ქას და შეესვენება მას, რომ, გაყიდულ ღვინის გაწდა, მან
 რამდენიმე ჩაფი ზიდუ დაწმეტოს. შესახებ ამ დამატებისა დი-
 დი ღაპარაკი ასტყდება ხოლმე, მაგრამ ხოლმეს და ხოლმეს
 პატრონი იძულებულია, ორიოდ-სამიოდ ჩაფი ვიდე მეტი
 მისცეს თავის მოვაჭრეს, თუ არა და, იგი, წინააღმდეგ
 შემთხვევაში, აწუღს ღვინოს ისევე ქვევრში უბებებს და
 სამუდამოდაც ესაღმება მას. ნასუიდი ღვინო ვაჭარს ქაღაქს
 ჩამოაქვს და აქ თითქმის ერთი ორად ჰყიდის. პირველათვე ცუდი
 ზედ-მოქმედობა ჩვენს მეურნეობაზე თითონ იმ შემთხვევას
 აქვს, რომ მეურნეული ჭირნასული სოფლელებისა პირდაპირ
 ვი არა, არამედ სირაჯების საშუალებით მოქალაქეების ხელ-
 ში გადადის. ყოველ იმისთანა შემთხვევაში, როდესაც სოფ-
 ლელებ და მოქალაქეებზეა მეურნეული ნაწარმოების გასასაღებ-
 ლად შესამე პირნი იღებენ მონაწილეობას, მეურნეულ ჭირ-
 ნასულს სოფლელებისთვის ფასი უვარდება და მოქალაქეების-
 თვის ვი ემატება; ამიტომაც მეურნეობა არც თითონ პატრონს
 ანუ მწარმოებელს აძლევს გამომჩენას და არც აგრეთვე მოქალა-
 ქესთვისაც სდება სასარგებლო. რადგანაც კარგი ბაზარი, ანუ
 გასასაღებელი ადგილი მეურნეული ჭირნასულისა შეადგენს
 ერთ უმთავრეს მიზეზთაგანს მეურნეობის კეთილ დღეობისას,
 ამიტომაც საჭიროა რომ ყოველმა სასოფლო საზოგადოებამ
 ჯეროვანი ყურადღება მიაქციოს მას, თუ სად და როგორ
 უნდა გასაღდეს მისი მეურნეული ჭირნასული.

პირველი პირობა სერიანად ჭირნასულის გასაღებისა
 არის თითონ მეურნე-პატრონის დამოუკიდებლობა შეუძავალ

პირებისაგან და, ჩვენდა საუბედუროდ, ამ პირობას ჩვენი მე-
 ურნე მომატებულ ნაწილად მოკლებულია. ამისთანა მდგომარეობისაგან
 გასანთავისუფლებლად სუეველადვე კარგი იქმნებოდა, რომ
 ყველა სასოფლო სასოგადობას თავის საკუთარი ბაზარი,
 ანუ დეპო ჭირნასულისა ჰქონდეს და თითონვე თავის
 საქმეს აწარმოებდეს.

ერთი ჩვენი სილარიზის მიზეზი.

რომ ჩვენი სამშობლო არის ერთი ბუნებით მდინდართაგანი ქვეყანა—ამაში ეჭვი არ არის: მთა, ბარი, ტყე, ველი იმ ნაირათ შემეუფლნი არიან, იმ ნაირათ მოსავლიანნი, რომ ცხადათ ამტკიცებენ ბუნების ნამეტანს ძალას. შესდეთ მთებზე და ჭაღებს: იქ სედავთ მოუფეველს სე-ტყეს და სშირათ ამ სეებში ნაყოფიერს მტენარეებს, რომლებიც არ ითხოვენ ხალხისაგან არა ვიფარ მოვლას, რაღონც კი იმან შეიძლოს იმათი ნაყოფით სარგებლობა. ვადასუდთ მინდვრებს: აქ გააქვსთ იუფუფუნი ჰურს, ქეჩს, ძიმიდს, თეტეს, ბამბას, ღომს, ბრინჯს და სსვ. მთაზედაც და ბარზედაც სშირათ სასავთ იმ ნაკურთხს ნაყოფსაც, რომლის წვენიც შეადგენს ჩვენის ქვეყნის სიმდიდრის, თუ მეორედს და მესამედს არა, მეოთხედს ძანც, — უურძენს. მთა და ბარი შემეუფლია არამც თუ ამ მარტომ მტენარე არსებაებით, არამედ სულიერი, ცხოველი არსებებითაც საგსკა: აქ სედავთ ცხვრის, თხის და ღორის ფარას; იქ ძროხის, ხარის და კამბეხის სასიერს. კიდევ თუ შორს ვაისუდავთ, დაინახავთ ეგრეთვე ცხენბს და სასეადრის ვოგებსაც. ეს ჩვენი სამშობლოს დედა-მიწის რურგსედ. თვით ამ დედა-მიწაშიაც იყოფება საკმაო საუნჯე: რქო, ვერცხლი, სშიდე-ნძი, თუფი, ქვა-გუნდა, ქვის სასშირი და სსვ. ვერც ჩვენი სამშობლოს წყლებს დავენდურებით, — ესენიც საკმაო არიან სსვავ

და-სსვანაიანი თევზებით. რაღა აკლია საქართველოს, რომ ამას მდიდარი დაუძახოთ? არაიქერი. თუეს თუ იტყვიოთ, — ის არის მხოლოდ ნიშანი აღწერილის სიმდიდრისა და, სწორეთ უნდა ვსთქვათ, სსვა ქვეყნებზედ არც ამას არის მოკლებული ჩვენი ქვეყანა. ბევრს ისეთს ქართველს შესვდებოდათ, განსაკუთრებით, შემდეგ წინაულის ომისა, რომელსაც ქალაქის თუელით უბის ანუ შარვლის ჯიბე გამოხედილი ჰქონდა ხოლმე, და, თუ ასეა ეკლავი შესვდებით, ეს იმიტომ, რომ დედხანს ქართველის ჯიბეში დაჩენა ძეულებს თითქმის სასხრცხვილოდ მიანჩნებოდა და, რომორც ქვევით დავინახავთ, მსხვე კავრინდების ხოლმე...

ეს ამდენი სიმდიდრე წევს ჩვენს ქვეყანაში და ჩვენს ხალხს კი მოკლებულია მდიდრობას, ღარიბია: რა არის ამის მიზეზი? ანუ თუ მართლა ხალხის სიზარმაცია, რომორც ბევრნი ამტკიცებენ, შინაურებიც და გარეულებიც არა. სიზარმაცე ჩვენ ხალხს არ ეტყობა. შეიძლება რამდენიმე რჯასობის, ან ზირების, ან კიდევ რომელიმე პატარა ადგილს მცხოვრებლების ნაკლებობას შეადგენდეს სიზარმაცე, თორემ მრთლათ საქართველს რომ ავიდოთ, ცხადია დავინახავთ წინააღმდეგს. წელიწადსა ზვესოთსი დრო: გაზაფხული ზაფხული, შემოდგომა და სამთავრო რომელიც ამ დროს გინახავთ, ან კიდევ ნახავთ, რომ ქართველს გუჯრდზედ წამოწოლილიყოს და ცხოვრების უზრუნველსათვის თავი მოკლებულიყოს? თუ გინახავთ სოციერთი თავად — აზნაურთაგანი, რომლებიც ყაჯობა ადამიანი სლუთარსაბის და მას სოლიდით ჭმისა და სმის მეტზედ არაფერზედ უზრუნველენ, — გაკვირდებათ რომ ესენი არ შეადგენენ მართლს საქართველოს ხალხს და არც არიან დიქსნი უზრუნველნი. ვის შეუძლიან გულზედ ხელი დაიდოს

და ისე სთქვას ეს ყველა ქართველებზე? ჩვენ კი ვლანადაკობით
 საზოგადორო ქართველებზე და სრულებით უჭურვდებოთ ვსტრ-
 ვებთ ზემო აღნიშნულ ზნეობაზე მისინჯ პირებს. დადგა გა-
 ზაბუნელი, დედა მიწამ გადისდა თეთრი სვანის. განსჯეთ
 და დაპყრობით ქართველ ხალხს, თუ რას შეკრება ის. აქ აზიან
 გუთნები და ვაკები, ისინი «ლოკოვლები» და თანდა-თან შავ-
 დებს ზედ-მიწა აქ ლუღუნებენ, «ჩინჩინა» და ჩეკენ სარებს,
 სსკლენ ვენახებს. ატერ «ლოკოვები» დაიწვენ, ბარკენ ვენახებს,
 თოხნიან სიმინდებს. დადგება ზაფხული, იგოვე «ლოკოვები»
 «ჭრეჭრელები» და ყანები წვეებიან მიწს, კალაქებზე ილეწე-
 ბიან. ლამითაც არ მოგასვენებს, რომ ძალიანაც გინდოდესთ,
 მუშაობის სმაურობა. აქ ურმები მოკრიალბენ, მოაქვსთ
 მსუბი, აქ ლამის მესრეები ძღვერიან, რომ არ დაემბროსთ, და,
 თუ მოვარდინო ლაქა, ნამგლებს გაჟდისთ რახსა-რეჩხი. ყანები
 გაილეწა, სიმინდი მოიჭრას და გაიჩხა; შავრამ ქართველები გი-
 დევე ვერ ისვენებენ. მოდის შემოდგომა. რას შეკრებიან ამ
 ღრმს ქართველებზე? მარნების კარებები გაელსენ, ქვევრებში
 სარცხლებს გაუღიოთ ფხაჭა-ფხუჭი, იქ დიდის სასაიმოვნო
 ხმაურობით ვენახებს ჭკრეიენ აქ საწნასელებში რამდენიმე
 უმწველო ღრმადი ბიჭები, სელა-სელს გადხვეულები, სიმღე-
 რით უეჩქენს ჭყლეტენ ჭებებით და მშვენიერი, ტკბილი
 ამის წვენი ჩარისჩიხებს ქვევრებში, იქ გუთნები გაჭიმულან
 და საქეჩნთ, სასიმინდოთ და საფეტკოთ მამულებს ხანძენ.
 მოხლჩებლს ცა, აცივდნ სალამოთი და დილით სედაკთ, რომ
 დედა მიწა გათეთრებულა, თოვლი მოსულა. გგონიან რომ
 ახლა კი მოისვენებენ ქართველები? საქონელს ახამენ ბოძლებ-
 ში, სრულდუნ, მკვრამ ცოტა ხანს? აქამდისნ მოცლა არა
 ჭქოხდათ, რომ შუშა მოემზადებინათ, ჭინახული დაეფქვათ და

აგერ ახეს მარხილებმა სიარული ტყეებში და წისკვილებში; საღამოთი, მსოფლოდ საღამოთი მოკლენ კაცები შინ, თოვლი საგან წვერ-უღვაშ გათეთრებულები და დაისვენებენ. იმათი ცოლ-შვილიც თავის საქმეს აკეთებს ყოველს დროს: ზოგი საჭმელს უკეთებს მუშა კაცებს, ზოგს მიაქვს ეს სამუშაოში, ზოგი ესმარება შეძლებისდა გვარად თვით მუშაობაში. აქ ახსად არა სჩანს სიზარმაცე, რომელიც შეუწამებიათ ჩვენი ხალხისათვის, რომელიც ჩვენ ვთვლივართ, მსოფლოდ იმიტომ, რომ ვერ მიხვდვართ იმის სიღარიბის მიზეზს.

მაშ რა არის მიზეზი ქართველი ხალხის სიღარიბისა? ქართველი ხალხის სიღარიბის მიზეზები ბევრნი არიან, მაგრამ ზოგზედ ლაპარაკი არ შეიძლება, ზოგზედ უდროვანა, ზოგზედ კიდევ ძალიან საჩოთიროა. ჩვენ ამ დროებით შეგვიძლიან და გვინდა ვილაპარაკოთ მსოფლოდ ერთს მიზეზზედ, რომლის მოსპობას შეუძლიან ქართველი ხალხი სიღარიბედგან სიმდიდრისაკენ გამოაბრუნოს, ეს მიზეზი არის უთავბოლო, უზომო, შეუსაბამო, ტყუილი ხარკი ნათლობაზედ, ქორწილზედ, დღეობებზედ და მკვდრის დამარხვაზედ. თვით დაბადებიდან კაცისა სიკვდილამდინ იმის ცხოვრება ისე არის დაუენებელი ჩვენს ქვეყანაში, რომ თითქო ეს ცხოვრება დამღუპავი ჩვეულებებისთვის არის გაჩენილი. კიდევ არაიერი იქნებოდა, რომ სხვისთვისაც არის ამ გვარი ჩვენი ცხოვრება სასარგებლო იუოს; მაგრამ ვაი-ვაგლახნი ის არის, რომ არამც თუ მათთვის ეს სასარგებლო არ არის, არამედ სშირათ საზარალოდ არის ხოლმე, რომელიც ამას ქვეით შევიტყობთ.

ბუნებამ თავისი ჭქნა: ცოლ-ქმარს დაებადა, შვილი, უსარჩიანთ, აღტაცებაში არიან. მაგრამ ამ გვარ სამოკუნებას აუ-

ცილებლათ თან. მოსდევს სოღმე სრუნვაც იმასუდ, თუ როგორ გადაიხადონ ნათლობა. შეიკრიბება სოღმე მთელი სასაღმრთო და აქვს მოღაპარაკება, თუ როგორ გასადონ სასაღმრთო თავიანთი ბედნიერება. მოღაპარაკების დასკვნათითქმის ყოველთვის თავდება სოღმე იმით, რომ აიჩქევს ნათლიათ უფრო გათქმულს, მდიდას და სასაღმრთო პირს. ამ გვარს ნათლიას უნდა დაუპატიუნ, რასაკვირველია, პატივცემული პირებიც და ნათლობაც უნდა გადაიხადონ რიგიანთ, რომ არავინ დამკასოს. ამ შემთხვევაში თვითვეული ნათლობის გადამხდელი სცდილობს, თუ არ გადაამჯობინოს, არ დაუვარდეს მანც თავის ჩაცნობებს, მეგობრებს, ნათესავებს და, განსაკუთრებით, იმ ოჯახებს, რომლებთანაც უკმაყოფილება რამე აქვს. ამ გვარ შესდულობას საქმესუდ რა შედეგი მოაქვს— ცხადია: დაიწყება სოღმე ერთი ახიჩბული მოპატიუების სიჩბილი, ერთი ფაცა-ფუცით მოხდება სტუმრების დასასვედრათ. ყველამ დიდის კმაყოფილებით განაცხადეს ბედნიერი ოჯახის თავიანთი მისვლით უფრო გაბედნიერება. ბედნიერი მამა იღებს ჯიბიღვან ქისას და, რომ დანახავს შიგ ცოტა ფულია, ან სულ არაფერია, ადგება და გასწევს ბაზრისაკენ. ამ გვარ შემთხვევაში უჩიები და სომსები ძალიან დამხმარებლები არიან გაჭირვებული გაციანთვის, განსაკუთრებით, თუ ამ გაჭირვებულს უძრავი მამული რამე ახადია. მსესსებელი გზასუდ ჭიბიჩრობს, თუ რომელს მისცეს უპირატესობა თავის თსოვნით: ამ გვარ ბედნიერი ან ისსაკა გასდება სომღე და ან კიდევ აკოფა; ჩვენთვის კი სულ ერთია, ჩვენ გვინდა ვსთქვათ, რომ ის იღებს ვალს და თვეში თუ მანსუდ ათი. შაურდიამ მანუთამდის სარგებელს იწერს... ნათლობა გათავდა, თამაშობაც ბეჭრი იყო, სმაც და ჭამაც; მაგრამ ვალს კი გადასდა უნდა,—

და ხშირად ამ გვარის მსესხებლები გამოეთხოვებოდნენ სოლმე ან თაჭის საზრდოს მომტყმს მიწას, ან გენასს, ან ბუელეს, ან ცხენს, ან კამბეჩს, ან ხარს, ან კიდევ თვით სახლს. ამ გვარის ნათლობა ხდება თავად-აზნაურობაშიაც, სამღვდელთაშიაც და გლეხობაშიაც. განსხვავება, რასაკვირველია, არის სოლმე, მაგრამ ეს განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს სოლმე, რომ გლეხობაში მამასახლისი, სასოფლო მსახურები, სასოფლო მწერალი, მღვდელი და დიაკვნები თამაშობენ სოლმე უმთავრეს როლებს, თავად-აზნაურობაში, ჩინოვნიკობაში, და სამღვდელთაში კი—მომრიგებელი მოსამართლე, გამომძიებელი, პრესტავები, მსწავლეულები, მწერლები და თავად-აზნაურები, რომ პირველებში უფრო ცოტა ხარჯი არის სოლმე, მინამ უკანასკნელებში, რომ ზოგს ბევრი ხალხი ჰყავს სოლმე და ზოგს ცოტა. სულ უკანასკნელი რომ უსთქვამთ, თავად-აზნაურების, ჩინოვნიკების და სამღვდელთების თითო ნათლობის გადახდა ჯდება, განსაკუთრებით, თუ მსედეგლობაში მივიღებთ შინაურ სოციალურებას, ახლანდელ სიძვირეს, ჭურჭლის მსხვრევას და საჭმელ-სასმლის ტყუილად ქცევას, რთს თუშნამდინ. რასაკვირველია, ზოგი ბევრს დახარჯამს ამასე და ზოგი კიდევ ცოტას, მაგრამ, საშუალოთ რომ ვიანგარიშოთ, ამასე და ნაკლები არ დაჯდება, თუ არ მეტი გლეხ-კაცობის ნათლობებიც არ დაჯდებათ ნაკლებ რა თუშნისა თითო-ზედი-ზედ რომ ავიღოთ იმათიც და ამათიც ნათლობები, სულ უკანასკნელი თითო ნათლობა დაჯდება სამი თუშანი. ახლა სულ უკანასკნელი წარმოვიდგინოთ, რომ ამ გვარის ნათლობები მოხდებიან სოლმე წელიწადში 40,000, რადგანაც ვიღებთ 4% მართლად ქართველების რიცხვისას, რომელიც მი-

ლიონამდის არის. ეს რიცხვი გავამრავლოთ სამ თუმანზე და მივიღებთ ჯამს 120,000 თუმანს, ანუ 1200,000 მანეთს.

ეს წლიური ნათლობების სარჯი. ეს რიცხვი დავასხრო-
მთ კარგათ. ახლა გადავიდეთ ქორწილების სარჯების აზგა-
რისკედ.

ვაყიას, თუ ქალია. ასაკს მოვიდა და მშობლები, ან ნათე-
საკები ზრუნავენ პირველისთვის ცოლის მოყვანას, მეორის-
თვის ქმრის შოვნას. ამ გვარ შემთხვევაში ჩუცილებელ პირათ
ჩნდება მაჰანკალი, ან კაცი, ან ქალი, უფრო უკანასკნელი.
მკათელი მზითვისა ვაყიას მხრით, ანუ გარდაწვევტილი ფასი,
და არა ნაკლებ სამი თუმნისა თავად-აზნაურობაში და ერთი
თუმნისა გლეხობაში, ქალის მხრით, ამ ბედნიერი პირისა არის.
ახლა ქორწილი უმაყროთ სომ არ იქნება, და, რამდენათაც სა-
ქორწილოები უფრო შეძლებულნი არიან, ან სარისსოკანნი,
იმდენათ მეტი უნდა იყოს ძაყრების რიცხვიც; მაშასადამე იმ-
დენათაც მეტს სარჯს მოიღოსოკს გამთსოკებელის მხრითაც და
მთსოკნელის მხრითაც. დაუმატოთ ამას ისიც, ზრამ ამ გვარ
შემთხვევაში მთელი იმ სოფლების მცხოვრებლები, რომლებ-
საც ეკუთვნიან ჩუცი-დედოფალი, ამ უკანასკნელების ნათესა-
გები, ნაცნობები და მეგობრები, სადაც კი უნდა სცხოვრებ-
დნენ, აუცილებელ სტუმრებს შეადგენენ სოფლე, და მაშინ-
ცხადათ დავინახავთ, თუ რა სარჯი მოსდევს თვითვეულს ქორ-
წილის გადასდას. აქაც, როგორც ნათლობაში, უკელა იმას
სცდილობს, რომ სხვას გადაამჯობინოს და სშირად მოსდება
სოფლე, რომ ქალის გამთსოკებელი მზითვის ტოლას კიდევ
ზედ დაადებს და მთსოკნელი მზითვიდან სელ-ცარეული რჩე-
ბა. მაგრამ ამ გვარი ბედნიერი შემთხვევა იშვიათად მოსდება
სოფლე ნუვისათვის: სშირათ იმას მზითვეშიაც ატყუებენ და

ბლომათ ვალიც ედება სოლმე გისურსედ. როგორც ყველა-
 იერში, ქორწილების გადასდაშიაც ბევრი განსხვავება არის
 სოლმე, მაგრამ, რამდენათაც ეს საიდუმლო საზოგადოთ ბედ-
 ნიერებათ ითვლება, იმდენათაც უოკელ შემთხვევაში ბევრს
 სარჯს ითხოვს. ჩვენ შეგვიძლიან დამტკიცებით ვსთქვათ, რომ
 თვითვეულ ქორწილზედ სარჯი, თუ არ გადაამეტებს ერთი
 წლის მთელი ოჯახის სარჯს, ნაკლები არა დროს არ იქნება,
 და, რადგანაც თავად-ახსნაურების ოჯახებში უფრო ბევრი ისარ-
 ჯება წელიწადში, მინამ გლეს-კაცებისაში, ქორწილზედაც პირ-
 კელებს იმდენად ბევრი ესარჯებათ უკანასკნელებზედ. ეს ასეა,
 მაგრამ მაინც ესარჯებათ და მაინცა. ჩვენის თქმით საშუა-
 ლო სარჯი თვითვეულ თავად-ახსნაურობის ქორწილზედ უნდა
 ღირდეს არა ნაკლებ ოცის თუმნისა და ხშირათ ერთი ორ-
 თაც. ათ თუმნზედ ნაკლებ არც კლეს-კაცების ქორწილი დაჯ-
 დება. ამასვე ყველა დაწმუენდება, ვინც კი სასეში მიიღებს
 იმ სორაგის და ჭერჭლის დაუზოგაკობას; რომელიც ამისთანა
 შემთხვევაში აუცილებელია სოლმე: აქ სტაქნები იმტკრეკა,
 იქ ლამბაქები; აქ ლვინო იქტეკა სოლმე, იქ შეჭამადი. ყველა
 ამასში კი თუელი არის მიტემული, ან კიდევ მისაცემი. ავიღოთ
 ახლა საშუალო სარჯის რიცხვი იმათი და ამათი ქორწილები-
 სა,—თვითვეულ ქორწილის გადასდას შესვდება თხუთმეტი თუ-
 მანი. წამოიდგინეთ ახლა, რომ სულ უკანასკნელი ამისთანა
 ქორწილები წელიწადში სდება 10,000, რადგანაც ვიღებთ
 1⁰/₁₀₀ ეს რიცხვიც გავამრავლოთ თხუთმეტ თუმანზედ და
 მივიღებთ ჯამს 150,000 თუმანს, ანუ 1,500,000 მანეთს.

გადავხედოთ ახლა ჩვენ დღეობების ანუ ჯვარობების
 სარჯსაც. არა გვგონია, თუ კიდევ არის ქვეყანაზედ ისეთი
 ძალისი რომელსაც ამდენი ჯვარობა ჭკონდეს, რამდენიც ჩვენს

გუჯებს; ამათი რიცხვი კიდევ უფრო მრავლდება იმიტო, რომ ერთი და იგივე დღეობა სშირათ რცხსა და რც-და-ათს სსკა-და-სსკა ლაგებში არის სოლმე. ჟერ მარტო ამ დღეობების ჩამოთვლა გვიძნელდება და იმის ჩამოთვლა, თუ ერთი და იგივე დღეობა სადა და სად არის სოლმე, სომ შეუძლებელათ მიგვაჩნია. ქართლში იციან, მაგალითებრ, დღეობები: ამაღლებს, მარობა, უსანეთობა, ელიაობა, გიორგობა, სვეტი-ცხოვლოობა, ივანობა, ერთა-წმინდობა, გარეგნობა, კვირა-ცხოვლოობა, გორათობა, გორი-ჯვრობა, ზღუდრობა, სამებობა, სედა-ზნობა, შიომღვიმობა, მთა-წმინდობა, ღვთაებობა და სსკ. იმერეთში ამებს ზედ ემატებიან კიდევ: მოწამეთობა, გელათობა, კვირიაკობა და სსკ. სამეგრელოში—ჰეტრე-ჰავლობა, ზანძობა, ლიხანდრობა, ნაკვაზეობა და სსკ., კასეთში—ლაგერდობა, ნინო-წმინდობა და სსკ. ზოგ ამ დღეობებს სწორებიცა აქვსთ, მაგალითებრ: მარობას, ამაღლებას, ზღუდრობას. რამდენათაც ბევრი არიან ეს ჟვარობაები, რასაკვირველია, იმდენათ ბევრი სარჯი უნდებათ. ჟვარობისათვის რამდენიმე დღის წინათ დაიწყებენ სოლმე მზადებას, იმიტომ რომ ზოგს რი-სამი დღის სავალი აქვს სოლმე, ერთი დღის და ნასევარის სომ თითქმის სუუველას, ვინც კი იმ სოფლის მცხოვრებლები არ არიან, სადაც დღეობაა სოლმე. აქ თანეები სურდებიან და ნაზუჭი, პური და ლავაში ცხვების სოლმე, იქ შინაური ცხოველები და ფრინველები კეთდებიან; აქ ურმები მზადდებიან, იქ ეკიპაჟები და ცხენები. გეგონებათ სალსი გადასახლებას აპირებს სადმეო.

აგერ აბეს კიდევ მგზავრობა გადაჩარდასებულმა ურმებმა, მიჭქროლავენ ცხენები თავიანთ ვოსტათ ზედა-მჯდომების ქვეშ, მიჩისრისობენ ჭაეტონები წითელი სელსახოცებით

მორთული ცხენებით; ზეკრი ფესითაც მიჩანჩალებს ჩქარის ნაბიჯით, თითქო დაბარებულაო, და უეჭველად სურჯრინი მსარ-ზედ ჰკიდია, თუ იმერულია და გუდა თავის საგმლით. რა ფერად-ფერადათ ჩაცმულ-დასურულ ქაღალსა და კაცს ან ნაბჯეთ აქ და რა ასაკისას! ყველას ზირის სასეზედ რაღაც სიამოვნება არის გამოხატული, რაღაც ცნობათ-მოუყარეობა, რაღაც იმედოვნება.

აი დღეობის წინ საღამოს შეგროვდა ყველა კუთხიდან ხალხი და დაეხანაკა ეკლესიის კარშემო, ანთუს ცეცხლები, მიბეს ურძებზედ სარ-კამბეჩი, ეკიზაუებზედ ცხენები; გადმოსსნეს ურძებიდან მათრახები, შესაწირავი ცხურები და მამლები. საქონელს მისცეს საჭმელი და თავის მუცლებისათვისაც დაიწყეს ზრუნვა: ზოგი სწვამს წვადს, ზოგი აჯტებს სურჯრინიდან საგძალს, ზოგი ასხამს ტიკტორიდან ღვინოს. შეუჯდათ თავში ღვინო, გაიმართა სიძღვრაც, მუხიკის კვრა, არგანების ჭიჭვიანი, ცეკვა, შაირობა, ღანძვლა და გინება. ეს არის ეკლესიის კარზედ ღამის თევა! მეორე დღეს შუა-დღემდინ იგივე და მერე კი დაიფანტებიან. რა მშვენიერი ღლოცულობაა! რა ღვთის თაყვანისცემაა! და აი ამ გვარ ჯვარობაზედ ტყუილად ღუშავს ქართველი ხალხი მწარე ოფლით მონაგარს ქონებას ყოველ წელს! რატომ უფრო კიდევ ღარიბი არ არის ჩვენი ხალხი, გასაკვირველია! ჩვენი სამშობლოს მოსავლის უხვობა უნდა იყოს იმის მიზეზი, რომ ჩვენ შიშით არ ვისოცებით, შეძევ ამ ნაირი ქონების ფანტვისა და არა სხვა რამე.

ვისაც კი დაკვირვების თვალთა უფრებია ჩვენსავით რამდენიმე ჩვენებურ ჯვარობებისათვის, ის ადვილად დაგვერწმუნება. რომ თვითვეული ჯვარობა არ დაჯდება ასი თუმნის

ნაკლები, რასაკვირველია, ზოგი ვვარობა ასი კი არა, რამდენიმე ასი თუმიანიც დაჟდება სოფლმე, მაგალითებზე: მცხეთობა, ღვთაებობა, გერისთობა, აღსკერდობა, სოფობა, გელათობა, კვართისობა და სსკ. მაგრამ ისეთი ვვარობებიც არიან სოფლმე, რომლებზედაც ასი თუმიანიც ნაკლები დაგსარჯებზე, მაგალითებზე: გარეგნობა, ივანობა, ელიაობა, გოცხათობა და სსკ. ამისათვის ჩვენ ვიღებთ საშუალო სარჯს. წარმოიდგინეთ, რომ სულ უპასუხიელი ვვარობები წელიწადში ხდებათ ასი ორმოცდაათი, ამ რიცხვზედ გავამრავლოთ ასი თუმიანი და მივიღებთ კარგ საგრძობელს ჯამს—15,000 თუმიანს, ანუ 150,000 მანეთს.—დავისსომოთ ესეც.

ეს სულ ასე; ცოცხალი ჯივი იმისათვის არის ცოცხალი, რომ დახარჯოს კიდევ და იმისათვის ყიდევ, თუმიც ასე უთავბოლოთ კი არა, როგორც ჩვენ ზევით დაჯინასეთ. მაგრამ ჩვენი უბედურება ის არის, რომ მიკვდავს უფრო ბევრი გვინდება, მინამ ცოცხალს. ეს ჩვეულება ჩვენის ხალხისა თითქმის აკვირგვინებს ჩვენს სიღარიბეს.

ყველა სიკვდილის მივიღებთ ვართ და ვკვდებით, იმ განსხვავებით მხოლოდ, რომ ზოგი ადრე ვკვდებით, ზოგი გვიან. აი მოკვდა ვინმე ჩვენგანი; მოხისძის იმ ოჯახიდან, რომელსაც ეს უბედური ეკუთვნის, ერთი უშველებელი წავიღო კიფილი, სძა მალდა ტირილი. სამწუხაროდ და სწამრუნველათ, გვგონია, ეს შემთხვევაც უნდა სამეოფო იყოს განუბედურებული ოჯახისათვის; მაგრამ არა, სხვა ნაირი ზრუნვა მოსდევს სოფლმე ამ გვარ შემთხვევას და ეს ზრუნვა იმდენათ უფრო მეტია სოფლმე, რამდენათაც განსხვავებული ანუ შემდეგით; ანუ სარისხით, ანუ თანამდებობით, ანუ გათქმელობით, ანუ კიდევ სხვით დიდი იყო. მიკვდავს ვეღარ გავაცოცხლებთ, ყვე-

ლამ იცის. მას რაღა ბეჭდი დავიდაჩაბა უნდა, ავიღოთ და დავმარხოთ რიგისამებრ საწმინტოებისა. მაგრამ ჩვენი ხალხისათვის სიტყვას „დავმარხოთ“ სხვა ნაირი მნიშვნელობა აქვს. დამარხოვს ქართველი ხალხი აძლევს იმ მნიშვნელობას, რომ უკვლავ ნათესავნი, მეგობარნი, ნაცნობნი, მეზობელნი გახდნენ მოწამენი გაუბედურებული ოჯახის მწუხარებისა, რაც შეიძლება კარგათ დალიონ, გამომდნენ და მოხდურავი არავინ წავიდეს; აბა როგორ იქნება სული არ უსვენონ?!... ჭირისუფალს სულ ავიწყდება თავისი მკვდარი და იმას ფიქრობს, რომ გამორჩენილათ დამარხოვს ის და მით გადინადოს თავისი მოვალეობა. ვერ მკვდარი არ არის სოლმე გაცვივებული, რომ ჭირისუფლები შეუდგებიან სოლმე იმ ნაირი მნიშვნელობით თავის მკვდრის დამარხოვს; როგორ მნიშვნელობასაც ისინი აძლევენ ამ სიტყვას. თითქმის ყოველთვის სიკვდილი მოულოდნელად დაგვეტყმა სოლმე თავს, და აქედამ ცხადათ შეგვიძლიან დავინახოთ, თუ რა ნაირათ მოუმზადებელი დავხვდებით სოლმე ამ უწყალს, მოუმზადებელი დამარხოვის გადახდისთვის: ხშირად მოხდება სოლმე, რომ შინ არა მოგვეტყვა-რად და გარეთ, მაგრამ კვდაჩს დაუძარხოვს ხომ ვერ დავტოვებთ?! სადაც არის უნდა ვიშოვოთ და გადავიხადოთ კი მკვდრის ვალე; ამის მეტს ხომ აღარასა გეთხოვს განსვენებულიო, ფიქრობენ სოლმე ჭირისუფლები ამ გვარ უბედურ შემთხვევაში და არაფერს არა ზოგამენ; მასინ მოაგონდებათ სოლმე, თუ რა უფრო ძივლ უუვარდა განსვენებულს, იმ ერთი ალია თათარზედ და ფლავზედ ანდაზისა არ იყო. ჭირისუფლებს, რაღა თქმა ნდა, განკარგულებისათვის არ სცალიანთ სოლმე, — იმათ მოხუცებები უნდა მიიღონ და თვითვე უფლ ცალ-ცალკე მიუტორონ. ამისათვის განკარგულება ხარჯისათვის უვარდებათ

ხალმე უმეტეს ნაწილათ ისეთს გამოქნილს კაცებს, რომლებიც თავის ჯიბისათვისაც იმდენათ ზრუნავენ ხალმე, როგორათაც სტუმრების მუცლებისთვის; ამას თან მოსდევს ხალმე იგივე გაუფთხილებლობა ხორაგისა და ჭურჭლისა, როგორიც გაუფთხილებლობა არის ხალმე იმათ შესახებ ნათლობებში, ქორწილებში და დღეობებში. მივიღოთ სახეში ისიც, რომ: ხშირათ მოუხდება ერთსა და იმავე ოჯახს წელიწადში ორი და სამი ამ გვარი დამარცხის გადახდა, განსაკუთრებით ასლანდელ სიკვდილით მდიდარ დროებაში, და მერე წარმოვიდგინოთ, თუ რა ბევრათ გვიჯდება ჩვენ ეს ახირებული ჩვეულება და რა გავლენა აქვს ამას ჩვენს მატერიალურს მდგომარეობაზედ. მკვდარი დასაფლავეს, შენდობა უთხრეს, გაუბედურებულ ოჯახს უკანასკნელი ნუგეში მისცეს ჩვეულებრივის ფრასებით: „ეკელა სიკვდილის შვილი ვართ, განსვენებულს ვედარაფერს მოუმატებთ, თქვენ თქვენს თავს გაუფთხილდით,“ გამოეთხოვონ ერთმანეთს და წავიდ-წამოვიდნენ. მაგრამ, როგორ ფიქრობთ, განთავდა ვითომც დამარცხა? არა, სრულიად არა. მკვდარს შვიდის, თსუთმეტის, ორმოცის და წლის წირვები კიდევ აკლია. თუძცა ეს ორი პირველი არ ითხოვენ ხალმე იმდენ ხარჯს, რამდენსაც ითხოვს დასაფლავება მკვდრისა, მაგრამ ორი უკანასკნელი ხარჯით ხმას არ დაუგარდებიან ხალმე, განსაკუთრებით სულ უკანასკნელი, რომელსაც ხშირათ თან დაერთობა მკვდრის დაბეჭდვაც, რასაც საფლავზედ ქვის დადებას უძახიან. ასლა როგორ ჭიფიქრობთ, რა უნდა ღირდეს ამ გვარი მკვდრის დამარცხა? რა თქმა უნდა, რომ შეძლებულ, მაღალ ხალხში ეს უნდა ღირდეს უფრო მეტი, მინამ შეუძლებულ დაბალ ხალხში, მაგრამ ესეც კი უნდა ვიცოდეთ, რომ თვით შეუძლებელი ოჯახის მკვდრის დამარცხა არ

უნდა დაჯდეს ნაკლებ ერთად აღებულ კარგი ოჯახის ნათლობის, ქორწილის და დღეობების წლიურ სარჯსზე; რაც კი შეესება შეძლებულ ოჯახს, აქ, ჩვენის აზრით, ხშირად უნდა მოხდეს, რომ მკვდრის დამარხვა ერთი სამათ გადაემატოს ამ გვარ სარჯს, ერთი ორჯათ სომ სულ ყოველთვის გადაემატება და გადაემატება. მასთანადმე შეძლებული და სარისხოვანი გაცის დამარხვა უნდა დაჯდეს არა ნაკლებ ორმოცი თუმნისა და დაბალი შეუძლებელი გაცისა—არა ნაკლებ ამის ნახევრისა. თუ ეს რიცხვები ესწა ბევრათ გვეჩვენებთან და მკვდრის დამარხვის დროს ამას არა ვგვძნობთ,—ეს იმიტომ რომ მთელი წელიწადი ვმარხავთ სოლმე მკვდარს და ცოტა-ცოტაობით სარჯს ვერ ვიგებთ. ცოტა-ცოტაობისთვის და პატარა-პატარაობისთვის ამიტომ მიუციათ ჩვენს წინა-რებს დიდი მნიშვნელობა, რომ გაუგებრათ დიდი შედეგი აქვსთ სოლმე. „ზღვა გოკნით დაილეკაო“, უთქვამთ, და „პატარა-პატარაობით“ კიდევ „პატარადაი დაუქსულდაო.“ აქ არ შეგვიძლიან არ დაუმატოთ, რომ ღიხის მთას იქით მცხოვრებელ ქართველებს უფრო ძვირათ უჯდებათ სოლმე მკვდრის დამარხვა, მინამ იმ მთას აქეთ მცხოვრებლებს. თუმცა იქ მკვდრის გადასურვა იცინ თუღლით და ხერხით, მაგრამ ეს შესაწვეი არამც დუ არათქვას არ ეთარება სოლმე დამარხვას, არამედ კიდევაც სარჯს უმატებ სოლმე, ამისათვის რომ მკვდრის ჭირის-უფლებს თავისი სარჯი არ ასცილდებათ სოლმე და ეს შესაწვეიც ჩათესავების, მეგობრების და ნაცნობების მხრით ზედ ემატება სოლმე, რადგანაც შემსწევარი დიდის სალხით მივა სოლმე. და ესრედ, საშუალო სარჯი შეძლებული მკვდრისა და შეუძლებელისა ცოცხ-და-ათს თუმნამდის აღის. ამასვე ნაკლები ჩვენ ვერც კი წარმოგვიდგენია, რადგანაც

ძალიან დაგვირგობის თვალთ შვიტქეჩის ამ გვარში შემთხვევით
 ბისთვის ცხრა წლის განმავლობაში, როგორც ღისის მთას
 იქით, აგრეთვე აქეთ. წელიწადში კვდება 30,000 კაცი და
 ქალი, დიდი და პატარა. ვიღებთ 3⁰/₁₀. იმათგან ჩავაგდოთ
 ისეთი მკვდრებად, რომლებსათვისაც აუცილებელ მოვალეობათ
 ხდის სოლმე ჭირისუფლები ზემო აღწერილ დამარხვას, ე. წ.
 ვაჟ-კაცობიდან სიბერემდის, 15,000. ახლა ეს რიცხვი
 გაკამრავლეთ ოც-და-ათ თუმანზედ, რომელიც ჩვენ საშუალო
 სახვით მივიღეთ, და გამოგვივა ჯამი 450,000 თუმანი,
 ანუ 4500,000 მანეთი.

სრულიად ნათლობებზედ, ქორწილებზედ, დღეობებზედ
 და ქვლესებზედ გვესარგება წელიწადში 735,000 თუმანი,
 ანუ 7,350,000 მანეთი. თქვენმა მზემ, კარგი ფულია.

ზევით ვსთქვით, რომ ნათლობის და ქორწილის გადასახად
 და, დღეობებზედ სიარული და მკვდრის თან გადაყოფა ჭირ-
 რისუფლების მხრით, არამც თუ სასარგებლო არ არის იმ პი-
 რებისათვის, რომლებიც სტუმრობას შეადგენენ სოლმე ამ
 შემთხვევაში, არამედ ძალიან საზარალოც არის; ვსთქვით და
 ვიდრე გვინდა დაკამტვიცლოთ. ამის დამტვიცლება ერთის მხრით
 დაანწმუნებს ყველას ზემოთ ნახვენებ ანგარიშების დახსლოვე-
 ბით სიძარტლეში და მეორეს მხრით გაუადვილებს იმ გზაზედ
 ეგისის შედგმას, რომელიც გვსურს უჩვენოთ მოსასპობლათ
 აღწერილის ჩვენი სიღარიბის მიზეზისა.

ვისაც კი შემთხვევა ჭქონია ნათლობებზედ, დღეობებ-
 ზებზედ, ქორწილებზედ და ქვლესებზედ დასწრებისა (ან კი ვის
 არ ჭქონია ეს შემთხვევა?), ის ცხადათ დაინახავდა; თუ ზო-
 გიერთი სტუმართაგანი რა ნაირის ჭმუნვარის სახით დაბრუ-

ნებულა სოლმე შინისაკენ წვეულობიდან. რა ჯრის სოლმე ამის
 მიზეზი? ქელესიდან ამ გვარი სასიით დაბრუნება კიდევ შე-
 საძლეთ საფიქრებელია, თუმცა ნამდვილად ვიცით, რომ
 არამც თუ ნაცნობები და მეგობრები, არამედ თვით ნათესა-
 ვებიც გაუბედურებული ოჯახისა ქელესში ყოფნას აძლევენ.
 სოლმე „თვალ-წყალის დაღვეინების,“ „თვალის გასელის“
 მნიშვნელობას. რაც კი შეეხება ნათლობას, ქორწილს და
 დღეობებს, — აქ კი სრულიად გაუგებელი დაჩქება შეწესებუ-
 ლი მდგომარეობა. ზოგიერთისა სახლისკენ გამგზავრების
 დროს იმისთვის, ვინც კი არ იცის იმის მიზეზი. ამის მიზე-
 ზები არიან სოლმე სსვა-და-სსვა. ნაირი შემთხვევები თუ
 გზაა, თუ მასპინძლისას, თუ კიდევ იმ ალაგს, სადაც
 ყრბობაა სოლმე დღეობებისთვის. ძნელად მოსდება, რომ
 ნათლობაში, ქორწილში, დღეობებზე და ქელესში, ან არა
 გაუტყდეს რა ვისმე, ან არა დაეკარგოს-რა, ან ვინმე-
 თვითონ არა იწყინოს-რა, ან მის საქონელს არა ეწყინოს-რა.
 ბევრჯერ გვინახავს ჩვენ, რომ მშვენიერი ცხენით მოსული
 უმაწილი ფეხით წახანჩალებულიყოს და ინგლისურს უნაგირ-
 ზედ თავ-მომწონეთ გვერდზედ მჯდომი კეკლუცი ქალი ქარ-
 თულ უშნო და ძველ უნაგირზედ გადანახსულიყოს; ეს
 იმისთვის, რომ ჰირველის ცხენმა ფეხი მოიტყსა გატყენებაში
 და მეორეს მისი მშვენიერი უნაგირი ცხენმა სეზედ მისლით,
 ანუ გადაგარებით დაუმჩსკრია. რა ნაირი სულის მდგომარე-
 ობით უნდა დაბრუნდნენ ესენი სახლისკენ, რომდესაც თვალ-
 წინ უძღვისთ ამოტელა. 'სარალი? ბევრჯერ გვინახავს ისიც,
 რომ აღნიშნული წვეულობიდან წამოსულს, ქალებით დატვირ-
 თულ, მეფე ერეკლეს ეკიპაჟს თვლები მინსსვრედეს, და მი-
 სი პატრონი გულ-სელ დაკრეფილი შესტყუროდეს და არ იტო-

დეს რა მოასკნოს, ან კიდევ ურემი მთელი იყოს და ეგვიპტელების ღმერთები კი — სარები ჭაღრსად. ბევრი რამ ამისთანაები გვინახავს ჩვენ და, გვგონია, ჩვენი მკითხველებიც ბევრს რასმეს ნახავდნენ. ეს ყველაფერი უარაა, რასაკვირველია, და ემატება იმ უარს, რაც უარაა მოსდევს ხალხმე თვითვეულ აღნიშნულ წვეულობას. დაუმატოთ ამას ისიც, თუ რა ასირებულ სარკი კოცით გზასად სიარულის დროს და ცხადათ დავინახავთ, თუ რა ძვირათ გვიჯდება ხალხმე, არამც თუ მასპინძლობა. სტუმრობაც. ვარგია კიდევ, რომ ამ გვარი უარაა თავადებოდეს სტუმრობის საქმე; მაგრამ არა, ამ უარაა კიდევ თან მოსდევს ხალხმე უფრო სავრძობელი სხვა უარაა.

უმეტესი ნაწილი ჩვენის სისხლის სამართლის საქმეებისა აშენებული არის ხალხმე: ნათლობებზედ, ქორწილებზედ, დღეობებზედ და მიტოვებულების დამარცხებზედ. ამის დამტკიცებას ჩვენ საჭიროთ არა ვრაცხით; იმიტომ რომ ვერ წარმოგვიდგენია ისეთი მკითხველი, რომელსაც ან თითონ არ გადასდებოდეს თავზედ ამ გვარი რამე, ან შესება არ ჰქონდეს ამისთანა საქმესთან, ან კიდევ სხვისგან არ დარწმუნებულ იყოს. თუ ვინმე კიდევ ეტყვი არის, იმას შეუძლიან თავად გადაავლონ მოძრიგებელი სასამართლოების სისხლის სამართლის ნაწილის საქმეებს და ცხადათ დავინახავს ჩვენს სამართლებს, ჩვენ კი წინათვე შეგვიძლიან შევატეოთინოფ დასხლოვებით, თუ რა ნაირ ცნობებს ამოვიტყავს ის იმათში. „ამა და ამ კაცმა ამა და ამ კაცს, ამა და ამ კაცის, ქორწილში, ღვინით სავსე დოქა მოუდგრა თავში და სარტყელათ, იმ განზრახვით, რომ მოეკლა;“ „ამან და ამან ესა და ეს, ამა და ამ კაცის ნათლობის წვეულობაში სხვებით დასჩესა, იმი-

ტომ რომ იმან უაჩი სთქვა ჯიხვით ღვინის დალევასედ“
 ამანა და ამან ესა და ეს ქალი მოიტაცა ღამით ამალღების
 დღეობიდან, რომესაც ჩვეულებრივი წვიმა მოვიდა და სალხი
 აირია“; „ამანა და ამან ამა და ამ კაცს გერბსთობას. ცსენი
 მოჭპანა;“ ამა და ამ კაცმა ამა და ამ კაცის ცოლს მარიობს
 ღამეს, ღრმა ძილის ღრმს, თეს-საწყმელი გაძმრო; „ამა და ამ
 კაცმა ბანსობას (სამეგრელოში) ესა და ეს კაცი მოკლა ბურ-
 თის დაუნებებლობისათვის“; „ამა და ამ ძღუდელმა ამა და ამ
 პატივ-ცემულ კაცს ნათლობაში, რომელიც მოხდა მარხვით,
 რამდენიმე უღვაშის ჭეწვა გამოავლიჯა სახსნილოს უჭმელო-
 ბისათვის“; „ამა და ამ კაცის ქელებში, ამა და ამ კაცმა
 ამა და ამ კაცის ცოლს თვალი უყო და უნდოდა შეურაცხე-
 ბა მიუყენებინა, თუ ქმარს დროსედ არ გაეგო“ რაღა ბეკ-
 რი გავაჭიანუროთ, ნიძუშებათ ესენიც კმარან. ამ გვარი შექმ-
 თსვეებით არიან სავსე მოძრიგებელი სასამარხოელების სას-
 ხლის სამართლის ნაწილის საქმეები—საჩივრები და პოლიციის
 პროტოკოლები.

დამნაშავეებს, თქვენც იცით, სშირათ ციშირინ და ცისე
 მოელისთ ხოლმე; ახლა რა ხარჯია, რა შარად მოსდევსთ
 ხოლმე ამ გვარ საქმეებს. აქ პოლიციის პირებს ან უნდა მის-
 ცე რამე, ან კიდევ უნდა დაპირდე რასმე და აუსრულო კრძეც;
 იქ ადვოკატებს უნდა ჯიხე აუესო რარიოდ, ხანდისხან სულ
 უგემური და თუხრო, სიტყვისთვის; გზის თუელი უნდა დასარ-
 ჟო და სხვა ამ გვარი ხარჯებიც მიუმატოთ იმ ხარჯებს,
 რომლებიც აუცილებლათ დაკინასეთ შემოთ მასპინძლობის-
 სათვისაც და სტუმრობისათვისაც და მასინ დაუმტკიცდებრთ,
 რომ ჩვენგან ნაჩვენები ხარჯის დახლოებით ანგარიში კიდევაც
 ძალიან ცოტა არის დანიშნული. ხარჯი ხარჯია, მაგრამ

რომ ბევრი თითონაც იღუპებინ, როგორც შემოთ ვსთქვით, ეს კიდევ მეტია და მით უფრო ძალე ითხოვენ აღწერილი ჩვენი ჩვეულებების მოსპობას. ამათი მოსპობა შეიძლება და-
არც ისე ძნელია, როგორც ბევრნი ფიქრობენ.

ჩვენ ძალიან შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ამისთანა სასარგებლო საქმეში მივცეთ რამე მნიშვნელობა სამღუდლოებსა და სოფლის მასწავლებლებს, რომლებსაც ამ გვარ საქმეებში დიდ მნიშვნელობას აძლევენ სოფლე ჩვეულებრივ ჩვენი მწერლები და ელოდებიან, აცა რადის რა იქნება, „გაკა ვირი სეხედ თუ არა“ მღუდლები და სოფლის მასწავლებლები, როგორც აუცილებელი პირები ნათლობაში, ქორწილში, დღეობებში და ქელესებში, კიდევ დიდ ხანს „ჭარბარალის“ იმასებენ სალსთან და ჩვენ გი ტყავი გაგვიძვრება. „სანამ პეტრე მოვიდაო, პავლეს ტყავი გაძვრეს“, ნათქვამია. სანამ ჩვენი სალსი დასტურ იმისთანა მღვდლებს და მასწავლებლებს მიიღებდეს, რომლებსაც ნამდვილად შეემდოსთ მისი წინამძღოლობა, მისი კეთილ საქმეზედ დაეყენება, ბევრი თავი გასმება და ბევრი კოკა წყბლი ჩაივლის მტკვარში თუ რიონში*). არც არავინ არის, სწორეთ მოგასხენოთ, საჭირო ჩვენი სალსისათვის აღწერილი თავის მკურნაელი ჩვეულებების მოსაპობლად, თუ კი მოინდომებს ამას. იმ ნაირათ არ არის ის დატყეული, რომ არ მოიპოვებოდნენ იმაში ისეთი პირები, რომლებსაც შეუძლიანთ გააჩიონ კეთილი ბოროტისაგან და სასარგებლო საზარალოსაგან, რომლებიც ზრუნავენ სალსის კეთილ მდგო-

*) ჩვენ სამღვდლოებაზედ და სოფლის მსწავლებლებზედ ცალკე-ცალკე გამოველაპარაკებთ მკითხველებს თავის დროზედ. ახლა კი ეს ორიოდ სიტყვა იმაზედ გარემოებაში წარმოგვათქვივინათ თქმის უნებურად.

მარეობისთვის, რომლებიც ღვინის სხვახედა მსოფლიოს სავსითა და რომლებთანაც ხალხს არა აქვს არავითარი კავშირი და მოკიდებულა და მით უფრო დიდი ხდება აქვს. რა ამით კაცნი არიან თუ მქალბის უფრო ერთად, მსოფლიო ამით შეუძლიანთ მისწონს და წყნარი ხვენი დამუშავი ჩვეულებები. იმ შიშობში ვისაც ვი ვე მოაწიროს უფრო თვისებებში ცოცხალი არის წილი აქვსთ, თუ თუ ვე უფროსი მრეკლოები, ცალკე შეკვრის შიშობა ერთმანეთში, რომ არის რიგით და რა შექმლესთ ანც. ნათქვამობის, ანც ქორწილის, ანც ქელისის გადახდა, ანც ამ ვეკრ გადასახადებში და დღეობებს უფრო წესილია. ამ შიშობას ისეთი დაწინაურება უნდა მიეცეს, რომ მის დამრეკვს ვეკრდას უკანაში ფუჭით, რამდენსაც დასადებთ, დღეობობისის ქალბობა. მხოლოდის წესსაც ვეკრდა. ამ ვეკრდათ თუ რა შეკრდასა ქმე ურთად და შეკრულდება და ჩვენს ვეკრებას ვაუბრებებს.

განა რა შეიძლება სხვახედა თუ არა ვეკრდათ ვეკრდათ ამ შეკრდაობისთვის, ვისაც ნათლობა, ან ქორწილი აქვს და რა უბედურებისთვის ვისაც ცხადარი წინ უძევსთ თუ არ იმ ვეკრდათ არა ვეკრდა ამს ჩვენ ვეკრებით სოფელს ნათლობისთვის და ქორწილისთვის მისალოცი ადგილი არის ვეკრდაობის კარის ბჭე, მვედარის ჭირისუფლებისთვის კიდევ ვეკრდათ მისალოცი— მათ სხვათა მვედარის უბნის ვეკრებად და მერქე სხვე ვეკრდაობის ქარის ბჭე. მერქე დაწმუნებული ვეკრდა, რომ დაბალი, ვეკრდათელი ხალხი, დანისხავს. ხე ანც ცოცხალი არის ვანათლებული თავის მოძვეების მაგალითს, მაშინვე ვეკრდაობს მათ ქვევის უბნის ვეკრებას და შეუერთდება იმით. თუ ვი ჩვენი დამუშაველი ჩვეულებების დასტუებაში და ვეკრდაობაში დაბალი ხალხი მისდევდა და მისდევს თავის მოწინა-

გეებს, რაშია ცეკვი ან არის, რე თუ სასარგებლო საქმეში არ მიჭყვებენ დახალი, გაუნათლებელი ხალხი, როგორც ბავშვი, მაგალითით სცხოვრებს, იმის გონიერება განსოტრეფდება მიბძვავში. თუ რომ ჩვენი ხალხის მოწინავე სასოგადოება შეუდგება თავის წმინდა მოვალეობას და დაუტყვევებს აღწერილ ჩვეულებებს, მასინ, ეკვი ან არა, ამ ჩვეულებებს ადრე თუ გვიან მოეღებთ ბოლო დახალ ხალხშია ც. შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ ცრემლებით რამდენიმე წლის განმავლობაში, თუ სრულიად არა, როგორც ჩვენი დამღუბველი ჩვეულებები მინც მოისპობინ, ან კიდევ შემცირდებინ, თუ მრთელ საქართველოში არა, როგორც მის ადგილებში მინც.

ვისურვებთ გულით და სულით ჩვენი ხალხის მოწინავე სასოგადოებებისთვის ამ გვარ სასარგებლო საქმის შედგომას და ბედნიერად შესრულებას, რათა ჩვენი ხალხი დაიხაროს და მისი მოვალეობა შეასრულოს. მისეულ წყურგულებად.

ქართული მწერლობა.

კაცმა ჭირი მალა,
ჭირმა თავი არ დამალა.
(ანდაზა).

I.

დღეს ყოველი სულიერი და უსულო ქართველი, ცოტათი მინც თუ გაეგება რაღაცე ქვეყნიერობისა, სმა მალა დაღადებს, რომ ჩვენ, ქართველებს, არა გვაქვს ნამდვილი მწერლობა, ისეთი მწერლობა, რომელიც შეადგენდეს უტყუარს სარკეს ჩვენი ცხოვრებისას, ნამდვილ ორგანს ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობისას, — მწერლობა, რომელიც ემსახურებოდეს და, შემდეგის გვარათ, აკმაყოფილებდეს რაღაცე საღმრთო მოთხოვნილებას. მაშინ — როდესაც ყოველი მწერლობის დანიშნულება იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ იგი თვალე-გაფაცინებელი ჩაიფურებოდეს ცხოვრებაში, სულ-განახელი უფრო უგდებდეს იმის ჩარხის ტრიალს, ეფაფერებოდეს და ესარჩლებოდეს ყველა საკეთილო ფესის გადადგმას; დაუღალავათ ებრძოდეს და წიხლსა ჰკრამდეს ყოველ სიბოროტეს და მკნე შეცდომილებას. მწერლობა, რომელიც დაუძინებლივ არა წინამძღვრობს ასეთი შესედელობით თავის მოვალეობაზედ, არის უმნიშვნელო, ფუჭი და ჭიანი.

მართლაც, საუბედურათ, ამისთანა სასკელები არამც თუ დაიმსახურა ჩვენმა მწერლობამ, არამედ კიდევ ორი-სამი ნაბიჯი გადასჭარბა. ჩვენ არამც თუ სიზმარშიაც არა გვჩვენების ისეთი მწერლობა, რომელსაც ნამდვილათ გულის კოვზსჯდა ჭკონოდა ჩვენი ცხოვრება მაგრამ მოჭიდებული, რომელიც სქელი ჯაჭვით გადაბმული ყოფილიყო მასთან, არამედ ყოველ ნაბიჯსჯდა ესედამთ, რომ ამ მწერლობას სრულებით იქესებზე კვიდა ჩვენი ბედიცა და უბედურებაცა. ათასი გარემოება ზოგი უსაბედი, ზოგიც სრულ ისტორიულ განონებსჯდ დამყარებული, ბურთივით ატრიალებდა ჩვენ ქვეყანას, ხან ამ კუთხეს მიაჯახებდა, ხან იმ კუთხეს, ხან გვაცილებდა მწარეთ, ხან ცხარე ცრემლით გვატირებდა; მაგრამ ყოველივე ამ გარემოებაების დაღი იმარსებოდა საღსის გულში გამოუქვეყნებლივ, გაურჩევლათ. მწერლობას იმისთვის არც ერთხელ არ უთხოვებია თავისა ყურადღება, არ გადუშლია ცხოვრების ფურცლები, არა ამოუკითხნია რა იქიდგან, არ ჩაუხედნია საღსის გულში და არ გუშინჯნია მისი დაჭრილი ადგილები. ცხოვრება თავისთვის მიიზღაზნებოდა უბატრონოთ და გაუგებრივ გულ-სელ დაკრევილი, მწერლობა კიდევ ზურგ-შექცეული თავისთვის დათონარიკობდა ცხოვრების კელჩედ და უღარდელად დაჭნაროდა... რასა? — „სიამესა სოფლისასა“!, ე. ა. ბროლის დაბაბებს, თეთრ, სპეტაკ თეთრ, ყელსა და მკერდებს, თურაშაული ვაშლივით ლოყებს, შავ თვალებს, დაღალ-კაკებს, სულებს, ფეხებს „ჭაეროვანს“ და, როგორც ყოველი ამ სიმშენიერის დამაგვირგვინებელს, ... გავას. იქ ერთი გიწერამს (მურტალი ენით, რასაკვირველია!) სიყვარულის განონებს, რომელიცა მდგომარეობს ჩაკონებაში, სვეენა-კოტნაში და ნეტარების ცრემლის ღვრასში; აქ მეორე გასურებული მოგითხრობს

ფლანის სიყვარულს ფლანისადმი და ამ ფლანის გულგრილობას პირველ ფლანთან და სხვა ფლანის გაღმერთებას; იქ მესამე ცდილობს, რომ თავის კალმით გადააჭარბოს ყველას და წარმოგიდგინოს ისეთი სურათი „სიყვარულის“ ვრცელი ისტორიადგან, რომ სულ იფიქსე აგიყენოს თმა და გადინოს ცრემლი თავის გმირების ბედ-იღბალზე, ერთი სიტყვით, სიყვარული, სიყვარული... კიდევ სიყვარული და სულ სიყვარული. ყველას პირზე ადგას სიყვარული, ყოველი მწერლის კალმის წვერზე დამკვდარას სიყვარული და, ცხრას უღელს კამბეჭებს რომ გააწეონ. ვეჭ მთავრებინებ ამ სიყვარულს იჭიდგან. მამინ—როდესაც სიყვარულისთვის ცხოვრებას არც ეცალა და ჯერ გვიანაც ვერ მოიცლიდა.

მე არა ვლანანაკობ ერთსა და ორზე, რასაკვირელია; იყენენ და არიან კიდევ ისეთი გულ-კეთილი მკითხველები, რომლებიც დიდის სიამოვნებით ყურს უგდებენ ამ ფრიად შესანიშნავ საგანს, სიყვარულს, მისათ არიან მუდამ დობლი ხამოყარონ, ოღონდ შენ კი ნუ დაიხარებ და უამბე მასზე რამე. ვინდა სულ გაღმობრუნდეს იმისი ქვეყანა, ვინდა მთელი საფსი გასწუდეს ათასი შევიწროებით და შეწუსებით, ოღონდ თითონ კი ნირი არ შეეცვალოს და, ფესებზე ჰკიდია, ის გინდა ააი „ქართლის ცხოვრების“ ოტელა წიგნს წაიკითხამს კვირამი, თუ კი შიგ არის აწერილი კონტა ქალი, მშვენიერი და ლამაზი, რომელსაც მოუღერებია კეკლეცათ ყელი და მაცდურათი მოსჯდომია გუგრდში არა ნაკლებათ მშვენიერ ვაჟსა და ზიუშკერს საყოცნელათ ხან ხან ტუჩებსა და ხან ლოყებს... ამისთანაები ბეკრნი არიან და იყენენ და ამძიმებდენ ქვეყანას თავიანთი გუპით. მაგრამ სამწუხარო ის არის, რომ ჩვენ მწერლობას მარტო ამისთანა მუქთა საფსისთვის სტკიოდა გუ-

ლი, მანტოა, ჯიბითი მიწიერი მოთხოვნა და გავიგო და მანტოა
 ამათ აკმაყრვილებდა. მთელი ის დასსი, რომელიც შეადგენს
 საფსსა, რომელიც ატსოვრებს ქვეყნასა და უდგამს მასს. მთელი
 ეს დასსი გი სრულებით თანკმინებებული ეწოდება თავის მიმ
 ძე უელს და ურსად გერა ზოულაობდა იოტის რტელაქსობ-
 ნაგონობას, გულ-შემატკეივრობას, არავინ არ იფიქრობდა მას
 ზე, არავინ იმას არ უგდებდა უერსა; არავინ არ უხგესებდა
 გზასა და არ უმსუბუქებდა უელსას. ამის მიხედვით ითქვას
 რომ უელსა მოსაგულავი და მომსილავი იყო მისი მოკლეხა; სადაც
 აქვანათა ჭსედაძე, რომა სალხს არ ემარებს არამც თუ რომე-
 ლიმე საზოგადოებრივი დაწესებულება, ანუ პირ-და-პირი მთავ-
 რობა (ამათზე ვინ რას იტყვის!), არამედ სადაც თითონ მწერ-
 ლობასაც, გი უური მოუერუების და აწავითარე დონი-მიებას
 არა სმარობს, რომ მამდვილესოვრებსა შესჯდოს პირში, გა-
 უშინჯოს კბილი და სტევეეროთ საღვიანროს მისი ასაკ ანუ
 მცირე-წლოვანობა! სადაც მწერლობა არ აკვირდება სალხის
 მოთხოვნადაც, მის პირ-და-პირ საჭიროებას და არ გამო-
 უხნდება ამ საჭიროებას დამცველათ და პატრონათ!

ნაწილი მწერლობის მოთხოვნის დასაყრდენად ითქვას, რომ
 მისი მსგავსი იმეძებე მე II. მოკლე ხომ ასეთად ითქვას, რომ
 საგნობის ხაზობა მისი იმეძებე უმთავრესი რა არა...

რომელიც მტკიცებით ვარ დაწმინებულად და იმედიცა მატებს, რომ
 უსკელი მკითხველი დაშეთასმება, რომ საზოგადოთ ჩვენში
 ჩამქნალი მწერლობის დამპირი და მსმსადაძე, სხვათა შორის,
 ჩვენ საზოგადოებას ავლის ერთი უმეულებელთანი დედა-ბო-
 ძი ცხოვრების გაუმკობესობისა; მასსადაძე, ჩვენ სალხში
 ვერ არ არის გავიძებულად გონებითი შიმშილი, მტკიცების
 ბრძოლა, ხნობით გაუმკობესობისათვის; მომარებულნი

ჯერ იმ თვალ-სახინო იარაღს, რომელსაც შეუძლიან ხალ-
 სის სამდვილი გამდიერება, კეთილი სურვილის აღძვრა მასში,
 ხალხოსნობის იდეალების გამორკვევა, შემუშავება და მუდ-
 მითი მიდრეკილება მათკენ. და ვისაცა სწამს ეს სამწუნარო
 სინამდვილე, აშკარა ჭეშმარიტება, ის არ გამოიჩენს იმორტე-
 ლა სიჯიუტეს, რომ არ დამეთანხმოს აგრეთვე იმ აზრზედ,
 რომ ხალხი, რომელიც ასეთ წერტილზედა დგას, ეს ხალხი
 თავით ბოლომდის მიწასთან გასწორებულია. ათასი რომ გამ-
 ჭიმო, ათასი მძქო და მადიდო, ათი ათასჯერ ცაში ამწიო,
 თუ გი მე ცალი ფეხი სამარეში მიდგა, თუ გი ორივე თვა-
 ლის ჩინი დამშრტია და კერასა ესედაძმ, თუ გი ყური მე
 აღარ მიჭრის და არა გამეგება-რა არც ჩემი და არც შენი
 თავისა, ჩემის მხრით სასაცილო სისუფელე იქნება, რომ შენ
 ცბიერს და ტყუილ მიჭჭარვას დაკერწმუნო, ან კიდევ დიდი
 უსინდისობა იქნება, რომ მე დაჯერებული ვიყო, რომ შენ
 მიჭჭარვამ, სცბიერობ იმისთვის, რომ დამცინცლო რამე, დამ-
 ტყუო, ერთი სიტყვით, გამომჩხე რასმეს, და არ ამოგდო
 პირში ღაგამი, არ დაგაჩუმო და საქვეყნოთ არ დაგასსა თავ-
 ზე ლაფი მატეთი უშვერი საქციელისთვის. ბიჭო, ჩვენ ყვე-
 ლამ კარგათ ვიცით, რომ ღვთისაგან განახენი სელში არა
 გვიჭირამს-რა, თუ როდისმე გვჭონდა რამ, დროთა ბრუნვამ
 იმისაგანაც ცარიელი დაგუსსა; ყველანი დანწმუნებულები ვართ,
 რომ სასხარი აღარსაითა გვაქვს და იუალებ დასუჭული მივნ-
 დობილვართ სოფლის მუსხანათობას, რომელიც, სურვილისა-
 მებრ თვისისა, ხან აქეთ მიგვინარცხებს თავსა და ხან იქით:
 მამ რაღა საჭიროა აქ ქება და დიდება ჩვენი. თავისა, რომე-
 ლიც ჭიან ჩინათაც არ გვიღირს არც ჩვენა და არცა-რა რამე.
 ფას გვაღებს სხვა ვინმე! განილებითა სჯობია შევსედოთ

ჭეშმარიტებას ჰიწმინდა და კაღვიაროთ იგი სმა-მაღლა. აქ მისი
სატყუარი ჩვენ არავინა გკვავს და ჩვენი თავისი სატყუანება
გიდეკ სომ კმარა და გამარა. ერთი სიტყვით, დღეს ჩვენი
ცხოვრების ბედი სრული და შიშველი უბედურებაა, ისეთი გა-
ნუსაზღვრებელი უბედურება, რომ ჩვენ თავს უნდა დავტვირო-
დეთ დიდიდამ მოკიდებული საღამომდის და საღამოდამ დი-
ღამდის... მაგრამ, დავანებობთ ამ ტირილს თავი, სულ-მოკ-
ლეობაში არ ვინ ჩამოგვართვას, და შეუდგეთ ჩვენ საქმეს,
ე. ი. მწერლობას.

აღნიშნული მდგომარეობა ჩვენი მწერლობისა, ჩემის
აწირით, სულ უგანასკნელათ რომა ვთქვათ, იმის ღირსი მანინც
არის, რომ ყოველმა კეთილ სინიდიისანმა და გონიერმა ქარ-
თველმა ახლა მანინც მიაქციოს ყურადღება. მწერლობა არის
თავი და ბოლო ყოველი საღისის კეთილ-დღეობისა. კავიგოთ
ეს ჭეშმარიტება, დავათასოთ იმისი მნიშვნელობა, ვასსენოთ
ღმერთი და შეუდგეთ მის დადგენას ჩვენ საზოგადოებაში. ვი-
ცი, ძალიანაჯ კარგათ ვიცი, რომ ეს საქმე მეტათ მნელია,
მაგრამ ისიც ნაკლებათ არ ვიცი, რომ ძალა აღმართსა ჭსნამს.
„ჰატა, ჰატაო და ჰატას—კვერი შაიქნაო“, ამბობს ხოლმე
ჩვენი ხალხი და მართალსაჯ ამბობს. დღეს ჩვენ ვიმუშავებთ
შეძლებისა და გვარათ, სვალ ჩვენი მოძიებები, ზეგ ჩვენი შვი-
ლებიც წამოგვესწრებიან, წავა და გვიშველის ღმერთი...

მაგრამ აქ მე შემაყენებენ და მეტყვიან: თქვენ რომელი
აღდგომის კვერცხები ხართ, რომ საქმე თქვენიდგან უნდა
დაიწყოს? ვერ თქვენი დედ-მამა ერთმანეთს არც ვი იცნობ-
დნენ, რომა თქვენივე ნიჭიერიცა და ნასწავლი ქართველები
შეეჭიდნენ მწერლობას,—თუ ვი იმათ აქამდის ვერა გააკ-
თეს-რა, თქვენი იმედი საიდგანლა უნდა გვექონდესო? მაგის-

თანაჲ სიტუაციებო აქამდისაჲც ზეჲრთ დანახუჲსა, მანამჲც ჩვენ ვე-
 რა ვნასეთ-რამოცა იმედი ჯერჯერობაშია მანამჲც
 ამაზე მე შემიძლიან ვთქვა შეძლები: პირველათჲ ვერც
 რომ საჭმეს მთავრადეს სულს, თუ თავის იმედი აწი უღიარებ
 გულში, ისეთი კაცი ვერა-რას გააკეთებს. მასსადამე, დაგვი-
 ნებეთ თავი და ამ იმედს მანც ნუ გამოგვაცლით სულიდგან.
 ჩვენ იმედი გვექონდეს, რომ თუ რიგინათჲ გულს-მოდუნით
 შეუდგებით საჭმეს და თუ ათასნაირი გარემოებებ და გადაგვიდა
 გა გზაში, მწერლობას დაკამწყესებთ და გზაზე დაკავებთ
 მრგვრით სულში იმ საჭმეს, რომელიც მას შემგვინის და რა-
 მელსაც ის ვერ ჟღავდატებს. მეორეც იხსი, რომ ჩვენ ესლვე
 ვადგინებთ, რომ ჩვენ ძალიან შორსაა დგავართო იმ პირებო
 სხვან, რომლებიც თავიანთ ქუჩაში ვერა ტუულან, იჭიმებიან
 იტრისებიან და ბაჭი-ბუქობუნ, რომ ჩვენ ქვეყნის აშენებაც შე-
 ვიძლიან და დანგრევაც, ვინაც გვირდა კაცოცხლებთ და
 ვამკვლარებთ, ჩვენ მხე მხრით დმერთმა გვიწყდა. ჩვენ მე-
 ტათ დაბლა უყურებთ ჩვენ თხვას, ჩვენ ანც ანავის ნიჭი
 გამოვეტოლებით, არც ანავის სწავლათო ჩვენ თუ ჩვენს თა-
 ვის თმად მთქულებულათ გვაქვს, ეგ სულ სხვა მორეზია. და ამ
 მიზეზის გამოვეკვაც დაგვანახებს, რომ თუძცა ჩვენ ვერ
 ანკინ გვიცნობს, მაგრამ ჩვენსა და ჩვენ წინა-პრებ შუა ისე-
 თი განსხვავება, რომელიც უფრო ჩვენკენ ილაშქრებს, გიდ-
 რე ჩუნი წინა-პრებჩვენ. არც ნიჭს საჭმეს აქა და არც სწავ-
 ლისა. ჩუნი ძმედი დჭმარებულის მხლოდ ამ განსხვავებაზედ.
 ზოგი პატარა ნიჭს და უფრო მცირე ცოდნას ისე მოიხმარს,
 რომ იმთგან გამოვეგარდეს რამე, ზოგი კი თავის დიდი ნი-
 ჭიდან ცოდნით წიარსაც ვერ გადაბრუნებს.

მეორეც და მეორეც ხომ კონკრეტული (— ქვემოთ გვეხსენება) —
 — ამდენი სიტყვათა დასრულებით III. — ეს სიტყვა და სიტყვათა
 მისი დასრულებით დასრულებული იქნა იგი დასრულებული იქნა და
 მისი დასრულებით დასრულებული იქნა იგი დასრულებული იქნა და
 რომელიც ხან აქეთა ვითსეს ეგვიპტის თაგისი დანართი თუ
 სებითა, სტემს, ურასუნებს რკინის ბოძებს, წაავლებს მკაცრად
 კბილებს და, როდესაც დაწმუნდება თავის უძლურებაში, მიჭ-
 ვარდება ასლად მეორე მხარეს, ებრძვის, ეხსებება, მანამდის ჩა-
 შესწევს მას ღონე, შერე დაღლილი და დაქანებული დეცეცის
 ძირს, რომ შესვენების უმაღლესე შეუდგეს თავის უხელოთ
 ბრძოლას, რასაკერძაზე, უფრო საცოდნავი და შესწავლადისა
 ესევე ღონე, როდესაც ყბითა ვითარება მიუთითებს იმ სასო-
 წარკვეთილებით ჭეშმარიტებაზე, რომ სრულებით ტყუილი და
 უჭმია მისგნით წინააღმდეგობა, რომ უფრო ჭკუასთან ასლად
 დაწყენება, თავის მხარე უღონიერების წინ და ამ სწავლად-
 კვეთილებში ღონის თაგის მომავალი გაუხარებელი სიტყვა-
 სლისა, სადაც აღარ ეღიწება მას არც ერთი თავისუფალი
 ნასტომი, არც მტრის წარის დატყუის დაბურულ ტყეში და
 აღარც ერთი იმ მოძრაობათაგანი, რომელიც იმას აცნობებს,
 თავის ღონობას. — ესე იქნება მისი დასრულება დასრულებული იქნა და
 მისი დასრულებით დასრულებული იქნა იგი დასრულებული იქნა და
 სწავლადისა ვითარება მთავრდება ასდენს თქვენსევე ვა-
 ცი, რომელიც ყველაფერში კაცსა ჭკაუსს ათავითავებს მადის,
 მაგრამ ცნობებს ისეთი გარემოება შემოერთების იმისთვის
 ყოველ მხარე, რომ იმან არ იცის, რას მოჰქვიდლოს მისთვის,
 რა გააკეთოს, რის და ვის სამსახურში გაატაროს და დას-
 რულად თაგისი სიტყვისა და სასოვადოთ მძიმე სახსარად
 ასეთი კაცი, რომელიც უსაქმურად აღძვებს დღეს და ათენებს
 დამის სიზარმაცის გამო და არა, — (არა, იმან უფრო უფრო,

ღონეც მოზღვეს—) იმის გამო, რომ არ იცის, რა უყოს ან თავის ღონეს, ან ხელსა და ან თეხსა. უფრო ძნელი სანახა-ვია ესავე კაცი, როდესაც იგი თავის უთაობით შესდგომია რომელსაღმე საზოგადო საქმის აღსრულებას. მაგრამ მაშინ-სომ ძაყურებელს ენა ჩაჭკარდება, თვალებზე ხელს დაიფარებს, როდესაც ერთი და ორი კი არა, მთელი რამთენიძე თაობა ამისთანა პირობისა შესდგომია საქვეყნო საქმეს, აი გინდა მწერლობას.

თუ მწერალს არა აქვს ნათლად გამოჩვეული მიზანი, ისეთი მიზანი, რომელიც მოხვდება ქვალსა და რბილში, რომელსაც შეუძლიან სული ჩაუდგას როგორც თითონ მწერალს, აგრეთვე იმის მკითხველსაც, ისეთი მიზანი, რომელიც აგრძნობინებს კაცს თავის დანიშნულებას, აუსილებს თვალსა და მოასმევიებს თავზე ხელსა, თუ ასეთი მიზანი არ აღულებს კაცის გულსა და ტვინსა, იმან რომ თავის დღეში ეალამს სული არ მოჭკიდოს, გაცილებით უჩვეუნიან.

ძალიან დიდი დაკვირვება არ მოგვიხდება, რომ ჩვენ მწერლებზე საზოგადოთს წარმოესთქვათ, რომ იმათ „არა უწყოდენ, რას იქმოდენ“, გარდა ძალიან იშვიათი შემთხვევისა. ჯერ სომ იყო და, რამწამს ქართული ასოებით სიტყვების გამოხატვა მოახერხეს ჩვენმა მწერლებმა, მაშინვე ამოიჩინეს კერძათ დალალ-კავებიანი ქალები და აღმერთებდენ, თვითა მტკრათ უხდებოდენ და უკმეოდენ მათ საქმელსა, იყვნენ განცვიფრებულნი და გამვლელ-გამომვლელსა ჭკითხამდნენ: «ვარდი და მშვენიერი ქალი რომ ერთად დასუა, რომელი რომელსა ჭსუნამს—ვარდი ქალსა თუ ქალი ვარდსაო»? როდესაც დაინახეს, რომ ამ ფრიად ძალალ ღირსებიანი კითხვის ასსნა კერძონ მოახერხა და არც არავისა სცსელოდა მისთვის, ახლა

მიჭყენენ სამშობლოს გასვლიდებს და იმის ქებას, თავიანთი ცარიელი სიტყვების წახი-რებით გასურებულნი, ყველას პირში ახლიდნენ— „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კეთს ქვეყნისა?“— „იქი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედი-სა“, მიჭყენენ ამ ღრმა შესედულობის გამძკვლევას, თუ რომელ სიტყვას ამოიჩვენებს ქართველი გლეხი, როდესაც ის მიუგოდება თავის საყვარელს— „პოყოლუსტას“ თუ „აგრემტ შენ კი ჭენაცვალები?“ და ერთხმად ამტკიცებდნენ, რომ ქართველი გლეხი ერთ „აგრემტ შენ კი გენაცვალების“ ან გასცვლის ათას „პოყოლუსტას“. ხელ-სულა, ლეთის მოწყალებით, გადავიდნენ აქედან იმასე, რომ დაუწყეს დაცვა ქართულ ჩვეულებებს, ქართულ ენას, დაფა-ზურხას, ჭიანურს და სტვირებს, თითქო ქვეყანასე, გარდა ათასში ერთი მანინ-ჯებისა, მოიძებნებოდეს საღი კაცი, რომელსაც ან თავისი სამშობლო არ უყვარდეს და იმისი ენა, ანუ კიდე თითქო მოძებნებოდეს რომელიმე სულელი, რომელიც ჩვენ მოგვედაგებოდა ან ენას და ან სხვა რამე ქართულს, ან გინდა მოძებნილიყოს ასეთი სულელი, თითქოს იმას შეეძლოს, რომ წაგაართვას, გამოგვიწონს ისა, რაც ჩვენ სხეულს შეუთვისებია და ბუნებათ გადაქცეულა. ჩვენ სულ ყველამ კარგათ ვიცოდით, რომ რაც წასართმევი გვებონდა, ყველაფრიდამ ცარიელ-ზე გავსვა ისტორიამ და დაგვინარჩუნა ისა, რაც სიკვდილის შეტი ვერავინ სულს ვერ ახლებს. ვიცოდით ესა და ვაკანტურებდით თავებს— მართლსა ბძანებენ ჩვენი ბატონები— ქართული ენა არ უნდა დავივიწყოთო, როდესაც ჩვენდ მწერლები დაწმუნდნენ, რომ თავიანთი უაზრო აზრების გავრცელებას სულ ტყუილი ყოფილა, რადგან ეს აზრები უდიდოთ-თაც მაგრე ყოფილა გამყდარი ხალხში, მაშინა მაგრამ მაშინ

რაღას? მასინ ღრმისაღრებით ვუბრუნე სიყვარულები და სამშობლო-
 ურთმანეთში და შექმდე სრულებით განუძინენ. განუძინენ და
 ამ სინუძეში ეუბრუნე უდგდებდნენ. მზლსსა—იქნება რომ არა
 ფთქვანთ-რა, უფროსს ჭკუასანებათ მიგვიჩინონ და უფრო ვატივი
 გვეცნოთ ხევისა და მით, ამ უფასაქმელს გადაწყვეტილებასში
 ისინი არა შესცდნენ.

მაგრამ გავაკვირდეთ ჩვენი მწველლობის ფიტორიას. წი-
 წანადელი რაღა პერიოდი შეიწავდა ჩვენ თავადის შევიღობას.
 იმათ ჭრდუც უცაღვთ მათთვის. ქალის ვან-საქანი, ჩასაკვირ-
 ღვი, უფროსი თავადის მწველს, საქმე იყო, მეტადრე მასინ,
 რომელსაც, იქნინი ყოველად შექმლებულს ბძანდებოდნენ, მეტი
 რა საქმე ჭკონდათ? მამულის სიყვარულს უდგენ თავადის შევი-
 ლებმა იქადაგეს, რადგან გულს ეჩაგრებოდათ, რომ ვლანს
 ჭკონდათ ნებს ვან-საღვრელს და დაწყებულად ეწინასაღ
 ეტლიყნათ თავიანთი ქვეყანა, რადგან თავადი სწავლ გელარ
 დანძისებდა ქუდასე კაცსა და ველარ, განქალაქებოდათ თავადი
 რთაღრის წინააღმდეგ, რომელმაც ამას, ბატონ სააღს, ღვისის
 სძაში აჯობა და სრულად შეუგინა. მადი და გული ნუ მთ-
 გიკვდებოთ, რომ აღარ შეგობღიან, ჩვენებურათა, ქველებურათა—
 ხმალღს ტრიაღი, რაღისა გრიაღი, შენი ნუშების გაყლეობ-
 და განუსვრ... რისთვის?—რისათვის და იმის გჭლისთვის,
 რომ რთაღმა ათი ვისუფ დაღის და შენ ვი, შენო ბწყინვა-
 ღებდა მსოფლოდ წსწა. შენათ რამ დაგისსეს და გიდეტ გა-
 დაგვარდ...

ვინ, რომელსაც ჩვენ თავადის შევიღები ერთხანთ განუძ-
 ინენ, რა ნწეს, რომ მათი ჩასი-წესი არაყის ჭკვრდებში არ
 უდგებოდა. მათ შექმდე ღრმის ჩვენი არაწყრობა და იმის
 და გიდეტ დაახნის საკანის იქნის და ველი მწველლობასაც. უნ-

და მართალი თქვას წაგდება რომ ჩვენ სალხს ამ აზნაურებმა უხერო სიკეთე უეკეს. ისინი უფრო ჩსლო იდგნენ სალხთა და ცოტათი მინც უურც მთეკრათ იმის მწუნსა რებდათვის. ატისი აფეჯიენს პინოლორენს ასეც მფლორენს იმთი იფეჯიენს. აქ მთა უბაჯნობს და იდგნენ IV. ატისი აფორბოქმანს მინც მფლორენს იდგნენ. აქ მთა მინც მფლორენს პინოლორენს მფლორენს. მკითხველიანს დიდ ბოდიშს გვთხოვს, რომ ამ სქანთა მე მარტო სასოგადოთ მინდა გადავაჯღოთ თვალთ ჩვენ მწერლობას და მის მიმართულებას შემდეგ ში, რასაკვირველია, პირდაპირ მოვალეთ ვრაცხ უოკელივე აქ ცამთქმული ჩსნი კერძო მაგალითებრთა და ცალ-ცალკე განვმარტო. მასთან, თუძა მე უფრო მრძეტებულ მნიშვნელობას ვაძლეე უკანასკნელ პერიოდს, რომელსაც ვეძახი „აზნაურების, პერიოდს“ მაგრამ აქაც მხოლოდ სასოგადო აზნის წამოშვების მეტს ვერას ვიტყვი, მე მინდა, რომ მკითხველმა ესლავ დანიხსოს ჩვენი შესედულობა ქართულ მწერლობასუ და წინახივე აცხადეს შემდეგ ვისთან ექნება საქმე და ან რა უნდა მართლმადიდებელ ჩვენთან. მართალი მთა მინც მფლორენს იდგნენ.

ჩემის აზრით, „აზნაურების პერიოდი“ ჩვენი მწერლობის დაიწყო 1850 წლიდან, რადგანაც მოსწავლე ქართველობა პირის-პირ იდგს რუსეთის ახლათ გამოცხადებულსთან და შესანიშნავი ჩსრისა და გონების ტრინაღოთა და თუ ცოტად ეხები მთქმით მთადინა ჩვენ ცხოვრებას, უტყვს ამიტომ რომ მასზე განუსაზღვრებელი ვაკლესა აქონია რუსეთის მწერლობაში. მოსწავლე ახალ-გაზრდობაში ნახს, რწომა, თუძა მართლმადიდებლისა და სხატრელო რამ არის „აქნაურების ინფო“, ანუ „მიხედვილი თვალთ“ თუძა სწამობლად სიგვანული სასთაგლო და სსამისის გრძობადი არ მართლმადიდებელი მკრამ

კაცი ამით მანც არ უნდა კმაყოფილდებოდეს, იმან უნდა იფიქროს კიდევ ბევრს სსვა რამეზე; ეძიოს ცოტა რამ ამაზე მომატებული. ერთი სიტყვით, მე ის მინდა ვთქვა, რომ წინანდელი რაი პერიოდი ჩვენი მწერლობისა შეიცავდა ისეთ საგნებს, ემსახურებოდა ისეთ მოვლესათა, რომელნიც არა საჭიროებდნენ თავადების დახმარებაში, რომელნიც ყველასთვის გასაკებნი და ნაცნობნი იყვნენ. მართლათაც და, სად მოიძებნება ისეთი სალსი, რომელსაც დაკარგული ჭქონდეს მშვენიერ საქმეთა იდეალი და მისკენ ლტოლვას? ან კიდევ, განა არის სადმე სალსი, რომელსაც განადგურებული ჭქონდეს თავ-მოყვარეობა იქამდის, რომა სძაგდეს სამშობლო. ე. ი. თავისი თავი?! რადგანაც ჩვენი სალსიც ემოწინილება საზოგადო კანონებს, სსვებივით აქვს სიუვარული ლამაზი ქალებისადმი და არა სძაგს თავისი სამშობლო, ამიტომ, მე ვამბობ, რომ ჩვენი მწერლობის „თავადიშვილური პერიოდები“ გროშათ არავის უღირდნენ, და ამიტომ მათ არა ჭქონდათ არავითარცა გაკლება ჩვენი სალსის ცხოვრებაზედ, რადგან ამ სალსს არ აჩვენებდნენ ისეთ რამეს, რაც მას თითონ ნაკლებათ სცოდნოდა.

მხოლოდ „ანანურული პერიოდიდგან“ იწყობა ჩვენი მწერლობა; მაგრამ ამ მწერლობასაც ვაძლევეთ რამე მნიშვნელობას მხოლოდ იმიტომ, რომ აქ კაცი ცხადათა ჭსკდავს, თუ რამთენათ მსელსა საქმის გაკეთება, როდესაც ნიჭიც დიდი გაქვს, სწავლაც საჭმარისი მიგიღია, მაგრამ ის კი არ იცნო, საით უნდა მიაქციო შენი ნიჭი და ან შენი სწავლა? და უმთავრესი თვისება ჩვენი მწერლობისა ბოლოს დროს. მაშინ, როდესაც ჩვენი თავადიშვილები ბოლოსსა სცემდნენ თავიანთ კვლევად ლექსებში სიუვარულისა და სამშობლოს კვლ-

ზედ, აზნაურები ეწაფებოდნენ მეცნიერების ნაკადულისა და იკლავდნენ სწავლა-განათლების წუურვილს, აკმაყოფილებდნენ გონიერ ცნობის მოყვარეობას, რომელსაც ეპატივდნენ თვალდევან ევროპის მოძრაობა თუ ზოლიტიკაში, თუ ლიტერატურაში. მიიღეს და შეითვისეს ათასნაირი ჭანგები უკეთესი მწერლებისა, სწავლობდნენ და ირგვევდნენ მათ აზრებს. ამ ღირსებასთან იმათა ჭქონდათ აგრეთვე ის ძვირ-ფასი თვისებაცა, რომ თავიანთ მკითხველებშიაც ავრცელებდნენ და აღვიძებდნენ ამავე ლტოლვილებს. მაგრამ მათი დიდი ნაკლუეკანება იმაში მდგომარეობდა, რომ თავიანთ ნიჭიერებასთან და სწავლასთან სრულებით ავიწყდებოდათ დროება, გარემოება და ადგილი. აი იმათი უშველებელი ავამყოფობა, რომელსაც არ გამოხსენია ექიმი. ქართველი საზოგადოება, მთელი სალსი, სწყდებოდა შიმშილითა და უმოსავლობით, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარებულნი ხანსობდნენ ტიერზე და გიზოზე; სალსს ავიწროებდა და სტანჯამდა ათასნაირი უსამართლოება მოსამართლეებისაგან, მწერლები აღტაცებულნი მოგითხოვდნენ ლუი ბლანებზე, რომეორებზე და გამბეტებზე; სალსი იწვებოდა და იდაგებოდა უთვალავი ხარჯისა და ბეგარებისაგან, მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის ტეორიების მეტს ვერასა ჭებოდნენ სალსაგან; სალსს უჭირდა დაწყებითი სწავლის მიღება, ჩვენ მწერლებს კი სრულებით დაჭვიწყებდათ ესა და ელსაგანებოდნენ ქართველ მკითხველებს მეცნიერებისა და ცხოვრების უკანასკნელ სიტუვასზე. რამთენათაც ეს მოკლენა სასაცილოა, ათი იმდენი სამწუსარა. ეს მოკლენა იმდენათ სასაცილოებს თავის გმირებს, რამდენათაც სასაცილონი იყვნენ და დღესაც არიან ის ცრუ-ვენტულა და ქარაფ-შუტა ქართველები, რომლებიც ისწავლიან სოლმე ცოტა-მეტა

რუსულს, უკვირთ თავიანთი განსათლება და კოსტაობით ქართულ გლეხებს ან თავის უსწავლელ მშობლებს რუსულათ დაუწყებენ სოლმე ლაშარკას და თუ ქართულათ სმა ამოიღეს, უთუოთ უნდა მოიტყონ ძალათ ენა და დაამასინჯონ სიტყვები, მითომ ადარ გვასსომსო. ამ ცრუ-პენტელეებსა და ჩვენ მწერლებს შუა მსოფლოდ ის განსხვავებაა, რომ პირველნი ასე იქცევიან გაძმას და მეორენი კი გულ-წრთელად, თუძრა საქციელი და შედეგი მაინც ერთგვარია. ჩვენი მწერლობა და მკითხველი საზოგადოება მაგონებს ერთ მართალს ამბავს ჩვენი ცხოვრებიდან: გაცივდა ოფლიანი გლეხი სოფელ ბოდბეში, ისე გაცივდა, რომ მტკვლებმა დაიჭირეს კაცი სელში და ადარ ასუნთქებენ. დაიბარეს მღვდელი საზიარებლათ. მღვდელმა ამოიღო კოვჩით ნაწილი და ეუბნება გლეხს— „პირი გააღე გაზიარო.“ გლეხმა შეჭსდა განცვიფრებით ღვდელსა, ბოლოს დაიდო ფერდსე სელი და შეესვეწა მღვდელსა: „მღვდლო, შენი მადლის ჭირიმი, პირი მე არა მტკივა, აი ფერდებში მარტო.“ ამ ხაირათვე ჩვენი ხალხი საჭიროებდა თვალების განილებას და ნათლათ დანახვას თავის გარემოებისა, და მწერლებმა კი ზაჭხლა წაიღეს ევროპიული გენიოსების სასელებითა და აზრებით. აქ რა მედარვინ-ბოკლება, შე ძამა-ცხოვრებლო, ლამის არის სული ამომსდეს სიღარობისა-გან ცალკე, უსამართლოებისა და შევიწროებისაგან ცალკე! აი ეს უცოდინარობა და გაუგებრობა ადგილისა, დროებისა და გარემოებისა იყო უდიდესი დამბრკოლებელი მიზეზი ჩვენი მწერლობის რიგის და სწორე გზაზე დადგომისა. ჩვენი აზრნაურების ნაწილებს რომ შესედოთ, გეგონებათ ევროპიულ ზუბლიცისტებსა ვკითხულობო, ეს კიდე იმას ჭკავს, თითქო ჩვენ აზრნაურებს ევროპიული მკითხველები ჭკვანდათ სასეში და

აწა დაკარდნილი, ჯანდაგი, საცოდავი და უმეტესებისაგან და-
ხაგრული ქართველიო. ვინ აწ იტყვის, რომ ეს დიდი და უმ-
კვლაველი შეცდომილებაა?

მწერლობა აწის ექიმობა მთელი საღსის ავთმეოფობი-
სა, როგორც მედიცინა კაცის ავთმეოფობისა. მე რომ თე-
სები მტკიოდეს და დოსტორმა თვალსე დამადოს წამალი,
მე ამისთანა დოსტორს ზედაც აწ შეესდამ. აგრეთვე საღსი
რომ შიგ გულში იეოს დაჭრილი, სანჯლის წვეს კუჭში
გეკვლეს, მაშინ მწერალს თავ-ბედისა აწ გეკვება, თუ ის აი-
დებს და მალამოს ზედ კენსსაზე დაადებს. ამისთანა ექიმ-მწე-
რალს, რსაკვარკვლია, საღსი ზურგს შეუქცევს. აი, სწორეთ
ამ ნაინი ზურგი აჩვენეს ჩვენ მწერლებს ქართველმა მკითხვე-
ლებმა. ზურგის ჩვენება ვის იამება? სწორეთ, რომ აწავის.
აწ იამა აგრეთვე ჩვენ მწერლებსაც. მაგრამ ამ ზურგის შექ-
ცევის საწყენი მსარე მწერლებმა ისე ასსენეს, რომ თითონ
თავი გამომდართლეს და სიმტყუნე სამოაბრალეს ისევე ეგელა-
ბერში გამტყუნებულს და დახაგრულს ქართველ მკითხველს:
«ჩვენი საღსი ისეთი გაუნათლებელია, რომ იმსთან ნასწავლ
კაცს აწ შეუძლიან ღაზანაკიო. ქართულ ენაზე აწ შეიძლება
მწერალმა თავი გამომიხინოს ან გააკეთოს რამე სასარგელო-
ვო. უუჩნალი და გასეთი წარმოუდგენელიაო, რადგან სას-
წავლები რუსულ ენაზე უფრო უკეთესებს წაიკითხავენო და
ამიტომ ისინი ზედაც აწ შესედვენ ამ უუჩნალ-გასეთებსაო,
უსწავლებლები გეწას გაიგებენ და ამიტომ იმათთვის აწ შეად-
გენს აწავითარ საჭირობსაო. ვისაც ვინდათ ქართულ ენა-
ზე წერა, ანდასაებსა და ზღაპრებს ზევით ვერ წახვალთო»,
აუტეს, შემდეგ ოცი წლის შრომისა, ჩვენმა აწნაურებმა ქარ-
თველ მკითხველებს ანდერძი, აიცრუეს გული და მიანებეს

მწერლობას თავი. თავიანთი უთავ-ბოლოობა და გამოუცდე-
ლობა მიახლოებს ხალხსა, თავ-მოყვარეობამ არ მისცა მათ.
ნება საკუთარი ნაკლებეკანების დანახვისა, და მთელი თავიან-
თი და წინა-პრების შრომა თვითონვე აღვიარეს სრულებით უსარ-
გებლო და უნაყოფო დროების დაკარგვით. თუმიცა თითონ
შრომის დროს კი ისეთი გაცხარებულები და ანთებულები იყ-
ვნენ, რომ ერთმანეთს სულ პიროს აკაწრიდნენ კატეხივით და
კინაღამ არ ამოწვივით ერთიანათ.

V.

მეტევიან—თუ მწერლობაში არ მისცემთ ადგილს არც
სიყვარულს, არც სამშობლოს და არც ევროპიულ მეცნიერება-
სა და ცხოვრებას, მაშინ თქვენ უფრო ამოგიბუებენ ქართვე-
ლი მკითხველები და თქვენგან განვიცხულ თავად-აწინაურებზე
უარესათ ჩაგიმწაჩებენ დღესათ.

თუ ასე მოვიქცით, ჩსაკერელია, ღირსნიც ვიქნებით ამ
სასჯელისა. მაგრამ საქმეც იმაშია, რომ ჩვენ არც სიყვარულს
განვსდევნით, რამეთუ გაცნი ვართ; არც სამშობლოს უჩვენებთ
კარსა, რადგანაც გვიყვარს იგი და ჩვენც ვეუთვნით იმას მთე-
ლი ჩვენი არსებით; არც ევროპიულ მეცნიერებაზედ და ცხოვ-
რებაზედ ავიღებთ სელსა, რადგანაც მხოლოდ მასში ვსედავთ
გაცობრიობის გაუმჯობესობის და მალღა ამწვეის ძალას,
მხოლოდ იმასე გვაქვს დამყარებული იმედი ჩვენი ძალღ-უმაღ-
ლო ცხოვრების განათლებისა და ამაღლებისა.

მაშ ამთენი რიღასთვის იუბედე და მოგვაწვინე თავი,
თუ კი შენისავე პიროთ აღვიარებ მცნებათა და სახარებათ იმა-
ვე საგნებს, რომელსაც ემსახურებოდნენ შენი წინა-პრებიო?
მკითხავს დაცინვით მკითხველი.

— იმისთვის, ჩემო გულ-ფიცხო და ბრძნიანო მკითხველო, რომა სამსახურიც არის და სამსახურიც. სიყვარული წმინდა გრძნობას; მწერალმა უნდა აამაღლოს მკითხველის თვალში. ეს გრძნობა და არ უყურებდეს მას ხალხის თვალით, როგორც ჩვენი წინა-პრები შეკებოდნენ. სამშობლოს სიყვარული „ჭმო“ და „გუი“-თ კი არ უნდა გააცხადო, არამედ ჩინსედო მის გულში, ათასი ქარ-ცეცხლი გამოიარო, იზოგნო მისი. იარები და მოუძებნო მას შესაფერი მალამო, რასაც კეთილ-მობილურწათ იცილებდნენ თავიდან ჩვენი წინა-პრები და უყურებდნენ საქართველოს დამშეული მკლის თვალთ. მხოლოდ რაც შეეხება ევროპიულ მეცნიერებას და ცხოვრებას, აქ უნდა უფრო-თხილდე, რომ მამუნივით სათვალეები კი არ გაიკეთო, არამედ ამოიღო იქიდან ყოველი ის სასიკეთო მსარეები, რომელიც მოუხდება და შეესაბამება შენ ქვეყანას. საქმე ბოლოდამ არ დაიწყება. «ვერ თაგო და თაგო, მეჩე ცოლო და შვილოვო.» მუდამ სასეში იქონიო შენი ხალხის მდგომარეობა, მისი მოთხოვნილება და იმათ-და გვანათ მოსძებნო ევროპიულ მეცნიერებაში და ცხოვრებაში ისეთი იარაღი, რომელიც დაგეხმარება გარემოების გაუმჯობესებაში და მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაში. აი, რაზე არის დამყარებული ჩვენი იმედი ჩვენ თავზე. მასთან, თუ მწერლობას ასეთი მიმართულება შეჭყვია, მაშინ ნასწავლიცა და უსწავლიც ყოველთვის დაინახავს მწერლობის სარგებლობას, რადგან უსწავლელს თვალს უხილებს თავის ბედ-იღბალზე და ნასწავლს კიდე აცნობებს თავის სამშობლოს მდგომარეობას, რასედაც ვერც ერთი ევროპის წიგნი ვერ მისცემს მას აზგარიშს.

ბიბლიოგრაფია.

«ივერიის» შარშანდელი მე-IV და ამ წლის I წიგნები.

ვინ არ იცის, ან ვის არ გაუგონია, რა განსაცდელსა და ტანჯვასა ჭკრძნობს საბრალოდ მოგზაური თვალ-უწდომელს და უნაყოფო უდაბნოში? შიმშილით გამწარებული არა თუ ზურს, ბალსსაც ვეცხად შობს, რომ მით მაინც იყრდი ამოიშოს; წყურვილი აღწობს და ყელის გასასველებლად წვეთ წყალსაც ვეცხად ჭზობს; მსურვალე მზის სსივები და ცხელი ქარი სულს უსუთვენ, კანს უსეთვენ, სისხლს უშრობენ, და საცოდავი ამაოდ ეძებს წელიან და მცენარეის ადგილს (ოაზისი). მაგრამ, ბოლოს, თითქო განგებას შეებრალა ეს საცოდავი ტანჯული და თვისი საღავათი მიანიჭაო, იმედ გაწვევტილი მოზავრი უეცრად თვალს მოჭკრავს ამისთანა ადგილს. დაქანცული და ილაჯ-გაწვევტილი მიაშურებს, რაც ძალი და ღონე აქვს, ამ სამოთხეს; საბრალოდ სისარულით ივესუედ აღარა დგას; ნეტარებით მოელის იმ წუთს, როცა მშვენიერ ცივ წყალს დაქაფობა, მერე სილსა სჭამს და იქვე ჩრდილში მოისვენებს. ბოლოს მიაწია... მაგრამ უბედურს თვალ-წინ რჩება ედემის მაგიერ ჯოჯოხეთის მგვანე ადგილი, „ცხოვრების სის“ ნაც-

ვლად ეკლასნი ჯაგები და ცივ ნაკადულის წილ ტალახისა
გუბე! რაღა ჯანია, მგზავრი გუბეს ეწათება.

სწორეთ ამ ნაირივე უნაყოფო უდაბნოა დღეს ჩვენ (ქარ-
თველთ) გონების გასწის მდგომარეობა, და ამისთანა ტან-
ჯვასა სცდის ყოველი პირი, რომელიც ამ უდაბნოში თვის
ტკუა-გონების და სულისა და გულის მოთხოვნილების დაკ-
მაყოფილებას მოისურვებს. ასობით და ათასობით ჩნდებიან
და იხადებიან კითხვანი: რა არს ცა, რომელიც ქუდად გვა-
სურავს და დედა-მიწა, რომელიც ქალამნათა გვაქვს? ვინ არის
ამ დედა-მიწის ბატონი და პატრონი და ვინ შემოსწრებელი,
დაუპატიუებელი სტუმარი? როგორია ის ცსოველი, რომელსაც
ადამიანი ჭქვია, უღვია თუ არა სული, უღელავს თუ არა სის-
ხლი, უძგერს თუ არა გული,—მეცე ყველას თუ ზოგიერთს?
რა არის სვინიდისი, პატროსნება, ბოროტი და კეთილი? რა
დანიშნულება აქვს საზოგადოებას და როგორი კავშირი უნდა
იყოს მის და მის მწვევრთა შორის? როგორი უნდა იყოს
ოჯასნი? გვერდის ნეკია დედა-კაცი, თუ ისიც ადამიანია?... პა-
სუხი კი არაიდაძი ისმის. ამ კითხვებზე ჩვენი ესლანდელი
ლიტერატურა ღიმილით გვიპასუხებს: ეგებები სულ სსვა-და-სსვა
მეტნიერების საქმეა, და საზოგადოდ მაგათ გამოკვლევას არც
უნდა შეეუდგეთო. ჩვენ სსკებს რას დაკვებთ, შინ რომ ბავ-
შებს შიოდესთ, გარეთ ტბლას რა უნდაო; ჩვენ უნდა მსო-
ლოდ ჩვენს პაწაწა გუთსეს მოკუაროთო. კარგი და პატრო-
სანი! კერძო და, განსაკუთრებით, საზოგადო უკეთურება და
ბოროტება გუნდათ გარს გვასევიან, და აბა რომელი მათგანი,
დაუთრგუნავს კი არა, დაუსასკლებია მანც ასლანდელს ჩვენს
ლიტერატურას, გარდა იმ კოლო-ბურებისა, რომელთა ულტა
იმას ომად მიანჩნია? დღეს ყველა თვალ-სილულისათვის, რომ-

მელიც განგებ თავს ან აისკვეს, ცხადია, რომ მომავალში ჩვენი ქვეყნის საშინელი სულის ამომსდელი მტერი იგივეა, რამაც თითქმის მთელს ევროპაში დახალი სალსი დაიმონავა და პირუტყვს დაამსგავსა; ცხადია, რომ მეცნიერებით დაიარაღებული გაპიტალი, რომელმანც სალსს სელიდამ გამოაცალა მიწა და სელ-ფესის მეტი არა დაუგდო რა, დღეს თუ სვალ ჩვენც გვეტყობრება, და აბა რას გვიჩვენებს ჩვენი ლიტერატურა? — ხმასაც არ იღებს, უუხსაც არ ანძრებს.

აწმყო კიდევ უარესია. გლეხს თოკი აქვს ყელში მოჭი-რებული, და ჩვენი ლიტერატურა მას ბედნიერად რაცხს, თუმიცა არწმუნებს, რომ მასშინ კიდევ უბედნიერესი იყო, როცა სელ-ფესში ბორკილიც გაფრთილი ჰქონდა, როცა „სულის მეტი“ მას საკუთრება არა გააჩნდა-რა, როცა მისი მოკლეა ძაღლის მოკვლასე უფრო იათად დაუჯდებოდა ყოველ „დიდკაცს“ და როცა წინიღვან დასათხრელ თავლებს მას უკანიდგანა სთხრიდენ. ყველა ამავების დამტკიცება ბიბლიოგრაფიულ სტატიაში შეუძლებელი საქმეა; მოვიყვან მხოლოდ ერთ მაგალითს. თითქმის ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთსიღვან იწერებიან სიღარბეს და სიღატაკეს გლეხისას, რომელიც ღმერთს თაყვანსა სცემს თუ კი დღიური ლუკმა პური არ შემოაკლდა, ტანსე ძველი შალის ჩოსა და ფესზე ქალამანი მანც არ შემოაცვდა, და თვითონაც კარგათ ვიცით, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში გლეხის ბოსელი სასახლედ გამოჩდება ჩვენებური გლეხის სასლთან, რომელსაც არც ბუხარი აბადია, არც თანჯრები და არც იატაკი. ყოველივე ესე კარგათ ვიცით და ვსედავთ, რომ მებატონის გადასასადს გარდა ჩვენ გლეხს საზოგადო და სასელმწიფო გადასასადიც არ აკლია; მაგრამ ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურა, ნაცვლათ მისა, რომ საზოგადოებისთვი-

საც და მართებლადისთვისაც გლეხობის ნამდვილი ეკონომიური მდგომარეობა დაენახებინა, გვარწმუნებს, რომ ჩვენებური გლეხი ბევრად უფრო მდიდრათა სტროფობს, ვინამ გგონათა.

რომ ეს ჩემი სიტყვები მკითხველმა ცილის-წამებათ არ მიიღოს, უმოწილესად ვსთხოვ, გადაავლას თავალი „ივერის“ 1877 წლის პირველ ნომერში დაბეჭდილ სტატისა: „საქართველოს მატინე.“ აი რას ამბობს ეს უუწინაღი, გამოსვლისათანავე, წინასიტყვაობის შემდეგ: „ტიფლისის გუბერნიის გლეხობას წელიწადში მოსდის ღვინო“ (სეტყვისაგან წინასედს გარდა) „94,837 საშალნე და ცოტა მეტი... სულზე ოც-და-ორს თუნგზე ცოტა ნაკლები.“

„სულ ტიფლისის გუბერნიის გლეხობის სულადის მოსავალი საწყვავისა და უწყვავისა ერთად“ (სათესლეს და წინასედს გარდა) „შეადგენს 5517,677 კოდს“... სულზედ რვა კოდს და ორს თუთზე ცოტა მეტს.“

„1877 წლის რუსულ კავკასიის კალენდარში მოსსენებულად, რომ მთელის გუბერნიის მოსავალს (მასსადამე არამც თუ გლეხობისას, არამედ თავად-ანსაურობისასაც) შეადგენს ღვინო 2297,800 კედრას,“ სულზე ათ თუნგ ნახევარს, სულადი (სათესლეს გარდა)—1574,846 კოდს და სულზე სამ კოდს და ერთს თუთს.“

შემდეგ განავრძობს ეს პატივ-ცემული და პატიოსანი უუწინაღი: „ამას რომ დაუჭეროთ გამოვა, რომ ჩვენი გუბერნიის სალსი, თუ წუუჩვილით არა, შიმშილით მანც აქამდინ უნდა ამოწვევტილიყო, ან არა და ღვინოც და პურიც სსვიდან უნდა ეზიდნა ყოველ წლოვ. ეს დაუჭერებელია, იმიტომ რომ სსვიდამ მოტანილს სასუიდელი უნდა, და ჩვენს

გუბერნიას, თუ ღვინო და ზუჭი სსკიდამ უნდა ზიდოს, სსკა-
რს აქვს, რომ ის გაყიდოს და მის ფასით ზუჭის და ღვინის
აუცილებელი საჭიროება მოიკლას.“

ასლა სომი ჭსუდავით, მკითხველო, ქართველი გლეხი კაცის
სიღარიბეზე რა რიგ შესტკივს? გული ამ სიტყვების დამწერ
ლიტერატორს. დაწმუნებული ვარ, რომ ამის წაკითხვა გა-
განსენებსთ თქვენ კატორჯის ლიტერატურულ მოქმედებს. გა-
ნა ისიც ამასვე არ ამბობს რუსეთის გლეხებს? რუსეთში ეს-
ლა ყველა ერთ-სმად იმასის: გლეხობა სიღარიბით დაცემული.
და წელში გაწყვეტილია, სიმძილი ბოქაუღივით კარზე უდგას,
სუფს ამბობს, და შლავათი უჭირვებათ; კატორჯს კი დაუყი-
ნია: რას ამბობთ? ჩვენებური გლეხი ღარიბი სრულებითაც არ
არის და არც შიმშილის იცის-რა, ეგ სულ—თქვენ (ლიბერა-
ლული მწერლების) მოგონებათ: თქვენ გინდათ საღსში შფო-
თი და ამბობს ჩამოაგდოთ. აი ამასვე იმეორებს ჩვენ
დღემდის ერთად-ერთი ყურნალი „ივერია.“ კორჩესპონდენ-
ტები აწმუნებენ, რომ ჩვენებური გლეხობა მეტად ღარიბიათ,
ესევე სჩანს 1877 წლის რუსული კალენდრისაგან. „ივერია“
კი, რაც ძალი და ღონე აქვს, სცდილობს დაგვარწმუნოს, რომ
ჩვენი გლეხობა მეტად უკეთა სცხოვრობს, ვინემ გგონიათთ.
თუ კი ამისთანა ლიტერატურის სმას გაუგონებდა, განა არ
შეეძლო მართებლობას ეთქვა ჩვენებური გლეხებისათვის: ჭო,
რადგან მეტი შეგძლებიათ, ვინემ მეგონა, მეტი გადასასადიც
უნდა იძლიოთ. მაგრამ, მადლობა დმერთს, მართებლობას,
მგონია, არ მიუტყვიას ყურადღება ამ ქანტაზიური ანგარი-
შისათვის და სასულემწიფო გარდასასადის მომატებით (СЪ ОД-
НОГО ВОЛА ДВУХЪ ШКУРЪ НЕ ДЕРУТЬ) არ გაუმწარებია
უმისოთაც გამწარებული სიტყვსლე ჩვენის გლეხი-კაცისათვის!

მე ჩვენი ლიტერატურის სასოგადოდ განსილვას ან შევ-
დგომილვად და მხოლოდ მისთვის მოვიხსენე ეს მიმართუ-
ლება, რომ მკითხველები ბევრს აჩანს მოკლედნენ იმ „იკუ-
რის“ რთი ნომრისაგან, რომელნიც შეერთებულმა რედაქციამ
მიუძღვლია თავის ხელის მომწერლებს ბედნიერ დღეს — ახალ
წელიწადს. ერთობ მტირე სამკვლეიერია და (ღმერთმა ნუ ინე-
ბოს!) ვაი თუ დაგვეკვებოს!

თუ რომ გვიან, ხოსიან, მსალიც კარგი სორციაო — ან-
დასაა. ჩვენ ლიტერატორებს, ალბათ, ეს ანდასა ჭკონებიათ
სახეში, რომელსაც შარშანდელი დეკემბერის ნომრისა და წლე-
განდელი იანვრის სტატიები უწერიათ. თუძცა ეს მსალი თან
ერთობ უძარლოც არის, რაღა გაეწეობა, უნდა განვიხილოთ
ურეკია თუ არა შიგ, ოდნად მანც, რამე ჭკუა-გონების მსაწრ-
დობელი.

შარშანდელის წლის დეკემბრის ნომერში, სხვათა შორის,
დაბეჭდილია რთი ნათარგმნი: ერთი მოთხრობა — „ფეოდალის
აღზრდა“ სრულად და მეორე რომანი „ივანს“ დასასრული.

„ფეოდალის აღზრდა“ (ნათარგ. რაზიკაშვილისა).

როდესაც (1789 წელს) საფრანგეთში მოხდა დიდი
რევოლიუცია, რომელმანც დაამხო იქაური ფეოდალური მო-
ნება, საფრანგეთს თითქმის ყოველ დიდ კერობიულ სახელ-
მწიფოებში აღმოუჩინდნენ დაუძინებელნი მტერნი. ერთი ამის-
თანა მტერთაგანი და მონების ერთგულ მეგობართაგანი გას-
ლანვსთ „ფეოდალის აღზრდაში“ გამოყვანილის ზოგფიერდის
მოხუცებულნი შავა. ამ ბერ-გაცს გულის უკლავს ფეოდალური
წყობილების დამსობა, და, რადგან თვითონ ცალი ფეოსი სამა-
რეში უდგია და ველარ ჩას მოესწრობა, ყოველივე დონისძი-

ებსა სმარობს ზოგჯერდის ფრანცუზებთან მომხადებისათვის. სასწავლებელში შეეყვანა მდის თვითონ ასწავლის შვილი-შვილს სსკა-და-სსკა საგნებს. საწმენოება ამ მოხუცს მარტო დაბალი სალხისათვის მიაჩნია საჭიროდ; კეთილშობილი კი მარტო სსკის დასანასკად, განგებ, უნდა აღვიარებდეს რომელიმე საწმენოებასა.

ყოველივე, რაც კი საუკეთესო რამ არის ქრისტეს სწავლადში და რაც შეადგენს ამ სწავლის საძირკველს და ბერჯეს, იმას არ მოწონს და უკმადავს ჰასტორს—ჩემს შვილი-შვილს სულ-გრძელობასე და სიყვარულსე არა უთხრა-რათ. ეს ქველის მოქმედებანი იმას მიაჩნია საჭიროდ შავი სალხისათვის, რომელიც მოთმინებაში და მონებაში უნდა აღიზარდოს და არა მისთანა კეთილშობილისათვის, რეგორიც ზოგჯერდი იყო. მაგრამ განა სულ-გრძელებად არა ეძარს, რომ ეს მოხუცებულ კეთილშობილებს სააქაოს აჯერებს და საიქიო მთლად დაბალი სალხისათვის დაუთმია?!

უცხო ენების შესწავლა და განსაკუთრებით ფრანცუზული ენისა ძლიერ საჭიროდ მიაჩნია თავის შვილის-შვილისათვის. უჩხვეს ისე შეეჩვიე ფრანცუზულად ლაჰარაკს, რომ ფრანცუზებს მათი მამულის შვილი, ნამდვილი ფრანცუზი ეგონათ და ნემცად, მტრად ვერ გიცნანო; მაშინ შენი მტრის, ფრანცუზების ყოველივე ასავალ-დასავალს გაიგებო და მათი დამარცხება გაგადვილდება. მოხუცებულის აქედან სიკვდილის უკან ზოგჯერდი გაელაშქრა საფრანგეთში 1848 წლის რევოლუციის გასულეტად. იქედან დაბრუნებული მუდამ იმას სწუხდა და სჩიოდა, რომ საფრანგეთი ჰოლშასაკებ არ გაუნაწილეს მოსამხდვრე სასულდმოიფოებს: იტალიას, პრუსიას და შვეიცარიას.

მოკლედ გამოთქმული შინაარსი ამ მოთხრობისა ამით თავდება. აქედან მკითხველი აღვილად დაინახავდა, რომ ზოგოფიერდის აღსრულა შესასრებელი ყოფილა; ცხადია, რომ ამასრებით აღსრდილი ზოგოფიერდი, ცუდი მამულის შვილიც გამოვიდოდა და კიდევ უარესი ადაშიანი და ქრისტიანი. ამ მხრით ეს მოთხრობა მოსაწონია. მაგრამ ახა ერთი მიბძანეთ, რა იცის ჩვენმა მკითხველმა, ან გველოვები ვინ იყვნენ (რომელნიც ძლიერ სშირად იხსენებდნენ ამ მოთხრობაში), ან რა მტრობა სჭირდათ ზრუსიელებს ფრანცუზებისა, ან იეოდალური მონება რით ან ვისგან დამარცხდა. ყველა ესეები სრულებით გაუგებარია ჩვენებური მკითხველისათვის. მასთანავე ამ მოთხრობის ნათარგმნის ენაც გვარაინი მიძიქა, რომ მკითხველი მიხვდეს მანაც რასაც კარგათ ვერ გაიგებს. ვაი თუ კეთილის მაგიერად ბოროტი შედეგიც ექნეს ჩვენში ამ მოთხრობას. იქნება ზოგიერთმა ჩვენმა კეთილშობილებმა, რომელთაც ბევრი იეოდალური თავისებებები აქვსთ, კიდევ იფიქრონ, რომ ქრისტიანობრივი მოყვასთ მოყვარეობის სწავლა და სხვანი მათთვის საჭირო არ არიან, და იმავე გზას დაადგენ, რა გზასედაც მოხუცმა იეოდალმა თავისი შვილის-შვილი ზოგოფიერდი დააყენა.

„იზა.“

ამ ნათარგმნის შინაარსით არ შეგაწუხებთ, მკითხველო, ნუ შეშინდებით. რომ არ ვაქო ვი არ შემიძლიან. ნასადილეკს მსარ-თემო წამოწოლილის, უსაქმო ემაწვილი ქალ-ბატონისათვის საკითხავად სწორედ რომ ჩინებულა. ფანტაზიით არაბუელს ზღაპრებს მოგაგონებსთ. თუძცა ამ რომანს „იზა“ ჰქვიან, მაგრამ რომანი თითქმის მთლად ერთი ქალ-ვაჟის, მო-

რისისა და სესილას აშოკონას. ეს კიდევ არაფერი; მაგრამ ერთი შესანიშნავი სასიათიტო აქვს, ამ რომანს, რომელსედაც უნდა ვსთქვა რამოდენიმე სიტყვა. არიან იმისთანა მწერლები, რომელთაც ჭგონიათ, რომ თუ ადამიანი კარგია და რამე საქმეში კეთილი და ჰატიოსანია, ყოველთვის და ყოველისთვის, უეჭველად ამისთანა იქნებაო, და არავითარი ნაკლულეკანება იმას არ ექნებაო; ერთი სიტყვით, კაცობრიობის ერთი ნაწილი მიაჩნიათ ანგელოზებად, სხვები კი წყუელ-ეშმაკებად. რასაკვირველია მეტად დიდი შეცდომილებაა. ადამიანს გარემოება ბურთივით ატრიალებს, მაგ. სადაც კაცს მართლის თქმისათვის ენასა სჭრინა, იქ გასაკვირველი არ არის, რომ სიამართლე ვერ გამოვსთქვა, და ერთსულ მანც უკუღმა გაწირვინან; ამას გარდა რაც უნდა ჩინებულნი კაცი იყოს, ყოველთვის იზრუნე იმის მოქმედებაში რამე შეცდომას რამე ცუდს—შეუცოდებელი მარტო ძალა ღმერთია, დედა-მიწაზე კი არავინ.

ეს რომანი ნამდვილ ჰარისის ცხოვრებას და ცოცხალ ადამიანებს კი არ გვიხატავს; არა, სწორეთ რომორც ზევითა ვსთქვი, ანგელოზებს და ბოროტ-სულებს. ბოროტ სულად გარყვნილად, მოღალატედ, ანგარებით კაცის მკვლელად გამოყვანილია თვით იზა და შემდეგ მისა მისი საყვარელი გუდაარი. ანგელოზების თვისებისანი არიან: მოჩისი და მისი საყვარელი და შემდეგში ცოლი სესილა; და ერთიც ზოლიციის მხსრეკავი, მხვერავი, გიურე. არა, ეს მარტო მივარველ ანგელოზათ კი არა, მთავარ-ანგელოზათ არის. სწორედ გამოსატული. ყოველს ბოროტს, რაც კი ხდება რომანში, ისა სთრგუნავს და ყოველი კეთილის სელის შემწყობი და ძალამ იზა არის. ნეტარ სსენებულის მესამე განყოფილების ამბის

მცოდნე ადვილად წარმოიდგენს რა სიკეთისა და სინათლის მოტუნაჲ შეუძლიანთ ამ მზვერაკებს. აგრეთვე საფრანგეთში, ნაპოლეონ მესამის მართებლობამ გუნდათ დაასია საფრანგეთს მზვერაკები; ისინი მართებლობას თვალებათ და ყურებათ გამოეხსნენ, მართებლობის ყოველივე წინააღმდეგი სიტყვის რაგონებასა სცდილობდნენ, მართებლობის მძლავრობის და ბოროტების ყოველ დამამარცხებელ მოქმედებას სვერავდნენ და მთავრობას ატყობინებდნენ. არა თუ საზოგადო მოქმედი პირი, ვერძო გაცივ ვერ გადურჩებოდა ხალხე მათ ღამით ნაძალკვად წვევას. ყველანაე ეჭვი ჰქონდათ, თითქო მთელი საფრანგეთი საფრანგეთისავე მოლალატე გამსდარეფოს, ყველას თვალ-ყურს ადევნებდნენ და გულში უძვრებოდნენ. თუმცა დაიფარული დანაშაულობისა და ბოროტების აღმოსაჩენად ივვენ და ნიშნულნი, ძაგრამ ბოროტებას თვით სთესავდნენ ყველგან, სადაც ეი ფეხს შეადგამდნენ. ამისთანა მოქმედებისათვის, ტრანცურსებმა უპივიით შეიძულეს ეს მზვერაკები და დღეს დიდის სიმძულვარით და ზიზღით მოიხსენებენ იმ დროს, როცა იმათში ადამიანის ღირსების ამ ნაირი დამამცირებელი წყობილობა მოქმედებდა. მზვერაობა არ გაიტანს არც ნათესაობას, არც ნაცნობობას, არც მეგობრობას, სულ-გრძელება და სიბრალული ბოკობათ მიანინა; ძლიერს და სუსტს, კაჲ-კაცს და დედა-კაცს, ღრმა მოხუცებულს და ნორჩ ყმაწვილს, დედ-მამას, ღვიძლსე ნადებ და-ძმას და ვიგინდაჩა უცნობს—ერთნაირივე უსულ-უგულობით აძლევს სასტიკს და უწყალო საიძღუძლო მსაჯულებას. და რასაკვირველია ყოველი პატრიოსანი პუბლიცისტი ამ უცნაური სენის დათრგუნვის მოკალეა, რითიც ეი შეუძლიან—სიტყვით თუ საქმით. მის მაგიერ, რომ ჩვენს ლიტერატურას დაენახებია თავის მკითხველებისათვის

ეს სასიზღვრე სენი, „ივერია“ თარგმნის იმისთანა საძაგულ წომანს, რომელსაც საფრანგეთში ბონაპარტის მომხრეების და კლერიკალების მეტი სულს აწვინ მოჭვიდებს და რომელშიაც პოლიციის მსუკრავი გიურე გამოყვანილია უმანკო ტრედად. ამისთანა კაცზე გვითითებს „ივერია“, და თითქმის გვეუბნება: „აჭა კაცი“ მას წაბაძეთო! ნეტავი თუ იზრინოს ღმერთმა, რომ ჩვენი მწიგნობარნი და ფ... ფილოსოფოსნი ოდესმე გონს მოვიდნენ და კარგისა ავისაგან გაჩვენა შეიძლოს!

„არის ადგილი“ (ვ. მ.).

ჩინებული პოეტის ჩინებული ლექსი გასლავსთ, იმავე „ივერიის“ წიგნში დაბეჭდილი და იმერთა ნამღვინევი. იმერნი ძღვნისათვის აუარებელ მაღლობასა სწირვენ უფ. ვ. მ.; მაგრამ ეკედრებიან ერთი თსარუნა აკვისრუფეთო. თუ შეიძლება ოდეს გვიანგარიშეთ: 1) ჩამდენ ოქროთ ეღი-რება ის აადგილი“ და რაც იქ განძიარ, 2) ვისი და ჩამდენი კაცის სულით არის ყოველივე ეს საუნჯე შექმნილი, 3) ჩამდენი ჩათვი ოფელი დაღვრილა ამ განძის მოპოებაში და 4) ჩამდენი დღიური მოიწყოდა იმ ფილითო.

„ადოკატები“ (თხ. რაფაელ ერისთავისა).

აჩა მგონია, უწინდელ ჩვენ მდივან-ბეგებს და უხასტვის უფროსებს (уфакт. на у.) იმოდენათ ენოსთ სალხისათვის და კერძოდ გლეხები იმოდენათ შეკვიწროებინოსთ, როგორც ახლანდელ ადოკატებს.

მდივან-ბეგს ან პურით შეიჯერებდი, ან ღვინით, ან ორ-ფეხი და ან ოთხ-ფეხი ცხრკელით; ან ხეწნა გაგივიდოდა, ან მუქარა. ადოკატის მასხეში თუ გაები, როგორც მ-

გეხსენებათ, ადარც ერთი ესა საშუალებს არ გემოგადგებს? სანამ იუფს არ დაგინასამს, გზადანბნეული რომ გნასოს, ადგოკატი გზასაც არ გასწავლის წყალში რომ იღრჩობოდეს. თოკსაც არ მოგაწოდებს. და საწვალ ჩვენ გვლესს ქქს ან სულ არ გაჩნია, ან არა და ბეკრი, ბეკრი, თუ ობოლი მანეთი შიგ უგდია. ეს ვიდევ იქით იყოს. ადგოკატებმა ნამუსი და პირის წყალი სულ დაუმხვეს ჩვენს გზენათლებელს ხალხს. მძა მძასე აჩივილეს, სუილი დედ-მამას და დედ-მამა შვილს. სიმართლეს სისულელე დააჩქვეს, სიტრუე და ფრცის-გატეს ჩადის ფასად გახადეს. მამსადამე ლიტერატურის ვალი იყო ემხილა ყოველივე ესე ადგოკატებისათვის, ეჩვენებინა ნამდვილი მათი დანიშნულება და ხალხისათვისაც დაენახებინა ადგოკატების ნაკლულევანება. ამისთანა მიმართულებისას არის სწორედ რ. ერისთავის კომედია „ადგოკატები“ და ამ მიმართულებით მოსაწონიც არის. ნათეკმადლი სოლომონი უკანს-გელ სუთ მანეთს ანთმევს საწვალ გლესს და უწერს არძას, რომელსაც ემძავიც ვერას გაუგებს, და რომელიდგანაც, რასაკვირველია, არაფერი არა გამოვა-რს. მქორედ იღებს ერთი თავადიშვილს საქმეს, შემდეგში იმას მოწინააღმდეგესაც ანთმევს იუფს და საქმესაც იმას მოგებინებს. როგორც საზოგადო ამრისა ამის მეტი ნაკლულევანება არა არის-რს გამე-უვანილი სოლომონის ხასიათის აღწერაში. სოლომონისა და მისი ამხნავიყვან ერთმანეთის გინებას ცოლის შერთვაზე სოლომონის საჯადი და სხვა მათ შინაგან ცსოკრებას შეესება და არა საზოგადოებას. მიმართულებას ვარდა ეს ვბ-ესა ძლიერ ნაკლებია: სპშივე მოქმედებს ისე მადრთ არიან ერთი ერთმანეთზე მიეკრებულბ, რომ თითქმის არაერთარნი კავშირი არა აქვსთ. მთელი პხესა იმ უწინდელ სზანსა ქტავს,

რომელსაც სსკა-და-სსკა უგერი ჩბთის ნაჭრებისაგან ჰქვია ვადენ
 ხალმქ უწინ ჩვენში. ერთი სიტყვიცა, ამ თხზულებას, რომ
 გოტც მისას, შუშვენის რუსული ანდასა: ни Богу свѣчка,
 ни чѣрту кочерга!

„ვანათლება და ეაქრობა“ (ი. როსტომიშვილისა).

ვაი, შენ ჩემო თავო, „ჩვენი“ მეოთხე-ხომრის-გან
 სილვა კინაღამ არ გავათავო! მინადამ არ დამაუწყდა მიმესაგებინ
 ნა მკითხველებისათვის, რა საკვირველი წამალი გმოუგონია
 როსტომიშვილს. ამ უკვდავების წყალსა ჰქვია სასულად ერთად
 ეაქრობა და ვწყობია უ-როსტომიშვილს „ვანათლება და
 ვაჭრობაში.“ გე რა თვისებისა ჩინს ეს წამალი ვსთქნათ
 ჩვენ გვეულება ეწოდება „დვცემული და გავკანსებული ქვეყანას“
 ამ ქვეყნის მცხოვრებნი დგანან ან ჩქა-იქ გაფანტულ ქოსებში
 ან მიწურებში რომლებშიც მთელის წლის განმავლობაში არ
 იცვლება დამალი და მფრთხელებული სჭაუბრე საწულათ მათში
 მცხოვრებლებს „წარბიელი სველი დედა-მძწა აქვსთ, უფიცრობთ,
 უტახტობთ; ქვეშ-საგები ასეთი გაქონილი და დაფლეთილი,
 რომ ეკრტვი გაჩრეკთ, ახლობის დროს რა თურისა-უნდა
 უოფილიყო...— და მრავინდომეთ ამისთანა ქვეყნის უფესზე
 წამოყენება და აგვაგება, დამისტავის საჭირთა მსოფლოდ, რომ
 ანა დავსოკოთ-რა და რა შეიძლება მალე შექადეთ ამ დაგ
 ცემული სალსის წამლობას! ამ წამლობას არ ეჭირვება სარაფინ
 თარი განსაკუთრებით სჯამება, თვით ჩვენვე მოსწავლეა
 მღვანესებთ...“

ამ სასოფადლების სენის განკურნებას იმისკე ვიჩრევს უ-
 როსტომიშვილს, ნაცვლად მისა, რომ თვითვე უფიქროსი
 ცალკე უფლობდეს, რაც ჩამ მისთვის საჭიროა და მთელი

სოფელი კრთაღ უნდა შედგეს და საზოგადოდ მოიტანოს სავაჭრო: ჩითები, ჭურჭლები, მიწის სწმუშაო იარაღი და სხვები, რომ კერძო ვაჭრებს თავი არ გაატარებინონ. კარგი და პატიოსანი! მაგრამ ამითი შეგობლიანთ უ. როსტომიშვილს, ღატაკი და „გაკრანებულნი“ საქართველო აღადგინოთ? გთხოვთ აბა მოიხსენოთ ჩემი ანგარიში. პატივცემულის „ივერიის“ (1877 წლის № 1) ანგარიშით ავ-კარგათ თვითო ქართველ გლეხს მძისდის წელიწადში სულზე სულადი (პური, ქერი, თევზი და სხვ.) 8 კოდის და 2 თუთი, ღვინო — 2 თუნგი გამოდით ამ ანგარიშიდგან საბატონო გარდასასადს მხოლოდ 2 კოდ სულადს და 5 თუნგ ღვინოს — დაჩეხა 6 კოდი და 2 თუთი სულადი და 17 თუნგი ღვინო. წარმომადგენეთ, რომ ჩვენმა გლეხმა წელიწადში საჭადა მარტო 3 კოდი და 2 თუთი სულადი იკმაროს, ღვინო კი წლიდგან წლობადის წვეთიც არ დალიოს. დაჩეხა, როგორც მოგესვენებათ, 3 კოდი სულადი და მთლად 17 თუნგი ღვინო. თევზი და სხვა რამ ბალახურდო სულ სომბლად (პურათ) ჩაგადეთ და ანგარიშეთ კოდი პური სამ-სამ მანეთად (სულ რძინაზნა შომ არ იქნება, რომ მეტათ ელიროს) და თუნგი ღვინო ათ შურათ. გამოვა რამ ჩვენი გლეხის წელიწადში სულზე ნაღდი შემოსავალი 17 მანეთ ნასეკარი ყოფილა. გამოდით ამ თუთიდგან ტყისა და კზომს იჯარათ, მჭედლის და სხვა საზოგადო გარდასასადათ მარტო 2 მანეთ ნასეკარი; დაგრჩებათ 15 მან. ასლა წარმომადგენეთ, რომ გლეხი კაცის შვილმან, რომლის მაგიერათაც, ვსთქვათ, მისი შინაურები მიუშაობენ, შოინდომ განათლების მიღება (თუ გლეხებისათვის ანა-ბანას მეტი სხვა სწავლა საჭირო არ არის?). თქვენ, რა საკვირველია, გკონიათ, რომ წელიწადში თხუთმეტი მანეთი

(ვიწივს გარდა) მოსწავლეს თბილისში ვი აჩა ვეტყობურდშიაც ეუფა. გვინათ, უეტკელია, რომ ეს თუელი (15 მანეთი) უმწვილს საშუალ სასწავლებელში ვი აჩა უნივერსიტეტშიაც შეასრულებინებს სწავლას. მაგრამ სწავლისა და განათლების მაგიერ თქვენ იქნება იმ პრიალა ჩითებით გნებავდეთ „ასუვა-ვოთ“ ქვეყნა, რომელიც საგარეჯოში თურქე ალახი სამ შა-ურათ იყიდება?!...

აჩა, ბატონო როსტომიშვილო! თქვენ თურქე სალსთან ძლიერ დასალოკებული ბძანდებით, კარგათ იცით მისი მდგო-მარეობა და დამიჯერებ, რომ ზემო მოყვანილი ანგარიში კიდევ მეტია. ჩვენებური გლეხის წლიური შემოსავალი იმაზე ბევრათ ნაკლებია, და აჩავითარ შეერთებულ ვაჭრობას ამ სალსის თესზე დაყენება არ შეუძლიან, თუ გინდ უოკელივე გარდასასადისაგანაც რომ განთავისუფლდეს. ბევრისაგან ბევრი შედგება—ეგ უეტკელია, მაგრამ ბევრს დაკმაყოფილებაც მეტი დასჭირდება. მილიონი აბაზი, რასაკვირველია, კარგა ძალ თუელს შეადგენს; მაგრამ, რაც უნდა იათად იყიდოთ, მილიონ ჩოსას ვი აჩავინ მოგცემს ამ თასად და თუ თქვენ „ამსა-ნავობას“ მილიონი ჩოსა სჭირდება და გლეხი ჩოსისთვის აბაზის მეტს ვერ შეაქვს, — უეტკელია ვინმე შიშველი დარ-ჩებათ.

ჩვენი სალსის მდგომარეობა თუ ალავე იმისთანა აჩის, როგორსაც თქვენვე სწორთ თქვენ სტატიაში, აბა მანინ როგო-რია შეიქნება, როდესაც გლეხის ღჯასი იმდენად გადიდე-ბა, რომ სულზე თვითო წკადი მიწის მეტი ალარ ვასკდება? და ან რა უნდა უშველოს იმას მანინ თქვენმა შეერთებულმა ვაჭრობამ!

აგრე სასწაულები მრქმედი და ხალხის ცხოვრების წინ წამწეკელი რომ იყოს ეს შეერთებული ვაჭრობა მხუ, უკეთა ვთქვას, *потребительная ассоциация*, განს სხვა ქვეყანაში ვერ მოახერხებდნენ იმის დაწესებას. განსაკუთრებით რუსეთს და ბერს სხვა ევროპის სახელმწიფოებს, რომელთა უკუკე-ლია გაგებონებათ, ძლიერ აწუხებსთ დღეს დაბალი ხალხის სიღარიბე, და აბა რომელ პუბლიცისტს უთქვამს იქ შეერთ-ბული ვაჭრობათ მოვსობით სიღარიბესა? მართალია, ზოგ დიდ ქალაქებში, სადაც ქაზნები ათასობით და ათი ათასობით ამუშავებენ ხალხს, ამისთანა შეერთებულმა ამხანაგობამ საკ-გებლობა დაწახვა ყველას; მაგრამ ნუ დაივიწყებთ, რომ ქა-ლაქისა და სოფლის ცხოვრება სულ სხვა-და-სხვა არის. მო-ქალაქე, დიდი თუ პატარა, რომელს მდიდარი ისე ღარიბი, წლიდგან წლობამდის ხალხი იუფლითა სცხოვრებს? იქ უოკელ ცისმარე დღეს მუშა ხალხი უოკელივს, რაც ჯი მისთვის ჭა-ჭირთა, ყიდულობს, — და, რასაკვირველია, რასაც უფრო ცე-ფად იყიდის, მით მეტი დარჩება და უკეთაც ციხროვებს. სოფელი კი უმეტეს ნაწილად და თითქმის მხოლოდ თავის ნაწარმოებითა სცხოვრებს, საყიდელი ძლიერ მიცირვსაქვს (განსაკუთრებით ჩვენში) და, უკუკელია, სავაჭროს სიძვირე და სიაფე ბერათ ვერ შესცვლის იმის მდგომარეობას. სოფლე-ლისა და განსაკუთრებით ჩვენთ სოფელის ცხოვრება, თით-ქმის მთლად წამოხიდებულია მიწაზედ: თუ ცდეს კარგი მი-წა უჭირავს, და თან სახელმწიფო და სავოკადლო სარჯიც, რე აწუხებს, ის სულადგმულია, „მდიდარია“ და თუ არა, ალ-ბი ჩითი სამუშაურათ ვი არა, გრომთაც რომ ტყუადლო და აგრეთვე სხვა სავაჭროც გააიფო, უადგილ-მამულა გლეხი მაინც დატაკად დარჩება.

აწა, ბატონო როსტომიშვილი, როგორც მაგ-მასტერი ბელატს სუჭუჭ თმას ვერ ამოგვრის, ისე თქვენი წამლობა საქართველოს სიღარიბეს შინს ვერ ამოუფხვრის! თქვენი წამლობით ზოგიერთს ცოტა ესაღვათება, ეგ უეჭველია; მაგრამ სენი მაინც სენად დარჩება კმანადი, სანამ მეცნიერებს არ დაუჯერებთ და სხვა წამლობას არ შეუდგებით, იქნება მეცნიერებისაგან ნახევნები წამალი უფრო ძვირათაც დაგვიჯდეს და უმწარესიც იქმნეს, მაგრამ რა გაეწეობა—ხომ მოგესსენებათ, ზოგიერთი სხეულება უაპროცედოთ არ განიკურნება!

„ბალჩისარაის შადრევანი“ (ჰუშეინილამ გადმოთარგმ. თ. მის. ბირთვ. თუმანიშვილისაგან).

ქალაქი სწორეთ რომ დაღოცვილია! მშობინებაში უღრუბა-ივერის, მკითხველებს არ დაუგარდება „ივერის“ რედაქციამ ეს ძლიერ გარკვეთ იცის და ჩასაც სელს მოაგლებს, ბეჭდავს თავის ჟურნალში. ახა ერთი მიბძნეთ, რისთვის და კისთვის არის საჭირო ჩვენს ჯერში ჰუშეინილამ ნათარგმნი და მთელს ოც-და-ოცა გვერდზე გალექსული ბალჩისარაის შადრევანი? მართალია, გიმნაზიის შავირდსაც გაუგონია, რომ ჰუშეინი გამოჩენილი მწერალი იყო რუსეთში, გაუგონია და იცის, რომ იმდენი ფაქტია არც ერთს ზოეტს არა ჰქონებია, რუსის საზოგადოებაზე, მაგრამ ზოგიერთმა შავირდმა ისიც უარკვათ იცის, რომ ბეჭდი და თითქმის უმეტესი ჩაწილი ჰუშეინის თსულები სა თავისი მარგალიტის ენით არის შესანიშნავი და არა მათში გამორთქმული ხმრებით, იდეებით.

„ბაღისარაის შადრევანი“ ჰუშენის ერთი უსუსტესი თხზულებათაგანია. — სანის ჭარბეს, რომელშიდაც სხვათა შორის სცნოვრებს ერთი ქართველი ქალი ზარემ, მიემატა ერთი მშენიერი პოლშელი ქალი მარია. ხანმა მალე აიყარა გული თავის უსაყვარლესს ზარემასე და შეიფარა მარია. მოშურნე და გულ-დამწვარი ზარემა ჰკლავს (ან სხვას აკლავს ვინებს) მარიას. ამ დანაშაულობისათვის თვითონ ზარემას წყალში აგდებენ, მოკლედ გამოთქმული შინაარსი ამ თხზულებისა ეს გაქლავსთა მართალია, ბაღისარაი, ბაღები, შადრევანი და ბუნება მშენიერად არიან აღწერილნი. ამ თხზულებაში, მაგრამ მოქმედება სრულებით არა, სჩანს. რა თქვიღ. მოქმედნი პირონი ძლიერ სუსტად არიან დახატულნი. დარჯვის ხრკას ვარდა არც ერთი სასიათი სერიანათა არ არის გამოყვანილი. რაც შეეხება მარიას და ზარემას, მათ სასესთითქმის სრულებით ვერ წარმოიდგენს მკითხველი. ამარიაზე მხოლოდ ეს ვიცით, რომ ახლად მოყვანილი დიდს მწუხარებას ეძლევა და ღოცულობს, და ზარემასე — რომ დედა მისი ქართულად ლაშარკობდა, თვითონ კი სამშობლო ენა დაიწყო. — სხვა არაფერი. თვითონ პოეტო რომ არ ვკარწმუნებდეს, ვერც მარიას პოლშელად და ვერც ზარემას ქართველად ვაძინ ვერ იცნობს. სასულიც რომ რაღაც წინებულე ჰქვიან ამ ქარვთველ ქალს — ზარემას. თუ შინაარსით ასე ღარიბი ეს თხზულება, ნეტავი ჭიფოდუ, რას დახარბებთ ჩვენ ღოცურატორები, რომ დაუბეჭდავთ ჟურნალში ამის ნათარგმნი? —

თუ რუსეთის მდგობარეობის გაცნობა ქსურდა «ძვერისს» განა ჰუშენის მეტს კვლარავის მიაგნო მაგრამ «ძვერისს» შეუძლია ინუგემოს მით, რომ ეს თარგმანი მეტად ბევრს წაუ-

ბიბლიოგრაფია. ბიბლიოგრაფია. ბიბლიოგრაფია. ბიბლიოგრაფია. ბიბლიოგრაფია.

კითხვას, ეს ბევრნი განსჯიან: განსჯენებო, თუ არა მთარ-
გმნელი კორნეილი და მესტანჯული ბიბლიოტეკისთვის
«სხვა-და-სხვა გვარი ქორწილი». (ე. გაბაშვილის).

ეს სურს რაღაცე სურათი ჩვენის ცხოვრებებზე, თავისის
მართალი და ჭელოვნური აღწერილობით სწორედ სშვე-
ნებს. მთელს ამ უუნაღის ხომეცს. თან ე. გაბაშვილს ენაც
ჩინებულნი ჭკნებისა შინაგანით კი ცოტა დასიძისა ეს სურ-
ათები თითქმის ერთი ხელის გაკრით არა დასატყუენი
და მსატყანი ნაი ვარჯილს ცალ-ცალკე ნაწილებს მკმშენიე-
რებისათვის. ამისთანა ენის მცოდნე მწერალს ცოტა უმეტე-
სი კი მოეთსოვება თან, ღებრს მადლით, დაკვირვების ნი-
ჭიც არ ჭკლებია და მღერ კარგსა იქმს, რომ შემდეგში ჩვენ
ცხოვრებებზე უფრო ერთიანს მოთხრობას სანუ რომანს და-
კვიწრდეს ე. გაბაშვილისა.

„ეკატოლიის მღვდელი“ (რომანი. რელიევი გოლდსმიტის).

მღვდელ მკინა (იმისთანა მოხუცებულნი რომელსა უკ-
ჩიოს სახელი მკელს, აწმყო წასრულს. რაც უნდა განა-ცემით
და ვაგლანთ გაეტარებინოს თავისი სიუმაწილე და რაც უნდა
და ნეტარებაში სცხოვრებდეს დღეს სახლის გინებას და მკე-
ლის ქებას მანტარ მოიშლის, მის გრის. მისი მის-მიხუნი, ეკ-
ტიზოლოგიებსა ჭკიხსულს, მავანს ასსნა ჩემო საჭმე-არა მის
მიმართულებით დაიხულოთ მოხუცებულსა ცნო სწორეთ ესევე
ხსარათი სჭინს, ახლეთ მაგალითად ჭეკრისა მღერის დის,
რომ ამ უუნაღის მწერლები თითქმის ეკელს სახლ-განდობა
არაინ. მავანს ეს სახლ-განდობა სცხოვრებს მკელი ცხოვრე-
ბითა, გმირებათ მინა მკელები და მკელების, მკედრების

სუფი უდგას! თუ ოდესმე ამ უღრავრად მოხუცებულმა ემწვი-
ვილ-აგაცობამ ბაიროლი დაიჭინა ხელში, უჭკველანა, რომ ამ
ბაიროდზე მისი მხმადრთულების ემბლემათ გუბო უნდა იქნეს
დნსატული. ამ გაკვირით გამოსაქმულ ვსრს ოდესმე მკით-
ხველს ნათლად დავანხვებთ, და ვკრ-ვერბობთ მოლოდ კს
მავალითი ვიქმანათ. მთელს მეცნიერებულ საუკუნის ლიტერა-
ტურაში „ივერისა“ ზრ მოსწონებია არც დიკენსის, არც ტე-
გერტი, არც დეორე ელიოტის, არც ვალტერ-სკოტის, არც გ-
უგოსა და ლორე-ზანდის რომანებს, რომ მათი წყალობით
ქართულად მკითხველებისათვის გაქცნო ევროპული ცნობრება
და გონება. მეთუამეტე საუკუნის სამარეშა და უწყნა ჩხრეკა
და მიუგნია გოლდსმიტისათვის. ალბათ ძლიერ მოსწონებია
ამ მიცვალებულს მწერლის თავის ჯიბისი, რომ მეცნიერებულ საუ-
კუნის დამლეგს მის რომანს გვითარგმნის! რადგან ეს თარგმანი
ჯერ არ გათავებულა (ნეტავი არც დაწვებულიყო!), ამისთვის
მისი გარჩევა რიგი არ იქმნებოდა ჩვენის მხრით; გავისხენათ
მოლოდ, რასაც სწერდა განსვენებული ბელინსკი ამ რომან-
ის რუსულ ენაზე გადმოთარგმნის შესახებ: „მარტო მთარ-
გმნელს ეცოდინება, რა საჭიროა ჩვენი ღრთისათვის გოლდს-
მიტის რომანის შესახებ თარგმანს (ეჭვილიდის მღვდელი)
ეს რომანს სრულებით არ შეიკენს ახლანდელ ლტოლვილებს,
და ჩვენი საუკუნის ნამდვილ მიმართ უნებას... ახლად აღმოჩნდა
ფიზიკელი, მისე და მთქმელი ბდამინი, რომელიც უთვალსავე
ნათლად უნდა ხედავდეს და უყვარდეს ჩვენს და ჩვენთ მო-
რეულთ შთამომავალთ სადგური დედა-მამის სახლს ჩვენ მდარ-
წმუნებულნი ვართ, რომ იმინამოთხელსა მდარწმუნებულად
შეცდომილებს მოუყარება ერთად და იტოვას და წმუნებულნი
ვართ, რომ განკუბ ქეშმარიტების წინააღმდეგობა და უნებუ-

რად მისი სდევნა ერთი და იგივე ბრძოლებსა უკვირებო
 ვინ იცის, რა უფრო აწებეს საზოგადოებას: ბრძოლი ადამი-
 ანის მტკრობა, თუ უღიმღამობა, სიყრუეობა, სხელის გაუმძრო-
 ბა და თველის ასვეულობა ბუნებრივ კეთილის კანცისა, რომ-
 ლისაგანაც არც ბაჩი გამოვა, და არც ნიჩბი, ვიძეო რებ-
 რა საჭირო იყო შეთვრამეტე საუგუნეში გამოსული თხზუ-
 ლების ჩხალი თარგმანი? ეკების მთარგმნელსა ქსტოდეს გოლდ-
 სმიტის იდეალი ახლანდელ კაცობრიობას მისცეს შინუშად-
 წასაბაძავად. ღმერთმა დაგვიფაროს ამისთვის იდეალისაგან, და
 თუ თვითონ მთარგმნელსა ეს იდეალი ფავის ცხოვრების გა-
 ნონად დაუდგია, „ღმერთმა შეუნდოს შეცოდებანი მისნი, რა-
 მეთუ არა უწყის, რასა იქმს!“

ღმერთმა ჩვენივე რედაქციასაც შეუნდოს შეცოდებ-
 ნი მისნი, თუ ეს რომ ამდენი შეცოდების შენდობა შე-
 სძლებოვს!

აკაკის „ახალი წლის“ გამო.

ჭინჭველს რომ ფრთები გამოუსმება, ღმერთიც მასინ გბ-
 უწყობდაო და ანდაზა. თვითონის წყრომის ბრძნისაგან ღმერთ-
 ძმა დაიფაროს აკაკი მარკამ მასუგან, რაც მას ფრთასანა ჭინჭვე-
 ლივით დადა-მიწას მომორდა და ქვერში დააწყო ფრენა, მი-
 სი ჩანგიც აწინდელ ხმა ალამ ქსტოდეს რომცა ამ პრაქტი-
 ლელად მიწაზე ედგა თვისი, მისი ჩანგი ხალხის კვებისა და ტან-
 ჯულის მოთქმა იყო, მასინ მისი გესლანბრუნა მომძლავრეთ
 და მხაკრელთ გულში ეკლათ ესობოდათ; მარკამ ახლანდელ
 ღმერთს ეს ხმა ჩან ეშმაკების წაწათ და მან ადგილეთით მო-
 ისმის, ეს უწინდელი ჩვენი შავ-ბუდის ჭირის უფადრ დღეს ან
 რადსაც, პლეშჩეკოვით, მთავისთვის წუწუნებს, ან და სუბრე-

ბუღბუღივით ვარდსა და იას დაძვერის, „ასალ წელში“ პო-
 ეტი ამბობს; ნუ მილოცავთ ასალ წელსა, ბეგრს ნალკელსა ვსვამ
 და მოძვალშიდაც უნდა ვსვამო, ეს ხმა რომ მადლა ჰქარდ-
 გან არ ისმოდეს, ჩვენ დავეკეთებოდით — ვინ არის ეს ხაბ-
 რალო ნალკელის მსქელი და სიცოცხლე გამწარებელი? იქნება
 ეს მწარედ მკვნესავი — სპარალელ ციტოვინი, რომელსაც
 თურმე ჯერ რაღაც შინაური დრამმა გულის უთუთქავ-
 და შემდეგ გასუთები უწყალოდ ტყავს ჯძრობდნენ და
 დღეს, ვეკლასავან მოძულეებულნი, სულაც მოშორებია თავის
 მამულს! ან იქნება ეს მომთქმელი ის ვაჟბატონი ბძანდუ-
 ბოდეს, რომელსაც, მზვერავის ნიჭით შემკულს, მაგრამ თა-
 ვისის უფროსისაგან დაჩაგრულს, მუდამ რაღაც ვაწაწა ადგი-
 ლი ეჭირა, ნეტარებით მოელოდა თავისის მხაგრელების გა-
 მოცოცლას; მაგრამ მისი სურვილის აღსრულებისათნავე მე-
 სამე განუოფილებაც მოისპო და კენიოსი მზვერავი დაგ-
 ვინჩა, როგორც თვეში რიუბე

მასინჯის, ბოროტის და სულელი დედა-კაცის ქმარი
 რაღა? განა ეს ტანჯული კი ნიადავ ნალკელს არა სვამს? იმან
 ხომ სიმდიდრისთვის შეირთო ეს სულით და ხოცვით მა-
 სინჯი, და ამ კუდიანს მზოდთვის მაგიერად თან ტან-მოელო-
 ბაც ისეთი მოჭეოლია, რომ, ძეონი, თვით როკავინც გადაი-
 ცვალოს!

ამათაც ძალიან თუმაძად შეუძლიანთ სთქვან: „ჩვენი ტან-
 ჯვის მომთქმელად პოეტი გამოგვიჩინდაო!“ გული ანაც ჩვენ
 გაგვიკავებია; ჩვენც დიდად გვებრალება ეგელა ტანჯული, მკერ-
 რამ თანაგრძნობა კი ვეკლა ტანჯულისა არც შეგვიძლიან და
 არც გვსურს. ჩვენ მოგვივრის მწარე ცრემლს მსოფლოდ ის ტან-
 ჯული, რომლის კეთილ ლტოლვილებას სელ-თესში ბოროტილი

უყრის, რომლის ღვთიურნი გონებისთვისაც ღოდრ დაუდევსთ და რომლისთვისაც ხელიდამ გამოუჩაღეჯიათ სოცრციელი სს-ტანის დაძირგუნველებ ქრისტეს ჯვარი! გამოსთქეზო, პოეტო, ნათლად ვის ეკუთვნის ჰხლდა თქვენო გული: თქვენსაკე ვი-რადოვან სურვილებს, კერძო ვისმეს, თუ ხალხს? დაწმუნდით, რომ ხალხის ვაებით მკვენსაც გულს ყოველივე უბრალო ტან-ჯულო ბანს ქტუვის, თანე ჭირისუფანდს მტტირლად დაუკდე-ბა, ან მჩაგვრელებს თავის ადრუდებულ სისხლს შეესხამს, მესს დასცემს და სიგვდილს ანატრებს! მაგრამ ვისიც ჩანგი ჩვენი ქვეტრის ცლცხლად მმანხვებს მოსარულ ეურლეებათ, ის ნუ-რასოდეს ნუ მოკლდის ნამდვილ მამულის მოყვარეთ, გონიე-ერთ, მხნეთ და თავ-ტანწირულთა თანაგომხლბას!

„მარშანდელი რუსეთი“ (პ. ფ.—მ.)

ვიდაცა სუმაჩას უთქვამს: რაც სმელედზე ვადა, ეკელა ექიმიან: თუ ავითყოფი გნახეს ეკელა სხვადა-სხვა წამალს გიჩეკოს. რუსეთზე ნამდვილ ბღსრულდა ეს ზნობ: როცა ეს შვე-ყანა შინაგანბ არეულობით, შოლოთით და ამბოხებით სულ-შეწუსებული ესდა, დიდი და შატრა, ყოველი ანა-მკითხე მის მჩხეველო და მკურნალი შეიქმნა, ვარდა იმ პიროთა რა-მელთაც სასელმწიფოს განკურნება მინდობილი ქქონდათ. და წამლის ნაცვლად საწამლავს ასმეკდნენ. თუ კი სმის ამო-ღება შეეძლო ან შეამლებინებდნენ, ანაკინ არ იშლიდა ამ სავანსუ თავის აზრბს ან უაზრობის გამოთქმას. ბოლოს, „იკერნადაც“ ხმა ამოიღო, მაგრამ ისე მოუკვიდა, რომ გორც რუსებო რტუვან: **Горь родила мышь.**

თუმცა ეს პატრივტიკული უურნალო ნაკვთმყოფარი რუსეთისათვის რეცეპტს აღწერ იძლევა, მაგრამ მღაუნდობები თავის მკითხველებსათვის შეეცდებიან, ასე სავინლად რომ დაასრულა ეს უშველებელი სასულძიო და რომ მტასდინა იქის შოთხი და ამბონი, რომელმანც დიდი და მატარა შესძრა და შეაძრწუნა. ივერიისა აზრით, ამ ამბონების მშობელი და აღმზრდელი დედა უსულვესთ მინისტრის ტოლსტოის სისტემა, — რომ ეს ქაშინელი ცხოველი (ამბონება) დედის მუცელში გაისასა, იშვა და აღიზარდა გრ. ტოლსტოის მინისტრობაში, — რომ იმას არც ეკროპიული განათლების მუძე უწოვდა და არც 1860 წლის ლიტერატურა გამდლათა ჭელებია, სალხის სილატაკეს და სავინელ შევიწროებას არც ვიწკარებია.

ამ უურნალის აზრით, ტოლსტოის სისტემით შეწესებულებმა სსზა-და-სსვა სასწავლებლის შაგირდებმა ლათინურ და ბერძნულ ენებს საზურობილე და ციმბირი არჩიეს: ამისთვის სასწავლებლის თავ-დასებებულები და გამორიცხული შეკრიბნენ სალხს, რომ იგი „მართებლობასთან გადაეკიდებინათ“ — ერთი სიტყვით, პოლიტიკური წყობილების შეცვლა დაპირეს და (დიდება შენს სასწაულს ღმერთო!) ძლიერ მტრად გაუსდნენ მართებლობას. მტრის დამორჩილებაში საზოგადოება არ დაესძარა მართებლობასო (განაგრძობს „ივერია“), იმიტომ, რომ ეშინოდა (სახუქრებისა?) იმ პირებისა, რომელნიც იმას ცუდის თვალთ უცქერდნენო.

ეს დაჩაგრული და მშვიერი ახალ-გაზდობა, რომელშიდაც, „ივერიისა“ აზრით, ერთი სწავლული და მამდარიც არ არია, თქვარობდა: „ამაზე უარესს სომ ვერას მიზამენ, ისევ

სჯობნა უფრო გადავეძურო მართებლობას და მტარვალების
დასაცოცხლო (!) ხალხს შეუძლებელია შავ-ბებერი.

„უხანდამის უფროსი მესენცელი და ხანჯავის ტუბერკუ-
ნოზური კანკალიზი მთავრად, ხელმწიფის მოკვლას სამჯერ
განაზრახეს, მესენცელის მოადგილეს ორჯერ ესროლეს (რა?),
უხანდამის მოლოცვის კვირები დაჩუბეს, მტკობურის
გრადონახანის ტრეზორს დაძვინჯა დასაწყისი და, როგორ
გგონიათ, ვინ ჩადინა უკვლას ესეები? სულ სსსწავლებლებიდან
გამოსულმა და გამორიცხულმა შავირდებმა, სულ უწვევ-
შია ბავშვებს!

— ხომ ვსა, უკვლავი „ივერისი“ მთანამშრომელნი?
ჭეშმარიტად რომ ბავშვები თქვენს ხართ და ბავშვები უბედ-
ვისტობაც ბავშობას!

მეტი წინ თანხმობის მოლოცვა იმისა მივითმარებ
ბავშვთა და მწიფობის მიღწევას და აკაბდუშელი შვილი.

P. S. „ცხრავება და კახონს,“ რომელიც ამ წლის
№ 1-ში ვათავდა, განვიხილავთ შემდეგ ნომრებში.

დავბრუნდები (როგორც ვთქვამდები) და ვცდი
როგორც ვთქვამდები (როგორც ვთქვამდები) და ვცდი
როგორც ვთქვამდები (როგორც ვთქვამდები) და ვცდი

მიეტა გლესს რამდენიმე. საჭირო იქნება რომელიმე სასკელმწიფოსთან ბრძოლა, მართებლობას შეუძლიან ჩვენში თუ გინდ ქუდზე კაცი გაალაშქროს. მსაჯულებს მართებლობა გვინიშნავს. განათლების საქმეც სომ მის სელშია. საჭიროდ დაინახავს, და ჩვენს სასწავლებლებელში ძველ ენებს ექნებათ უზირატესობა; თუ არა და სხვა რომელიმე საგნებს. არც ერთი სასწავლებლის გასსნა მართებლობის უთხოვნელად არ შეიძლება და სხვ. და სხვ. ამ მიზეზის გამო ჩვენებური შინაგანი ცხოვრების მიმოსილვა თითქმის მარტო მართებლობისაგან ცვლილების მოხდენის მიმოსილვა არის. ჩვენდა სამწუხაროდ, განსაკუთრებით, ამ უკანასკნელ წლებში ჩვენს მართებლობას იმდენი უფრო მახლობელი გარეგანი და შინაგანი საქმეები აღმოჩნდნენ, რომ ჩვენთვის აღარ ეცალა და არც არა შესანიშნავი ცვლილება მოუსდენია ჩვენში. თუმცა ჩვენი განხილვადი საზოგადოება გულითადი მსურველია, რომ განსაკუთრებით კანონები მოსპობილიყვნენ ჩვენში, ამოჩეული მსაჯულები გვეოლოდა და ერობა მოგვეცემოდა, როგორც ესლა რუსეთშია, მაგრამ ჯერჯერობით ამ სურვილის აღსრულებასაც არ ვლიწსებოვართ.

ამასთანავე დღემდის არ მოსპობილა ჩვენს სასამართლოებში მსაჯულების უცხო ენაზე წარმოება, რომელიც მალაღსამახინჯებს ამ წყობილებათა დანიშნულებას — მტუენისა გამტუენებას და მართლის გამართლებას. 2 თებერვალს პეტერბურგში უოთილა იურიდიული საზოგადოების წლიური კრება, რომელზედაც გამოჩენილ ადვოკატს ე. დ. სპასოვიჩს გონივრულად ულაპარაკნია ამ საგანზე. რა მიზეზია, რომ მსაჯულებს მოესს სასკელმწიფოში მარტო რუსულ ენაზე წარმოება და სხვა-და-სხვა საფხებს თავიანთ სამშობლო ენაზე.

აწა აქვთ მსაჯულებო? — ჭკიფთასჯს სწასლოვიჩი, — უინანობის
საქმე უნდა იყოს, თუ რამე სხვა მიზეზისაო? მერმე თვი-
თონვე მიუგებს: რასაკვირველია, ძნელი წარმოსადგენია, რომ
უინანობის საქმე იყოს, ეეჭველეთ გარესება ჭსუროთ იმ სალა-
ხებისა რომელთაც შათ სამშობლო ენაზე მსაჯულების წარ-
მოების ნებას არ ამღებენო.

რომ განვიხილოთ, რა უფრო ძვირფასია და რა უნდა
ჭქონდეს მსაჯულებას სასუში — გარესება თუ სიმართლის, ჭეშ-
მარიტების აღმოჩენა — უეჭველია, რომ ჭეშმარიტება უნდა
ვირჩიოთ, და ამისათვის მიუტოვებელი საჭიროა, უოველ
ხალხს თავის სამშობლო ენაზე ჭქონდეს მსაჯულების წარ-
მოებაო. სადაც მსაჯულს მოჩივრისა და მოჩივრის მსაჯულისა
არც ესმის — რა, მეტად ძნელია ჭეშმარიტების აღდგინებაო.
თარჯიმნებიც, რასაკვირველია, საქმეს ვერას ეწვიან: თვით
თარჯიმნებს თარჯიმნები ეჭირვებათ. სწასლოვიჩს განსაკუთ-
რებითი უურადლება მიუჭტევია, თავის ბასში, ვარშავის მარ-
ჩისათვის და შემდეგ კავკასიის აქეთ-მხრისათვის. თუძრა
ახალი არა გამოუთქვამს — რა სწასლოვიჩს, მაგრამ მისი საიტევა
ძვირფასია — ის გავლენის მექონის და იქნება დიურთმა იზრი-
ანოს, გაუგონონ ვახდაშიც ჭერ არს!

მართალია, რუსეთში სამი სამინისტროს მმართველობის
გამოცვლას ცოტად თუ ბევრად ჩვენს შინაგან ცხოვრებაზე
დაც გავლენა ექნება, მაგრამ ჭერ-ჭერობით ვი მართო მო-
ლოდდინითა და იმედით ვსცხლვებით. ჩეტარებით მღველით
ბი დროს, რომელსაც ჩვენს დახშულ არსს კარო გაელება,
ოვარდა ავხდება და სპეტაკად გამობრწყინდება, რომ მოჭვი-
ნოს ჩვენს საბრლო ჭვეუნას ჭეშმარიტების სინათლე და

სიონის სასწავლებლის დღე შეკრდეს. ცნეს ურისკვან განთავსების დღე იქნება. ამისთანა სასწავლებლის შეადგენს აგრეთვე ის დღე, როდესაც ჩვენს სასწავლებლებს ლათინურისა და ბერძნულ ენების მაგიერ ბუნებრივ, მატერიალურს საგნებს, სამშობლო და ახალ ენებს ექნებათ ადგილი, და როდესაც მოხეპირე თუ თიუშების მაგიერ ჩვენი სასწავლებლიდან გამოვა ტანით და სულით სრულად (ნორმალურად) აღზრდილი უმაწვილ-გაცრება რომელსაც კერძო და სასოგადო ცხოვრება სიერისადად ესმოდა და შეეძლოს მისი წინ წაწევა.

საინამოძოვო განათლების მინისტრად ვრ. ტალსტოვი, ახალ-გაზრდობის აღზრდის სქემა უჩანს თუ დაწვედა, თორემ, რა საკვირველია, წინ იყოს, ვერ წასდგამდა. დამაშინებელი სასწავლებლები გასაჩივებს უფრო გავდნენ, ვიდრე სასწავლებლებს. ლათინურსა და ბერძნულ ენებს იმოდენი დრო უნდებოდა, საბრძოლო მაგიერდებს ასე მუყათადა ახეპირებიებდენ საშინლად მხელ გასაგებ სიტყვებს და ძირაჩებს, რომ იფიქრებდით. ყველ ღონისძიებას ხმაწობის გადაახვიონ უმაწვილები აფიქსსა და მისასწრებას.

ამ ნაირი სისტემა თუ ვინების მოძველები იყო, რუსეთის სასწავლებლებში, ჩვენში რომ ასწილათ უფრო მხელი და მკვებელი იქნებოდა. რუსული ენის უცოდინარ ჩვენებურ უმაწვილს უარვევ კლასშივე ლათინურ გრამატიკას, აძლევდნენ ხელშიდათუ ვერ დახმელვდა, ერთხმად იძახდნენ. — ქარ თველები უნიტობა არიანო, ამასთანავე სუ დავივიწყებო, რომ ჩვენმა სასწავლო მასწრის მხარუნველმა ნუკროვმა (qui était plus royal pue le roi) მუყათობაში თვით ტალსტოვის გადაატარბა. ქართულ ენას ისე მოექცა, როგორც უწინდელი

ჰედაგოგები წარმაც შავირდებს ექტოდენს. როგორც მო-
 ტესსენაბათ, უწინდელი სასწავლებლების მთავრობა უხეირო
 წარმაც შავირდს სშირად დაბრუნებდა სრულმე უდაბლეს
 კლასში! თუმცა ძავალითიც არ უფილდა, რომ მეშვიდე კლას-
 სის შავირდი ძესუთე ან მეოთხე კლასში დაბრუნებინოსთ
 რდესმე. ნევეროვმა კი მოახერხა, რომ ქართული ენა მეშვი-
 დე კლასიდან პირველ კლასში დაბრუნა და მისი მასწავლებე-
 ლიც წაღაც ჯავაგ მოქირავეთ განადა რომელსაც დემდის
 ფაქეშის უმაგირსე ნაკლები ეძლევა, და რომლის განკეთილ-
 ზედაც შავირდს სრულმე ნება აქვს იაროს, ან არ იაროს
 რასაკვირველად, ჩვენი ენის მასწავლებელში ასე დამტკიცება მარ-
 ტო ნევეროვის ბრალიც არ უფილდა.

უწინაც ჩვენებური კონომიური გლესობის კონომიური
 მდგომარეობა ისეთი უბედური რამ იყო, რომ, გარდა სამე-
 დულად წოდებისა, მეტად ძვირად იბრავდით სასწავლებლებში
 გლესი კაცის შკალს. მასამჩხადებელ კლასში მოუძინადელი
 შავირდების მთულებლობით ნევეროვის დროს თავად-ახნა-უ-
 რების შვილების რიცხვიც კი მეტად შემცირდა ჩვენს სასწავ-
 ლებლებში. განსაკუთრებით თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში
 და რეალურ სასწავლებელში. ამა და რეგვირთ სხვაც მძი-
 რების კამდ თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში ექვსას — შვიდას
 კაცში ანამდი, ან ცოტა მეტად ქართული თუ ერიც ხოლმე.

მეტად სამწუხაროა, რომ ახლას სასწავლებლის მასწავლის
 მხარეზედა ჯერ ამ სავანსე უუჩადლებს არ მრუტევიან, თუ-
 ცა სწავლა-განათლების საქმეში სსკეპს დიდი მზრუნველობა
 გამომჩინანსლგ კამ მოზულე სტატიაში ვერ განვიხილავთ იმ
 კირხვას — რა ენაზე უნდა სასწავლდენ სავანებს ჩვენებურ სა-
 სწავლო შკალეში, და როგორი ადგილი უნდა ეჭიფოს მათ-

ში სახელმწიფო ენას — რუსულს: ამასვე მოლაპარაკება რომ-
 დისმე სხვიმის მოგვიხდება. ასევე მოკლედ ვისსენებ მხოლოდ
 იმას, რაზედაც ვხელმა მზრის მზრუნველმა უ. იანოვსკიმ მი-
 აქცია უმეტესი ზრვისი ურადლება. როგორც, უეჭველია, მკით-
 ხველებსაც მოესხენებთ უწინ ჩვენებურს სასწავლებლებში
 მხოლოდ იმას ცდილობდენ, რომ დანიშნული გულისა, გაე-
 ვლათ, ზრგრამმა შეესრულებინათ, და ბევრს არას დახდე-
 დენ იუ მეტის მალ-დატანებით შავრდი თიზიურათაც (ტა-
 ნით) და გონებთაც დასნეულდებოდა. ვის არ უნახავს ჩე-
 ნებური გაუვითლებული, შეწყულისა ჩამომხმარი, გურდელი-
 ვით მიერთსალი შავრდი! სწორად რეპე მლიურ კარგათა
 გრძნობდა, რომ ეს უდროვართ გამტენარი და მოხუცებულნი
 შავრები მომავალში ვერც თავის-თავს გამოადგებიან, ვერც
 რჯასს და ვერც სამშობლოს და სახელმწიფოს; გრძნობდა,
 სწუხდა და სწიოდა მაგრამ, არც არავის მისი გულის ტვივი-
 ლი აწუხებდა, არც არავინ მის საჩივრს ისმენდა.

უ. იანოვსკიმ მიაქცია ამ საგანს ურადლება. და თუმიცა
 ზრგრამმის შეტვლა მის ხელთ არ იყო, მაგრამ როგორც
 ციკულატარებით, ისე სიტყვებით უჩიქვდა მასწავლებლებს მას-
 წველე ხავში შავრით არ გადაექციათ, შეძლებისა გარდა შე-
 ემსუბუქებით, მისთვის შრომა, გახსნათ მისი გონება და
 აღუხარდათ იგი საზოგადოების გონიურ და გამოსადეგ
 წევრად.

ამას გარდა უ. იანოვსკის არ შეეძლო არ შეენიშნა ჩვენ-
 ში ერთი მოკვლინება, რომელიც სწორეთ სამავალითა რამ
 არის. სწავლის სურვილი ისეთი ძლიერი ჩვენში, რომ ლარის
 დატაკი კაცის შვილები არაბით ზოფლებიდან ქალაქებში მი-
 დიან და იქ თითქმის უარვევ წიგნის მცოდნეს, უარვევ გა-

ნათლებულ კაცს მუსლსა სკამენ, რღონდ წერს-კითხვა კვას-
წავლეთ და თარეშივით გვიმსასურეთ, აწარას კისარასისებ-
თო. რასაკვირველია, რომ სასწავლებლებში შესვლის მსურვე-
ლიც, ამ მიზეზისა გამო, მეტად ბევრი ჯრას ხოლმე. მაგრამ
სასწავლებლები, როგორც თბილისში, ისე ქუთაისში, ძთლად
ავსილი არიან მაგირდებით, მთხოვნელები კი ასობით მიადგებიან
ხოლმე ყოველს აკვისტოში.

უ. იანოვსკი იხსენიებს ამ ხოლას, მოყვანილ გარემო-
ებას და თავის მოხსენებაში, რომელიც წარუდგენია კა-
კასიის მთავარმჯრთებლისათვის, ასაღი საშუალ სასწავლებლე-
ბის გახსნას სთხოვს მართებლობას. საცოდანხი, სახსარი არი-
ან მშობელნიც და მათი შვილებიც. როდესაც უადგილობისა
გამო საშუალ სასწავლებლებში მიღებაზე უარს ეუბნებდნარ,
თავის უმეყოფილებას ამისთანა მშობელნი სშირად აქა-
რად აღიარებენ ხოლმეო—ამბობს უ. იანოვსკი თავის
მოხსენებაში.

მესამე საგანზე რომელზედაც უ. იანოვსკი მიაქცია გან-
საკუთრებითი ყურადღება, გახლავთ ჩვენს ქვეყანაში უმალე-
სი სასწავლებლის გახსნა. უმადლესი განათლების მისაღე-
ბლად ჩვენს უმაწვილ-კაცობა დღემდის რუსეთში მიდის. თა-
ვის სამშობლო ქვეყანაზე და დედ-მამასე მეტად დაშორებულს
ამ ასაღ-გაზდობას, რომელიც, უმეტეს ნაწილად ღარიბთა,
სშირად ლეგმა პურითა და ვაჭარს; შიმშილს და სიცივეს ევად-
უძლებს, სნეულდება და ბევრი კიდევ ჭეულებს აკათყოფო-
ბისა და სიკვდილისაგან სშირად სიმდიდრეც ვერ ამსნის ჩვე-
სებურ ასაღ-გაზდობას—იმედებთო განსხვავებულად და მავნე-
ბელი ჭკრის რუსეთში.

საშუალო სასწავლებლებში კერძო შესწავლებულთ უმეტესი ნაწილი, შეუძლებლობის გამო, რომ ჩვენშივე რჩება და რასაკვირველია, უ. იანოვსკის თხოვნა, რომ მართებლობას ჩვენში უმაღლესი სასწავლებელი გაეხსნა, მეტად მატყუარადაა. ეს ჩვენი მზრის მზრუნველი იხსოვდა უმაღლესი პოლიტიკური შკოლის გახსნას და აღმოსავლეთის ქსების სუბკულტურის დაარსებას... მაგრამ გასაცნობი ის არის, რომ მაშინ, როდესაც ჩვენებური სწავლა და მასთან ყველა რუსულ პატარაში გახსნის უნივერსიტეტის გახსნას კითხვად იხსოვებდნენ, უ. იანოვსკი არც საზოგადოებისა და არც ლიტერატურის მიმართ სრულებით ყურს არ უგდებდა და სთხოვდა მართებლობას თითქმის შეუძლებელ საქმეს—ჩვენში ორი უმაღლესი სასწავლებლის ერთად გახსნას. ასე რომ უნებურად ჩვენ მოგვდის აზრი, თითქო უ. იანოვსკიმ ამისთანა სასურველი მიქცებით განზრახ მიიხრია ჩვენი გულითადი თანაგრძნობა, ბოლოს კი ჩვენებური სწავლის შკოლების შესახებ განკარგულებით ყველაფერი დაგვიწყნარა, და სინარულით აღუვსოვს გრძნობას ცივი წყალი დასახსნა. მოკლე დასკვნა აქამდინა ნათქვამისა ეს არის: ამ უკანასკნელ წლებში ჩვენ ვსცნობით ნატურითა და იმედითა, რომლის ცოტა რაიმე ნაწილი ვითომ ვკისრულდება უმეტესი ნაწილი კი დეითის აღსავლეთობა და დამოკიდებული. თუ ჩვენმა ბედის წყრამ იზრინა, ჩვენებურ მატყუარადა და გაცნობით მდგომარეობა და ვინაა ვინაა, თუ არა და რაღა ვაფუძნებ, სტილის გაძლესა უნდა. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ გულსკელ დაკრეფილი ცას შესტყუროდეთ და მიხვს მოკვლადეთ. გულსკელ დაკრეფილად ყოფნა ხომ იმ მოკვლესაც გვეყოფის მანაც დემონთა მატრო ებრაელებს მოუვლინა და ისიც მხო-

ლოდ ერთხელ უდაბნოში მოგზაურობის დროს;—ამით ჩვენ მსწრაფად იმის თქმა გვინდა, რომ კენესა-გოდებას და სულ-მრუდეობას რაღაც არ მიუსცეთ და მხნეთ შეუდგეთ ჩვენი ცხოვრების გაუმჯობესებას. სწავლა თქინოეულები ვეკლავოდ წერუნავს და ვეკლავნი თითოეულზე, იქ თქვის წინ-წადგმაზე ბევრად უადვილესია, იქ ჭირიც ღებნიან! ახლა დავსუდოთ, რა სწავლი მიუღწას ვისმე ჩვენში ამ უკანასკნელ დროს, რომ მართებლობის უთაოსნოთ რამე სწავრებულა საქმე თქინოე დაუქენებინოს.

ზოგიერთ ჩვენებურ მწერლებს ჩვენი ხალხის გინება ერთ-თობა უუვანსთ, ზოგნი კი იმისთანანიც გახლავან რომ მისი ქების მქტს არასა იქმენ. მაგინებელნი ამბობენ: ჩვენ ხალხს მტერი მოუგრვთ მიანინა და მოუვანე მტრათ; წადმა წასულა რომ ყინიო; უგულმა წავაო, გულწრბელებას მიწმობინეობა უჩვენია, მართაღს სიტყუე—ერთის სიტყუათ დეთს წყალა-ბა დეთის რისხვათ ესმისო. რასაწვირებელნი, ამისთანა აჩრე ჩვენს ხალხზე მქტად დიდნი შეცდომილებას. რად ასტორისას ახსრავს, ჯერ არც კი უცხოველია დედა-მამას რუგზე იმისთანა ხალხს, რომელსად არ მარტო კარგი თვისებაები ქვანოა დეს, არ მარტო ცუდი. ხალხ, რომორც თვინოულ ადამიანსა უტკველია, ცუდნი თვისებაებიც აქვს და კარგიც. ქართველს და ლეკს, რუსს და ფრანცუზს, ბტლიანულს და ნეკრს—ერთი და იგივე გული აქვსთ, ერთი და იგივე სული უდგიათ, ერთი და იგივე ბუნებითი მობინოვნილებანა აქვსთ, თუმიც დროთა კრთარებით რომელიმე თვისებაებით ერთი მუარეზე წინ წასულა.

თუ კი ხეიანა რამ ჩიკვა მიუციათ ჩვენს ხალხს-თვის—უოკვლთვის დიდის კმაყოფილებით მიუღია, და თუ კი

ვინმე სწორ გზას უჩვენებს, გიჟი ხომ არ არის, მუუდ გზა ირჩიოს! ამ ორიოდე წლის ჩვენი ცხოვრებიდან მაგალითებმა ნამდვილ უნდა დააჩქარონ უოკელი კაცი ამ აზრზე. რამდენიმე კაცი, თანხებით და ჩრევით. შესდგენ ჩვენში საზოგადოებანი: „ქართვკლთ შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი. 2) თბილისის სათავად-აზნაურო შკოლის შემწე, 3) თბილისის ულას სიკური გიმნაზიის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე, 4) სასულიერო სემინარიის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე, 5) ქუთაისის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე და 6) დრამატიკული საზოგადოება.

უგელასე უმეტესი გონიერება ჩვენმა საზოგადოებამ ჩვენს ქვეყანაში უნივერსიტეტის გახსნის თაობაზე გამორჩინა. ზოგიერთ რუსულ გაზეთებს, რომელთაც თავის მიზნად ხალხის უკან დაწევა დაუდგიათ და მომავლის ჩვენის უნივერსიტეტის დედის მუცელში გაქრობა ჰსურდათ, დაეყინათ, კავკასიის გიმნაზიებში იმოდენი უმაწვილი ვერ ასრულებს სწავლას, რომ მათი რიცხვი უნივერსიტეტისათვის საკმაო იქმნესო, ამასთანავე იქაური ხალხიც ისე მომზადებული არ არის, რომ უნივერსიტეტს საჭიროებდესო. როგორ თბილისმა და თბილისის გუბერნიის თავად-აზნაურობამ, ისე განსაკუთრებით ქუთაისის გუბერნიამ ერთ-ხმად უნივერსიტეტის გახსნის სურვილის გამომცხადებით ნათლად დაანახვეს უგელასე, რომ ჩვენში ამ უმაღლესი სასწავლებლის დაარსება სრულებით უდროვო დაჩქარება არ იქნება. ქუთაისის თავად-აზნაურობის კრება სწორედ სამაგალითოდ მოიჭრა ამ შემთხვევაში. ბანგის მმართველობისაგან მოხსენებული 20,000 მანეთის ნაცვლად ერთ-ხმად გადასწევიტა ამ საქმისათვის 40,000 მან, შეწირვა.

—ისტყვიან და მტკიცე პოლიტიკურ პაზიციას. ჯერჯერობდა
მა ეს იმედი ნათქვამი დასაშვანად ეს ნინიჭნითა და მთავარი იტყვიან
სადაც იმედი იმედი იმედი იმედი იმედი იმედი იმედი

ჩვენი ჟურნალის ყოველი მოკეთე გვიჩვენებს, რომ პოლიტიკური განყოფილებისათვის თავი დაგვენებებინა, რადგან საზოგადოთ ქართველმა მკითხველმა, რომელსაც არ მიუღია რიგიანი განათლება, არ იცის, რა არის ეს პოლიტიკა, არ გაეგება—ხეს ასხია, თუ მიწაზე მოდის, სასმელია თუ ტანთ-ჩასაცმელი. ჩვენ ყველას ამ რჩევისათვის დიდი მადლობა განუცხადეთ, მაგრამ პოლიტიკაზე კი ხელი ვერ ავიღეთ, და ამის მიზეზიც ის იყო, რომ მართალია (მერე, რა ნაირი მართალია!) ჩვენი საზოგადოება ძლიერ უკაცრაოთა ბრძანდება განათლებასთან, მეტით ნაკლებათ ელტვის მეცნიერებას, რადგან ჯერ არ გაუღია მისი ციური გემო და ძალა. მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ჰნიშნავს, რომ ქართველები ამას იქითაც ზურგ-შექცეულები უნდა ისხდნენ განათლებასთან, როგორც ჩვენებურმა პატარძლებმა იციან თავიანთ დედამთილებთან ხოლმე. სრულებითაც ამას არ ჰნიშნავს! ჩვენი გაუზომავი სიბრძნე უფრო აშკარათ ამტკიცებს, რომ—ესხედვართ, წამოვხტეთ და გავწიოთ მეცნიერებისაკენ; ვდგევართ კიდევ და, ნულარ დაესხდებით და უშალ გავიქცეთ, რომ მალე მივირბინოთ ბედნიერების უკვდავ

წყალობსთან. საფუძვლიანნი მცენიერები მეტყვიან, რომა
ვისაც ჩვენ ხალხთან თანამედროვე პოლსტიკაზე ლაპა-
რა კი ჰსურს, იმან უნდა ჯერ გეოგრაფიული ცნობები გა-
აერთელოს ხალხში, მერე ისტორიული და მხოლოდ მო-
ლოს დაიწყოს უხლან დელი სახელმწიფოების მდგომარე-
ობაზე წერაო, და თუ ქურნალისთვის მოუხერხებელია
გეოგრაფიისა და ისტორიის ფაქეტილები იუკითხოს ხალ-
ხსა, მაშინ პოლიტიკაზე ლაპარაკი ისრუტობით შეტი,
უდროვო და უნაყოფო ტქნებაო. ამოუღა ამ ამბობენ
ამი ვინ ამბობს! და თქმა უნდა, რომ დიდ ბენიერე
ბა იქნებოდა, თუ ეს ჩვენი მკითხველი, საზოგადოება
განვითარებული იქნებოდა, შემოხსენებულ საგნებში, რად-
გან მაშინ უფრო ვრცლათა და ნათლად ექნებოდა წარ-
მოდგენილი კატობრიობის მდგომარეობა და ქურნალსაც
აღარ ეგაუჭირდებოდა, რომ ადვილად ეჩვენებინა ის
ცვლილებანი რომელთაც ხდებოდა სხვა და სხვა სახელ-
მწიფოებში. თუ კი ეს ცოდნა ეჩვენებოდა ჩვენს მკითხვე-
ლებს, მაგაზე უკეთესი რაღა იქნებოდა! მაგრამ საქმეც
იმაშია, რამ ქურნალმა უნდა, ბოგორმე მოტახერხოს,
ბევრ ნაირი ვაბი და ვფლახნი იკისროს, რომ ამისთანა ფა-
უგებრობაშიაც ამოიღოს ხმა პოლიტიკაზე და იმოვენოს
ყურისამდებელი და ფამგონ ეცტრადგანაც პოლიტიკის
მსვლელობას აქვს მინიჭებული უდიდესი გავლენა ყველს
ხალხის ბედზედა და ილბალებდ. თუ ხალხმა იცის თავი
სი გარემოება, ეყურება მისი ცუდო მხარეცა და ლირსე-
ბაც, მაშინ კიდევ შეუძლიან ამოიღოს ხმა თავის თავზე,
მოითხოვოს უკეთესი მდგომარეობა, უგდოს ყურს თავ-
ვის მმართველებს, გაამხნეოს ისინი თავის თანატრდნო-

ბით, როდესაც მათ ხელში საქმე იჭარგათა და სამართ-
 ლიანათ მიდის, და ჩამოართვას ხელიდგან საქმე, როდესაც
 მათ არ შეუძლიანთ სამართლიანი მმართველობა, —
 ამ წმინდა და ბნელ უღლებას იხილი ქმურტლავენ სისაძაგ-
 ლობთ, უმჯერობით, უსინძღბობით და უსამართლობით.
 თუ ხალხს არა გაეგებათ თაფისი ბედის და უბედურებო-
 სა, თუ ყოველი ზიანთ, რომელიც მას მიანიჭა მეზო-
 ბელმა ან მოხელემ, ან თაფის მთაფრობამ, ან უცხო
 მთაფრობისა და ხალხის ღალატმა, ჰო, თუ ყოველი ზიან-
 ი იმან მიაწერა ღმერთსა და იმის განგებას; მაშინ ამის-
 თანა გაუნათლებელ ხალხს ყველა ღაზათიანად ჩაუთა-
 ვაზებს თავში, ხმას გარამოალებინებს და ოსეთ დღეში
 ჩაადგებს, რომ ამ დღეს მოჰყვეს სამუდამო სიკვდილი და
 გაჟლეტა ხალხისა, ან კიდევ ისეთი მდგომარეობა, რომ
 მელსაც აღარც სიკვდილი ჰქვიათ და აღარც სტოკოცხლექ,
 მაშინ გინდა კიდევ რომ უნდოდეს თაფის დაცვა და
 ხმის ამოღება, მისცვივდებიან და პირზე ხელს დაფარე-
 ბენ, — თუ ამას დაჯერეს, კიდევ მადლობელი უნდა დარ-
 ჩეს, სხვა დროს არა გაემარებენ მართო პირზე ხელს და
 ფარებას და ამით შენო კაცობრიული ღირსების დამცი-
 რებას, — უფრო ხშირათ მოგაყრლებენ კისერში ქიშტსა
 და დაგიწყებენ ტყაპა-ტყუპსა; მაშინ მოხელეს წინ ვე-
 რაფინ გადაუდგება, და იმასაც აღარცა ვისი სცხვენთან,
 აღარცა ვისი ეშინიან ან რიშა უნდა ეშინოდეს, როდესაც
 ხალხთან იმის უსინძღობას და უსამართლობას
 თითონ ხალხივე ღვთის ნებითა მ ჰხსნის. ღმერთსა
 ჰგმობს და კაცს ამართლებს თავის უცოდინარობით, რისი
 უნდა შერცხვეს მოხელეს, როდესაც იმის უფროსები

უარესსა შერებან და უმცროსები კიდევ შეჭნატრიან მისს მდგომარეობას და ისაქციელის თავისუფლებას ყველაფერში? და ასრეთ, როდესაც ხალხი გაუნათლებელია პოლიტიკურათ, როდესაც ის ყოველ უსამართლოებაზე საცოლადავთ დაიკრევს გულზე ხელს, სასოკეჭით შეჭხედამს მალლა ღმერთსა და მწარეთ ამოისერის განუზრახველ გმობას „ღეთის ნებააო“; როდესაც მოხელეს უსამართლოებისა და უსინილისობისა არც ეშინიან და არცა სცხენინან, და ამიტომ უსამართლობა ბლარტობს და ჰბადებს ათას სხვა უსამართლობას, უსინილისობას მოსდევს ათასათას სხვა უსინილისობა, მოხელეების და უფროსების ბოროტ-მოქმედება დღითი დღე ეზრდება და მატულობს, ხალხის მდგომარეობა უკან-უკან იწევს, — მაშინ რადროს გეოგრაფია და ისტორიაჲ, თუ ღმერთი გწამსთ?!

საფუძვლიანმა მეცნიერებმა ბევრი კარგი რამ იცრიან, მაგალითად საფუძვლიანი ჭამა და ზემა, საფუძვლიანი ძილი, საფუძვლიანი ლაპარაკი ისეთ წყაგანზე, რომელსაც არ მოეპოება არაჟეთარი საფუძველი და ჰეხრი, — საფუძვლიანი ყბედობა არა რაიმეზე და სხვა ათას ნაირი სისუსულელებზე, საფუძვლიანი დარიგება ყოველ კეთით განზრახვაში; მასთან ეს დარიგება იქით არის მიღრეკილი, რომ დარიგებულმა უთუოდ თავი უნდა დაანებოს ამ კეთილ-განზრახვას და დარბუნსლოურად დნიკრიფრს გულზე ხელი და სხვანი. რაღა ჩამოეფულო. საფუძვლიანმა მეცნიერმა ბევრი კარგი რამ იცრის ყველაფერში; მაგრამ რაც შეეხება ხალხის ბედ-იღბალს, მის კარგსა და ანსა, მის სიჭირბეჭებას და მოთხოვნისილებას, — იქ საფუძვლიანი მეცნიერი მამალი ინდუსურიით გაჰფარჩხამს ხოლომე ფრთებს

გაიშვერს ნისკარტს, გასტიმალეს ბიბელოს და დაქვეტამს თვალეზს, დაიწყებს უაზრო, მაგრამ რიხიან „ყურ-ყურს“ და მოჰყვება დავლურსა. კაცი, რომელიც ასეხს ძვირფასს საქმეში, მთავრობა ინდაურის ღირსებაებით, ამ საქმეს შეჰხედავს დაქვეტილი ინდაურის თვალით, ასეთი კაცი დეე, დარჩეს ისევე საფუძელიდან მეცნიერათ, მაგრამ ჩვენ კი იმასთან არავითარი კავშირი არა გვაქვს ჩვენ დღედელი ისრე ვერა სწირამს, ჩვენ არ იმას შევეყუროთ, აცა ჯერ საფუძელიდან ისწავლოს ხალხმა გეოგრაფია და ისტორია, და მერე გადავებინებთ პოლიტიკურ ამბებესაო, ეს ეგვანება იმ ანდაზას, რომელიც მეტად უდარბაისლო სიტყვებითა ჰხატამს ძალიან პატივცემულ აზრსა „აცა ვირო, ნუ მოჰყვდები გაზაფხულზე იონჯა (კოჭინდარი) მოვარა ან დარბაისლურ ანდაზას, სანამ პეტრე მოვიდოდა, პავლეს ტყავი გვაქრესო“. *სხილიეხლდე*

იმ ამისთანა ანდაზებისგან და ჩვენთ სხვაოდავი მდგომარეობისაგან დწინებულნი, ჩვენ ამტკიცეთ განვიზრახეთ ბაასი ქართველ მკითხველებთან პოლიტიკურ მოვლენებზე. *იმ ამისაგან შემდგომი იმამი იმამი*

მხოლოდ ამ ხანათ, უბრე ამ მოვლენებზე გოგადვილდოდეთ წინადა ერთი-ორი სიტყვა მომისმინეთ გეოგრაფიაზე და ისტორიაზე, რადმ თსაფუძელითანი მეცნიერებოსრულებით არ შემოვიწყრალთ. იმათი გაწყრომა დღედე იმისთვის არ გვინდა, რომ ის ჩვენთვის დეთის რისხვაზე ჟარესი იქნება, რადგან იმათ ყველანე ჩვენის თვალით არ უყურებენ, რადგან მათ საფუძელიდან ტრახირუნსა დიდი გავლენა აქვს დარბაისელისაზოგადობაზე და ძალიანაც უცდებიან ჩვენს ძირის გამოთხრას, რადგან სერ

იქნება სასარგებლოდ არც ჩვენთვის და არც ჩვენი მკითხველებისათვის.

დავიწყეთ გეოგრაფიიდან. გახსოვდესთ ამიერიდამ და უკუნისამდე, რომ გეოგრაფია ჰქვიან იმ მეცნიერებას, რომელიც გვასწავლის დედა-მიწის ზურგსა, გვეტყობინებს, რომ ეს ზურგი შესდგება ხმელეთისაგან და ზღვებისაგან, ზღვაში ცხოვრობენ თევზეულები და ხმელეთზე, რომელიც შემდგარია მთისა და ბარისაგან, სცხოვრობენ სულიერნი და უსულონი, ე. ი. მცენარენი და ცხოველნი სხვადა-სხვა გვარნი. ცხოველთა შორის მომეტებული ყურადღება მიექცევა იმ ხარ-ფება მხეცს, რომელსაც უწოდებენ „ჩაქსა“ ზოგი კაცი სრულებით ველოურია დი მარტოც სცხოვრებს ტყეში, დევნებით აღება შიშისაგან და შემწილისაგან თხე-ზარ-დაცემული, იმას არა ჰყავს ამხანაგდ, მეგობარი, ცოლი და არავითარი კავშირი არა ჰქვას სხვას კაცთან; მომეტებულ ნაწილათ კი ცხედამთხ რომ რამდენიმე კაცად შერთებულან ერთად და ახლომახლო სცხოვრობენ. გაუკეთებიათ საზოგადოება და უკრსებიან ერთი-ერთ შორის სამოქალაქო კანონები, შეუთვისებიათ და ემორჩილებიან სხვა-და-სხვა ნაირ ზნეებსა და ჩვეულებებს, გაუმენებიათ ქალაქები, გაუმრავლებიათ ათასნაირი ხელოვნები და სცხოვრობენ ერთმანეთის შეშველებით ზოგი მიწასა ჰნამს, ზოგი წმლესა ჰკერაქს, ზოგი ტანთსა ცმელს, ზოგი ჰქსრავს, ზოგი აბრეშუმს ჰკეთებს, ზოგი ცხარსა და ძროხას უვლის, ზოგი სახლებს აშენებს, ზოგი მაღლაყა შერება, ყირამალა დგება, ე. ი. მომეტებული ნაწილი კაცობრიობის მუშაობს, მცირედო რიცხვი კი მხო-

ლოდ სჭამს, შეუდგენიათ სახელმწიფოები, ვინ იცის, ზოგს ეშმაკი და ქაჯი ჰქვია... ამაზე დავაარსოთ წერტილი და ამით გავათავოთ გეოგრაფიას.

მხოლოდ, რაც შეეხება ისტორიას, ამ პატივცემულ ქალ-ბატონზე ვიკმაროთ ის ცოდნა, რომელიც გვეუბნება, რომ კაცობრიობა გუშინა და დღეს კი არ დაბადებულა დედის მუცლიდან, არამედ ამასა წინათაც ყოფილა ხალხი და მას აქეთ კარგად ღიბხანსაც გაუვლია, თუმცა ნამდვილად არაფერ იცის, როდის დაიწყო კაცის ცხოვრება დედა-მიწაზე, მაგალითად: ძველი აღთქმა ამბობს, ვითომც ადამსა და ევას შემდეგ შვიდი აჯასი წელია; მეცნიერები კი ამტკიცებენ, რომ ვითომც ასი ამდენი ხანიც რომ ჩავადგოთ, კიდევ ცოტა გამოვა ჩოტკში მას აქეთ, რაც ქვეყანაზე პირველი კაცი და დედა-კაცი დაიბადა. მკითხველის არჩევანზე მიმიგდია, რომელსაც უფრო ერწმუნება—ძველი აღთქმის ჭეშმარიტებას თუ მეცნიერების აზრს; მხოლოდ ჩვენთვის ის არის საინტერესო, რომ ჩვენზე წინათაც უცხოვრიათ ხალხსა, ყოფილან ჩვენი პაპის-პაპები და დიდი-დედები, უცხოვრიათ თავიანთ-თვინა, მერე ერთი ერთამანეთზე მიყოლებით აუღიათ თავები და სულ გაწყვეტილან, ასე რომ ეხლა იმათგანი ერთი აღარსად აღარა სჩანს ცოცხალი. იმათ მაგივრათ დაერჩენილვართ ჩვენა და გვიკვირს—ეჭვიმე! დიდება შენთვის ღმერთო, აწ რა იქნა იმრტელა ხალხი! სად გაჰქრა, რომ არსადლა ჩანს!.. ახლა მამა-ჩემს ხო დედ-მამა ჰყვანდა, პაპა-ჩემსაც ხო ეყოლებოდა დედ-მამა, ახლა იმათი მამაც ხო ციღამ არ ჩამოვარდებოდა...“ და სხვანი. ჩვენი თავისა არა გაგვეგება-რა, მაგრამ ცნობის მოყვარეობ, გვაცნო-

რაც იმას ანგეფია, თუ იმით იმან იცის მხოლოდ თავისი ქვეყნის მიწასთან განადგურება და იმის მეტი ოღარაა გაეგება-რა არც იმისა, თუ რა ხდება იმის ქვეყნის გარეთ, არც იმისა, თუ როგორათ ყოფილა კაცობრიობის წარსული? თუ ისე, ამისთანა სამსახურს გვიწვევენ გეოგრაფიან და ისტორიან გეოგრაფიან გვეუბნება, რომ ამას და ამ ქვეყანაში ხალხის მეცადინეობამ დასძლია მომეტებული ნაწილი ბორცვ-მთა-ქედებისა, გაახილა თვალები, მოის-ვა თავზე ხელი და მკიცეთ ელტებს, რომ მოიცილოს ზურგიდგან შემაწუხებელი კოლო-ბუზები და ჩაიგდოს საკუთარ ხელში თავისი გამგეობა. აქედგან ჩვენ გამოგე-ყავს ის საიმედო დასკვნა, რომ მაშასადამე, თუ ჩვენც არ დაეზარებთ, თუ ჩვენც მივცემთ ერთმანეთს ხელსაფა-გამოვალთ მხოლოდ პირადის სარგებლობის ძიებიდგან და შევეჩვევით საზოგადო აზრსა, წევსარჩლებით ერთმანეთს და ერთად გავწევთ საყოველთაო უღელს, ვეცდებით ჩვენი ღირსებებს ამაღლებას და იმის დაცვას, გინდა ჩვენ-თვინ თავზე კაკალი გვამტრიონ; მაშინ ჩვენც ვიცნო-რებით ადამიანურათ და არ დავრჩებით სამშობლოთ მი-წასთან გაქსორებულნი, როგორც ჩვენათ კეთილი თვა-ლითა ვხედამთ ჩვენ ყოფას ეხლა.

ისტორიის სწავრელ მოთხოვნებზე, რომ ყური და-უგდოს კაცმა, დაინახოს, რომ ჩვენის წინაპრები უფრო ცუდ დღეში ყოფილან, ვიდრე ჩვენს ვართ დღესა, ეს ხომ წარმოუდგენელი აზრია—აბა ღამაზე ძნელი ცხოვრე-ბა განა კიდევ შეიძლება? მეტყვის-გაკვირვებული მკით-ხველი, რომელსაც აქვს თვალი, რომ დაინახოს, და ყუ-რი, რომ გაიგონოს, რაც მის გარშემო ხდება, მაშინ და-

ზე კარგი იყო ამკითხველო, უწინდელი ცხოვრება; როდესაც ადამიანის სიცოცხლეს ცალ უულათ იყიდლი? კარგი იყო, როდესაც უწინდელი მუხუეები თითო ირემზე ან ხოხობზე აძლევდნენ ხოლმე თავბლობას ან აზნაურობას? კარგი იყო, როდესაც თითო ქალზე ასობტთ და ათასობით ყმებს ჩრუჭებდნენ ხოლმე მის უსინდისო პატრონებს და ხდიდნენ მათ ბატონებათ? კარგი იყო, რომ ტაკ-მასხარაობისგულისთვის აფასდა და ორი-ათას დღი ურ მიწებს და უჭამულებს უთავაზებდნენ ხოლმე? კარგი იყო, რომ ბატონებს სრული ნება ჰქონდათ თავიანთ ყმების ბეღზე და უბედურებაზე, მათ სარჩოზე და მათ შეძლებაზე? კარგი იყო, როდესაც ყმებს ყურებს აჭრიდნენ ხოლმე და ამბსთუეს იმათ ხმის გამტემი არავენა ჰყუანდათ? ერთო სიტყვით, კაცმა რომ ჩამოთვალოს მთელი ის უსამართლოება, რომელიც უწინ ყოფილა, იმის გარდა, რის მოწამენიც დღეს ჩვენს ვართ, სწორეთ გაუხზარდება, რომ თითონ ანა ყოფილა იმ დროს, მაღლობას იტყვის, რომ ეს მხოლოდ ეხლანდელ უსამართლოების ქვეშ არის და არა მაშინდელსა ამისთანა ამბების მცოდნეს, ჩვენ გმთავყავს ის მტკიცე აზრი, რომ ესთ ვითარებით კაცის ბუნება იცვლება გონება უნათლდება, ზნეობა უმშვიდდება და მამასადამე აქედგან უნდა ველოდეთ, რომ თუ აწმყო სჯობია წარსულს, მოქალაქე კვდე უკეთესი იქნება აწმყოზე. ეს დროც იმისადა ამ მოქალაქის იმედით კაცი გულადათ ებრძვის უსამართლოებას და ზოროტებას რადგან იცის, რომ ეს სიკუდე ბუნებას კანონად კი არ დაუდვია ჩვენთვის, ეს ისეთი კედელი კი არ არის, რომელსაც დრეკა არსაიღამე

აქეს, არამედ ეს კარის შემწევე, ეკლიანთი ღობე, რომელიც
აუშენებდა ჩვენს უმეტესებს თანესი ხელისთამდნა ფომლონი
არღვევა ცხემუძლიან ჩვენს ფანდთლებას ცხელთო, თუ იგ
ესდ თხლა შვიკობხორთი ჩვენ ესაუთუ შრთეცა წმირი აქეს
ამოტელა მოსაზრებაში ხელიტვისთაჲს — ესეცა უმინი, რომ
პოლიტიკასრის ძალაჲს რომელსაც ხელთ, ლუპრთა მთელი
ხალხის ბუდი. ყველა მამართლთაჲს ქეიფებებერ იც
ხოვრებს, რომელსაც უსაზოგადოების წყევროს. იმისსა საქ
ციელი მართუნდა შინგედეს იმეზობლის დღეგომლოზას,
და ამდგან ვატიმეტად თუე მოკვარე და თვლით ლუკი
რაჲს სხვის უმწიროხე, თანეს ბედნეერებას აშენებს მსწერს
უბედურებაჲს; — ამიტომ, რომ იმას არც შეეძლო მზობ
ლის განდგურება, ღაარსეს კანონები, თრამლოებიც იმასა
სდგენ აღვირს. თუნუა ცმა გააღდინა თანეთ აღვირს, მაშინ
იმას გადაჰკრამენ მათრახს. ამიტომ პელოტრეს სერის ის
ძალა, რომელსაც გვამული ყყავს თავეს მახეში მთელი
ხალხი, და თუ იმას ვინც ამ მახეს აიცილენს! იორადგანაც
ამ კანონების აღსრულებას უნდა თავისი თარალი, ამიტომ
საზოგადოთ ყოველ პოლიტიკასა ჰყავს თხრისი წამასრუ
ლებელნი, რომელთაც კანონის მოთხრენებლებთონ ა
ხაჲს ხალხი წათკვი ხარჯით და გდასახალით ეს იმთრახბ
დამყარებულნი ვათას წმირ კანონებზე, რომელნიც მთქ
ლი ხალხისთვის არიან დასაუკლებნი. ყველენ-კანულების
ანგარიში, ბევრათ თუ ცოტათი, ჩვენში ყველასს გაეგებ
და საქედ ზან ყველასათვის ეგასაგები იქნება ის ხაგანი,
რომელსაც პოლიტიკას ეძახიან ამიტომ ვინც იცის, რა
არის მათრახი, იმან ისიც უნდა იცოდეს, თუ რაში მდგო
მარეობს პოლიტიკა. და ვინ არის ისეთი ბედნეერი ქარო

თველი, რომელსაც არ ესმოდა მათრახის ცხოველი მნამ
 ვნელობა, რომელსაც ამ საქვეყნო საგნის წვერი არ მოხ-
 ვედროდეს კონსერვაციას იმ დადილას საიღამაც ფეხები იწ-
 ყობენ თავიანთს თავსა, როგორც ამბობდნენ ხალხმე რუ-
 სებნი!.

მე პირველი მსახურის ეფუ ითიუთ მენი ცხოველი
 - რომელიც პოლიტიკა არის მათრახი, რომლის წვერი
 ხედება მთელ ხალხს განუწყვეტლივ და რომელსაც უპ-
 ყრია იგი ხელში და განსაგებს მას თავის ნებანზედ. ამბო-
 ბენს, რომ ეს მათრახი ხითონ ღმერთმა დაარსა, რადგან
 უბისათ ბრწყინ ხალხი ერთმანეთს გადასჯამდაო ჩვენ წუ
 წავალთ ასე მოიხს და წუ გამოსუდგებით ამ მათრახის სა-
 თაურს. მასაკრელითა ყველაფერი ღვთის გაჩენილი
 მართლია, ისიც კი უიციზ, რომ ღმერთმა კაცს მისცა
 ქება და გონება და უთხრა - იცხოვერე, როგორც გინ-
 დოდესო, იმუშავე, გააკეთე, რაც ქვეში მოგხედესო.
 მართალია, ხორბელი ღვთის გაჩენილია, მასრამ აურის კა-
 კაცის გამოგარჩილია გამოცხვარი აური მოწავე
 მოდიხ. ამიტომ, ძალიან შესაძლებელია, რომ ეს
 ყოველად პატივცემული მათრახიც თითონ კაცმავე მო-
 იგონა და მძრთომ იმასვე შეუძლავნ მისი ხმარებაც და
 არ ხმარებაც.

მეორე მათრახი კი, იმენი ეფუთ მანოგთს
 ჩვენის საქმე მხაროდ. იმაში მდგომარეობს, რომ
 ყოველ საგანს თავისი შესაფერო მხნელი ერქვას და არ
 გვიბრძვებდეს თავლებს! თუ კი პოლიტიკა მათრახსა ქვე-
 ან და ეს მათრახი ეტკაცუნება ვრამც თუ მოქლის ხალხს,
 არამედ მთელ კაცობრიობასაც, მწმასადამე ძალიან საინ-
 ტერესოა და მისახედომი საგანი ყვეთილა ჩვენის მკითხვე-

- იცხოვერე რე ეფუთ მანოგთს მანოგთს მანოგთს მანოგთს

ლებისათვის, რადგანად ისინი მის ქვეშა ყოფილან და იციან მისი სუსხი.

რადგანაც სხვა-და-სხვა სახელმწიფოებში ამ მათრახს სხვი-და-სხვა გვარეი ჯდგლი უჭირამს; რადგან გონების განათლება იმას დლითი დღე აკვეცამს ფრთებს, და რადგან დროთა ბრუნვა იმას უპირებს გადაკეთებას იმ ფორმაზე, რომ ის ბოლოს სრულდებათ აღარა ჰგვანდეს მათრახსა, ე. ი. პოლიტიკა გადიქცეს ხალხის ბედნიერების ბოძათ, ხალხის ბედის გამგენი მას მართლაც განაგებდნენ, ძილში ჟუ ფხიზლაე ფიქრობდნენ მხოლოდ ხალხის დღეგრძელობაზე, დაივიწყონ მისი დამაგრა და ყურის გლეჯა და ამოუდგნენ მას ილლიაში ცხოვრების უღლის შესამსუბუქებელად და გასაწევათ: ამიტომ ჩვენი აქურნალის მოვალეობა იმაში იქნება, რომ იმან ბეჯიფად თვალ-ყური ადევნოს რფგორც ჩვენი სახელმწიფოს პოლიტიკური ახრის მომწიფებას და სწორე გზების გამოკვლევას, ჯგრეთეე სხვა სახელმწიფოებისასაც. წაწმოიდგენთ თქვენ პოლიტიკა თუნდა სათათრეთში, ხალხის მოთავე, პასუხის-მფებელი ღვთისა და ტაცის წინაშე სათათრეთის გამგეობისა გახლამფ ხონთქარი იმისე გამგეობა მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ იცხოვროს დიდებულად, ააყვავოს გარემი ფერად-ფერადი ქალებითა და აღარ გამოყოს იქიდგან თაეი დღე და ღამე. რაც შეეხება ხალხსა, იმისი ბედი ჩაგარდნილია ხშირათ გაუნათლებელი ჩინოვნიკების ხელში, რომელნიც განაგებენ ამ ბედს, როგორც თითონ მოიწადინებენ. ახლა თქვენა გკითხამთ, რა სიკეთე უნდა მოინდომონ ხალხისათვის იმ გაუნათლებელმა ჩინოვნიკებმა, რომელთაც არ გაეგებათ არაეი-

თარი ზნეობითი მოვალეობა, რომლებს წინ მთელი ხალხი ყმებათა და შონებათ არიან გარდაქცეულნი და მაშასადამე, ხმის ამოდების უფლება წართმეული აქვსთ? რასაკვირველია, ამ ნაფრიოპოლიტიკა არის ისეთი მწვავე მათრახი, რომელიც დასთრუუნავს და მოშხამავს ყოველს სიკეთეს მთელ სახელმწიფოში, როლნდ იმის ჩინოვნიკებსა და მის ხონტქარს არ შოაკლდეთ გარემში სახალ-სხალი ქალები და ათას წარრი ბილწი საქმეები. რასაკვირველია, იმისი ჩინოვნიკების პირ-და-პირ მოვალეობას შეადგენს, რომ დახშოს ხალხის ჭკვა-გონება და არ გააწაწანოს მასში შუქი, რამე სალი აზრი უნუ ცხარე ხალხოსნურად გრძნობა.

მაგიერათ, ჩვენა ვხედამთ სხვა სახელმწიფოებს, სადაც პოლიტიკა ასეთ მწვავე მათრახობას ვერა შერგება, სადაც ხალხს ველარ უყურებენ მგლის თვალებით, სადაც თითონ ხალხი ნებას არ აძლევს თავის დაჩაფერისას, სადაც პოლიტიკა ძალა-უნებურათ ემსახურება ხალხის პირდაპირ მოთხოვნრილებათა, სადაცა ზრუნავენ მხელი შახელმწიფოების ამაღლებას, განათლებას, სადაც ჩინოვნიკები ბატონებათ კი არ მიაჩნიათ, არამედ ხალხის წყნარ მოსამსახურეებათ ითვლებიან.

სადაც პოლიტიკა ძალა-უნებურათ ემსახურება ხალხის პირდაპირ მოთხოვნრილებათა, სადაცა ზრუნავენ მხელი შახელმწიფოების ამაღლებას, განათლებას, სადაც ჩინოვნიკები ბატონებათ კი არ მიაჩნიათ, არამედ ხალხის წყნარ მოსამსახურეებათ ითვლებიან.

სადაც პოლიტიკა ძალა-უნებურათ ემსახურება ხალხის პირდაპირ მოთხოვნრილებათა, სადაცა ზრუნავენ მხელი შახელმწიფოების ამაღლებას, განათლებას, სადაც ჩინოვნიკები ბატონებათ კი არ მიაჩნიათ, არამედ ხალხის წყნარ მოსამსახურეებათ ითვლებიან.

474
1881

ხელის-მოწერა მიიღება ჟურნალ „იმედის“ რედაქციაში, რომელსც იმყოფება არსენალოს ქუჩაზედ, ტრონოვის სახლში—№ 16.

გარეშე მცხოვრებლებთ შეუძლიანთ დაიბარონ ჟურნალი ამ აღრესით: *Въ Тифлисъ. Въ редакцію грузинскаго журнала „ИМЕДИ.“*

ფასი წლიურის გამოცემისა გაგზავნით სხვა ქალაქებში და თფილისში შინ მიტანით არის 8 მან.

- ნახევარი წლისა — 4 მან. 50 კ.
- სამი თვის — 2 მან. 25 კ.

რედაქტორი ჯ გამოცემა მიხეილ გურგენიძე.